Arhimandritul Sofronie

RUGĂCIUNEA

Experiența Vieții Veșnice

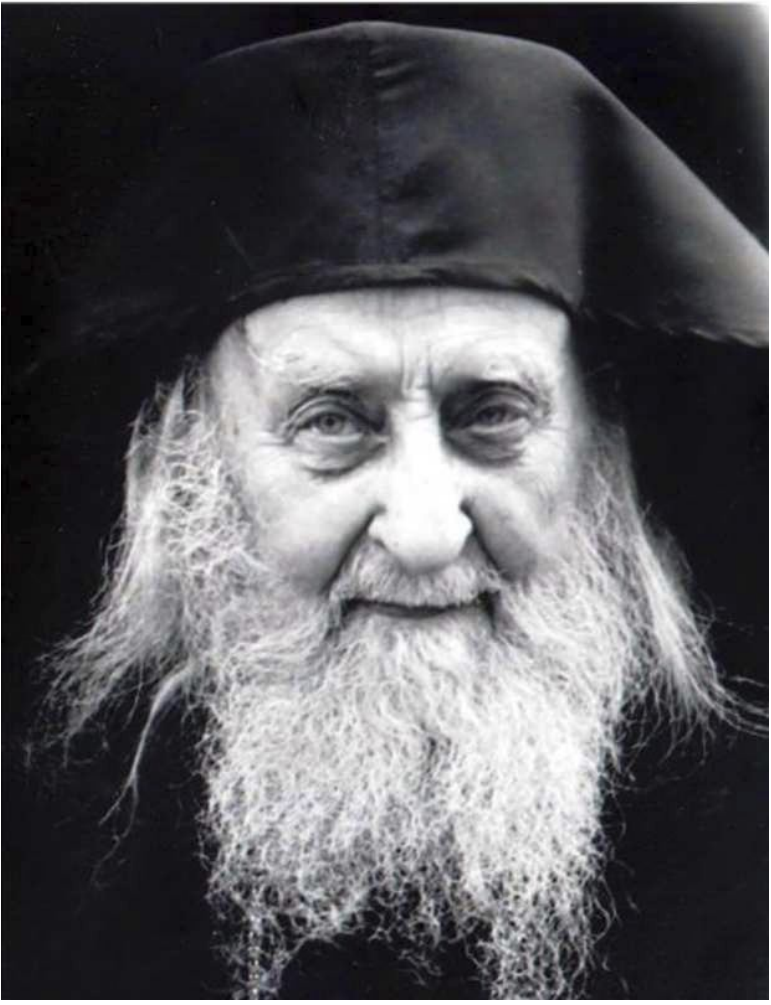

traducere și prezentare: diac. Ioan I. Ică jr

Cuprins

Arhimandritul Sofronie și rugăciunea
ca „artă a artelor” 4

I. VIAȚA SA E VIAȚA MEA

1. Cunoașterea lui Dumnezeu 17
2. Enigma lui Eu SUNT 27
3. Riscul în creație 38
4. Tragedia omului 45
5. Contemplația 51
6. Rugăciunea Duhului 59
7. Fericirea de a cunoaște calea 74
8. Lupta în rugăciune 82
9. Despre căință și războiul duhovnicesc 91
10. Prin întuneric la lumină 100
11. Experiența veșniciei prin rugăciune 106
12. Rugăciunea liturgică 114
13. Rugăciunea din Ghețimani 120

II. DESPRE RUGĂCIUNEA LUI IISUS

1. Rugăciunea lui Iisus 129
2. Rugăciunea lui Iisus: o metodă 147
3. Rugăciunea lui Iisus ca rugăciune
pentru toate stările omului 160

III. UNITATEA BISERICII DUPĂ CHIPUL SFINTEI TREIMI

1. Taina Sfintei Treimi 173
2. Revelație și cunoaștere dogmatică 188
3. Antinomii treimice 192
4. îndumnezeirea 200
5. Calea unității 218

Arhimandritul Sofronie și rugăciunea ca „artă a artelor”*

Personalitatea arhimandritului Sofronie ar putea fi cel mai exact și succint caracterizată prin câteva cuvinte care țin loc de orice recomandare și notiță biografică: *ucenicul și legatarul testamentar al Cuviosului Siluan Athonitul.* Suficientă în orice caz pentru a situa persoana astfel caracterizată în descendența esențială a marii Predanii duhovnicești a Bisericii Răsăritene și a-i asigura un loc în Sinaxar. O astfel de calificare esențializată la maximum invită însă la amplificarea ei biografică, la schițarea contururilor concrete ale unei existențe transformate în destin spiritual.

Viitorul arhimandrit Sofronie s-a născut la Moscova pe 22 septembrie 1896, primind la botez

* Pentru elaborarea acestei prezentări am folosit elementele oferite de Rosemary Gdinonds ca „introducere” la versiunea engleză a volumului arhimandritului Sofronie, *His Life Is Mine* (1977); necrologul lui Ph. Steers din *Sobornost/ECR* 16/1,1994; precum și datele autobiografice cuprinse în volumul arhimandritului Sofronie *Voir Dieu tel qu ii est,* Geneva, 1984.

O amplă biografie are în curs de redactare diaconul Maxime Egger (Elveția), secretarul Asociației Internaționale „Sfântul Siluan Athonitul”.

numele Serghei. Părinții săi, Semion și Ekaterina Saharov, aparțineau burgheziei moscovite și l-au educat de timpuriu in spiritul credinței ortodoxe, încă din fragedă copilărie, Serghei a dat semne că făcea parte din puținii tineri care încă de la început erau stăpâniți de o mistuitoare sete de absolut. Existența sa era pătrunsă de simțul veșniciei și al rugăciunii ca mijloc de intrare în contact cu veșnicia, cu nevăzutul și infinitul încă în condițiile lumii noastre văzute, vremelnice și finite. Sufletul său era stăpânit de dorința de a străbate prin contemplația lumii văzute în inima veșniciei divine, iar mintea sa a început să fie frământată de întrebările metafizice privitoare la sensul și natura existenței, pe care le discuta cu prietenii săi. Meditației asupra realității cosmice i s-a adăugat sesizarea caracterului profund tragic al vieții umane, descoperit nu numai din contactul cu marile opere ale literaturii ruse, dar și de catastrofele istoriei care s-au abătut succesiv asupra Rusiei țariste sub forma uriașelor suferințe și vărsări de sânge provocate de primul război mondial, de revoluția bolșevică, de teroarea ei și de atrocitățile războiului civil ce i-a urmat. Deși a servit ca ofițer în corpul de ingineri militari, n-a fost trimis pe front.

Pe fundalul acelor ani sumbri, tânărul Serghei își continuă căutările spirituale în sensul indicat de o precoce vocație artistică. Se înscrie la secția de pictură a Școlii de Stat pentru Arte Frumoase din Moscova. începând de la optsprezece ani traversează vreme de șapte sau opt ani o perioadă de criză interioară. Sub influența misticii extrem-orientale de tip indian și budist, renunță la rugă

ciunea creştină pentru meditaţia de tip yoga ca metodă de acces la infinit şi veşnicie. Confundând noţiunea de persoană cu cea de individ, cade pradă amăgirii duhovniceşti care-1 face să creadă că absolutul nu poate fi personal, ci doar impersonal, iar asceza şi meditaţia trebuie să conducă la o suprimare a tuturor imaginilor vizuale şi mentale legate de existenţă în care vede acum cauza esenţială nu numai a suferinţei, dar şi a limitaţiilor spiritului şi a înlănţuirii de relativ şi finitudine. Mistica extrem-orientală, cu concepţia unui absolut suprapersonal i se pare acum superioară viziunii biblice a unui Dumnezeu personal. Conştiinţa acută a neantului existenţei cosmice şi umane se ciocnea însă în sufletul său cu sentimentul inexplicabil al existenţei frumosului natural şi artistic. Frământările sociale şi politice îi rămân exterioare, la periferia interesului său spiritual, absorbit fiind de eforturile de a se cufunda în liniştea absolutului nedeterminat, dinainte de apariţia lumii şi a vieţii.

După 1917 însă e de două ori arestat şi dus la faimoasa închisoare moscovită Lubianka, unde e interogat de poliţia secretă bolşevică, sinistra CEKA. Viaţa sa artistică şi căutările sale spirituale începeau să se ciocnească de vâltoarea revoluţiei şi începutul terorii. Aşa se face că în 1921 se hotărăşte să emigreze în Europa. în drum spre Franţa, patria artei modeme, trece prin Italia admirând capodoperele Renaşterii. După o scurtă şedere la Berlin, se stabileşte la Paris şi se dedică cu toată fiinţa carierei artistice. Tablourile sale se bucură de un anume succes, fiind expuse la „Salon d'Automne" şi „Salon des Tuileries". Cu

toate acestea, începe să devină tot mai conştient de faptul că inclusiv gloria artistică e doar un simulacru şi o caricatură a eternităţii şi nemuririi adevărate, iar arta îşi pierde pentru el sensul de eliberare spirituală şi atingere a nemuririi. O insatisfacţie similară resimte şi faţă de căutările intelectuale şi exerciţiile mentale ale meditaţiilor, dându-şi seama că ele îl îndepărtează de realitate. Brusc îşi aduce aminte de îndemnul evanghelic de a-L iubi pe Dumnezeu ..din toată *inima* şi din tot cugetul". Revelaţia biblică a iubirii ca mijloc de realizare a comuniunii cu absolutul, şi a Dumnezeului personal manifestat în Hristos îi apare ca o lumină pe fundalul obscur al absolutului impersonal extrem-oriental. Inima, iubirea şi rugăciunea îşi reiau în sufletul său locul ocupat mai înainte de intelect, artă şi meditaţie. Paştele anului 1924 a reprezentat cotitura decisivă a vieţii sale. Se hotărăşte să înceapă o nouă viaţă în conformitate cu redescoperirea Dumnezeului personal, a Evangheliei lui Hristos şi a Bisericii. Vrând să aprofundeze teologia, se înscrie la proaspăt înfiinţatul Institut Teologic Ortodox „Saint-Serge" creat de intelectualitatea din emigraţia rusă pariziană. Credea că aici va învăţa cum trebuie să se roage, cum să biruie patimile şi să atingă veşnicia. Dar teologia academică n-a putut da un răspuns mulţumitor inimii sale. Teologii nevorbind de obicei despre Dumnezeu dintr-o experienţă personală, teologia academică nu-i oferea cheia cunoaşterii inimii şi a împărăţiei cerurilor.

Aşa se face că în 1925 Serghei Saharov părăseşte Parisul îndreptându-se spre Muntele Athos, muntele rugăciunii în care de veacuri monahii

ortodocşi caută unirea sufletului cu Dumnezeu şi experienţa personală nemijlocită a revelaţiei evanghelice. Aici a intrat la mănăstirea rusească Sfântul Pantelimon (Russikon) unde a devenit monah, primind numele Sofronie. Aici a început să înveţe ascultarea şi să deprindă viaţa de rugăciune căreia i s-a dedicat cu toată fiinţa sa: rugăciunea a început să devină respiraţia sa spirituală şi exigenţele ei crucifiante i-au dezvăluit legile paradoxale ce guvernează existenţa spirituală: învierea lăuntrică a sufletului luminat de harul lui Dumnezeu se împletea cu deznădejdea acută pentru imensa majoritate a oamenilor care au uitat de Dumnezeu şi îşi sfârşesc viaţa fără a-L cunoaşte vreodată. Bucurie şi întristare, linişte şi chin, rugăciunea se dovedea o experienţă tulburătoare şi neobişnuită. Răspunsul la nedumeririle sale şi îndrumarea pe căile mereu surprinzătoare ale vieţii duhovniceşti le va primi însă abia după cinci ani de la sosirea la Athos, şi după ce în aprilie fusese hirotonit diacon în Vechiul Russikon de episcopul sârb Nikolai Velimirovici.

În 1931 îl întâlneşte pe ..bătrânul" Siluan (1866-1938), în care părintele Sofronie recunoaşte părintele duhovnicesc experimentat căutat de atâta vreme şi cel mai însemnat dar la Proniei dumnezeieşti din întreaga sa viaţă. Aproape opt ani de zile va sta de acum în preajma Cuviosului Siluan, sub a cărui înfăţişare ţărănească, simplă, el, intelectualul subţire şi artistul înzestrat, descoperă un maestru incomparabil în „arta artelor": rugăciunea, şi în „filocalia" duhovnicească a nevoinţelor ascetice şi contemplative. În ciuda lipsei sale aparente de instrucţie, Cuviosul Siluan

(sosit la Sfântul Munte din 1892) atinsese în acei ani culmile desăvârşirii prin pogorârea sa statornică cu mintea în iadul smereniei, atingând dimensiunea maximă a deschiderii iubitoare prin iubirea de vrăjmaşi; astfel, el ajunsese la măsura marilor Părinţi duhovniceşti din Tradiţia Bisericii Ortodoxe, refăcând pe cont propriu şi printr-o călăuzire divină nemijlocită („teodidactică") experienţa Sfinţilor Antonie cel Mare, Pimen sau Serafim din Sarov.

După mutarea la Domnul a Cuviosului Siluan pe 24 septembrie 1938, părintele Sofronie a cerut binecuvântarea egumenului şi a consiliului să plece din mănăstire şi să se facă „pustnic". Astfel, după Paştele anului 1939, a plecat să trăiască ca sihastru în faimoasa pustietate stâncoasă şi lipsită de vegetaţie, Karulia; cunoscută prin asprimea şi sălbăticia ei, aceasta era situată la extremitatea sudică a peninsulei athonite. Aici a petrecut următorii doi ani în contemplaţie şi rugăciune fierbinte către Dumnezeu pentru întreaga omenire, rugăciune intensificată odată cu izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Ore întregi se ruga pentru sufletele celor ucişi, implorând pe Dumnezeu să oprească uriaşa baie de sânge. Singurătatea sa era totală, întrucât armata germană de ocupaţie blocase orice trafic naval în jurul peninsulei. Cu toate acestea, vestea despre nevoinţele sale ascetice se răspândise printre monahii şi sihaştrii athoniţi care au început să-l cerceteze cerându-i sfat şi îndrumare. Cuviosul Siluan îi prezise că va fi duhovnic şi-l îndemnase să nu se sustragă de la îndatoririle şi responsabilitatea acestei forme de slujire a oamenilor.

Trebuia să împărtășească și semenilor darurile spirituale primite, uitând de sine însuși în fața inimilor și problemelor celorlalți. Așa se face că, răspunzând chemării monahilor de la mănăstirea Sfântul Pavel de a deveni duhovnicul lor, în februarie 1941 a fost hirotonit preot — iar un an mai târziu și duhovnic — de către episcopul ascet Ierotei de Melitopolis. La începutul lui 1943» părintele Sofronie s-a mutat din Karulia într-o peșteră („Sfânta Treime") aflată pe teritoriul muntos al mănăstirii Sfântul Pavel. Aici a viețuit ca sihastru într-o singurătate desăvârșită aproape doi ani. Iarna, viața în peșteră devenea și mai aspră. Apa se infiltra rapid inundând peștera, cu excepția micii bisericuțe de trei metri pe doi care rămânea uscată. Aici se ruga și își ținea cărțile. Aproape în fiecare zi trebuia să adune și arunce zeci de litri de apă. Foc nu putea face nici ca să se încălzească, nici ca să-și pregătească ceva mâncare. În cea de-a treia iarnă, sănătatea începând să i se șubrezească, a fost silit să părăsească acest fel de viețuire ascetică aspră. Pentru aproape un an de zile s-a mutat lângă schitul Sfântul Andrei.

În mintea sa încolțise însă gândul publicării însemnărilor duhovnicești pe care Cuviosul Siluan i le încredințase înainte de sfârșitul său, într-o carte în care să aștearnă în scris și viața și povățuirile în viu grai ale părintelui său duhovnicesc, în acest scop, la începutul lui 1947 s-a reîntors în Franța cu gândul de a rămâne aici un an pentru a realiza acest proiect. Și-a dat în curând seama că un an nu era de ajuns pentru a se achita de
o astfel de sarcină. Pe lângă aceasta, în 1951, îmbolnăvindu-se grav, a suferit o complicată

operație, în urma căreia a trebuit să renunțe pentru totdeauna la gândul de a se mai întoarce la Athos. Prin urmare, s-a stabilit în suburbia pariziană Sainte-Genevieve-des-Bois, devenită sediu al emigrației ruse; aici a trăit în condiții de viață destul de precare într-un turn (le Donjon) folosit odinioară pentru vânătoare. în 1948 a publicat o primă ediție multiplicată de el însuși a cărții sale: *Stareţul Siluan. Viață, învățătură, scrieri,* ediția tipărită fiind publicată în 1952 (și ulterior în 1990). Tradus inițial fragmentar, ulterior integral în majoritatea limbilor europene de circulație, volumul* a cunoscut un succes constant, contribuind decisiv la cunoașterea învățăturii și a copleșitoarei personalități duhovnicești a Cuviosului Siluan în lumea contemporană. Smerenia și rugăciunea, iadul și lumina necreată se revelau astfel drept parametrii experienței spirituale ortodoxe trăite la o intensitate și o extensiune exemplare.

În 1959, după mai multe încercări zadarnice de a găsi un loc în Franța pentru a se stabili cu grupul de ucenici ce se adunaseră în jurul său, părintele Sofronie a părăsit Parisul stabilindu-și

* Versiune românească: CUVIOSUL SILUAN ATHONITUL, *Intre iadul deznădejdii și iadul smereniei. însemnări duhovnicești,* studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2004, și ARHIMANDRITUL SOFRONIE, *Viața și învățătura stareţului Siluan Athonitul,* trad. pr. prof. dr. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 2004*. Precum și volumul de tâlcuiri teologice *„Ține-ți mintea in iad și nu deznădăjdu!. Spiritualitatea Sfântului Siluan Athonitul,* ediție îngrijită și traducere de Maria-Comelia și diac. Ioan I. Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2000.

mica comunitate — patru monahi și o monahie — la Essex (Anglia), într-o veche casă parohială dezafectată la Tolleshut Knights lângă Maldon. De la bun început, viața micii comunități monahale ortodoxe (cea dintâi din Anglia) s-a centrat pe celebrarea dumnezeieștii Liturghii și recitarea comunitară, dimineața și seara, a rugăciunii lui Iisus într-o mică capelă împodobită cu icoane pictate de părintele Grigori Krug. Până spre sfârșitul vieții, părintele Sofronie a slujit aproape zilnic dumnezeiasca Liturghie devenită inima existenței sale. Modul celebrării amintea participanților de vorbirea lui Moise cu Dumnezeu pe Sinai și producea o impresie covârșitoare asupra acestora, determinându-i fără cuvinte la căință și la înnoirea vieții. Celebrarea Liturghiei și prelungirea ei interiorizată pe altarul inimii prin practicarea **rugăciunii lui Iisus** își regăseau sensul profund personal și universal în același timp: revelare a iubirii universale a lui Dumnezeu și răspuns dat ei de iubirea nu mai puțin universală a Bisericii unite în inimi ale căror dimensiuni se deschid până la marginile universului, cuprinzând în ele cerul și pământul, raiul și iadul, lumina și întunericul, înălțarea și pogorârea recapitulate în Sine de Hristos.

În septembrie 1988, părintele Sofronie va avea bucuria de a asista la slujba de trecere în rândul sfinților ca „dascăl apostolic și profetic al Bisericii" a Cuviosului Siluan prin hotărârea Sfântului Sinod al Patriarhiei Ecumenice; ceremoniile oficiale au avut loc tocmai în mănăstirea pe care o întemeiase, Sfântul Ioan Botezătorul din Essex. Sub conducerea părintelui Chirii, viețuiesc azi aici

douăzeci şi şapte de monahi şi monahii de douăsprezece naţionalităţi diferite. Comunitatea este loc de pelerinaj tot mai frecv entat şi o expresie concretă, vie, a universalităţii Ortodoxiei şi a iradierii ei spirituale în Occidentul contemporan*.

Pentru a veni în întâmpinarea căutărilor spirituale ale contemporanilor pe care nu-i putea po- văţui duhovniceştc în chip nemijlocit, părintele Sofronie a mai scris două studii** precum şi alte două cărţi: o relatare a propriului său parcurs spiritual în care elemente autobiografice se împletesc cu meditaţii teologice şi sfaturi ascetice, publicată în 1983 sub titlul *A vedea pe Dumnezeu aşa cum este;* şi o scurtă iniţiere în rugăciunea şi în viaţa spirituală ortodoxă publicată în 1977 în

* Pentru detalii, a se vedea volumul *Celălalt Noica.* Mărturii ale monahului Rafail Noica însoţite de câteva cuvinte de folos ale părintelui Symeon Bruschweiler (ambii monahi ai mănăstirii Sfântul Ioan Botezătorul, Essex), ed. pr. Eugen Drăgoi şi pr. Ninel Ţugui, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1994.

** Unul de teologie ascetică: ..Les fondements de l ascese orthodoxe", *Messager de l Exarchat du Patriarche Russe en Europe Occidentale,* Paris, 1953, nr. 13 şi 14 (în limba rusă), nr. 17 şi 18 (în limba franceză); tradus în româneşte de ieromonahul Rafail Noica în volumul: ARHIM. SOFRONIE , *Despre temeiurile nevointei ortodoxe,* Alba Iulia, 1994. Altul de teologie dogmatică şi spirituală: „De l'unite de l'Eglise â l'image de la Sainte Trinite", *Contacts,* Paris, 1953, nr. 21,22 şi 23; tradus în româneşte în partea III a volumului de faţă.

La acestea se mai adaugă volumaşul de scurte aforisme *De vie et d 'esprit,* 1992 (trad. rom. de E. Volocaru: ARHIM. SOFRONIE, *Din viaţă şi din Duh,* Ed. Pelerinul, Iaşi, 1997).

limba engleză cu titlul *Viața Sa e viața mea* și care apare acum în versiune română. Reflecțiile care alcătuiesc acest volum extrem de condensat sunt axate pe dezvoltarea unui aspect esențial și extrem de actual în perspectiva proliferării „spiritualităților" și „tehnicilor spirituale" în societățile moderne: rugăciunea nu este doar cultivare a unei anume stări spirituale, nici meditație asupra unei idei abstracte, ori dizolvare anonimă într-o energie cosmică sau într-un absolut impersonal; rugăciunea în înțelesul ei creștin este întâlnirea personală și personalizatoare cu un Absolut Personal, cu o Ființă Supremă și Veșnică desăvârșită, revelată în Biserică ca Sfântă Treime. Individuală, dar și comunitară, interiorizată, dar și liturgică, rugăciunea este un act sau eveniment ontologic în care se revelează realitatea specifică a existenței personale ca dialog divino-uman infinit.

Veritabil catehism duhovnicesc modern în duhul Cuviosului Siluan, volumul de față al arhimandritului Sofronie se distinge prin limpezimea clarificărilor și a formulărilor. Unul dintre principalele merite ale expunerii este acela de a evidenția unitatea indisolubilă e experienței ecleziale ortodoxe, în același timp biblică și mistică, dogmatică și liturgic-sacramentală. în această perspectivă rugăciunea încetează de a mai fi o simplă tehnică de meditație, subiectivă, individuală, și devine ontologie în act, realizând atât unitatea divino-umană, cât și unitatea panumană în Unitatea divină-umană, după modelul Unității de iubire a Sfintei Treimi. Rugăciunea este astfel manifestarea înfierii omului în Dumnezeu și a trecerii sale de la chipul lui Dumnezeu la asemă-

narea cu El. Această asemănare cu Dumnezeu Cel în Treime înseamnă pentru om saltul haric de la individul egoist și izolat la persoana altruistă și comunitară în sens eclezial (dar într-o ecleziolo gie cu dimensiuni cosmice). Atingând în Hristos prin Duhul Sfânt nigăciunea *ipostatică* sau personală, creștinul se roagă pentru lumea întreagă, devine alt Adam purtând în rugăciune întreaga omenire asemenea lui Hristos. Rugăciunea se revelează astfel în același timp ca „artă" spirituală ontologică în cel mai adânc sens: arta realizării unificării prin comuniune a *întregii* ființe în timp și în spațiu, după asemănarea Ființei Supreme și Veșnice revelate ca iubire a Sfintei Treimi.

Itinerarul spiritual al arhimandritului Sofronie este, așadar, cel al unui artist în căutarea artei absolute. La capătul acestui parcurs inspirația estetică s-a transformat în respirația eclezială și cosmică a Duhului Sfânt, pictura a ajuns rugăciune și Liturghie, iar arta a devenit ontologie, simbolul prefacându-se în ființă. Cheia care deschide accesul spre rugăciune ca artă supremă cu forță restauratoare efectivă, de refacere a frumuseții și integrității originare, veșnice a omului și a întregii firi, o reprezintă însă smerenia. Redusă la esență, în conformitate cu marea lecție a Cuviosului Siluan, rugăciunea este de fapt arta smereniei.

diac. Ioan I. Ică jr

I

Viața Sa e viața mea

1

Cunoașterea lui Dumnezeu

Cel ce ești,
Dumnezeule Tată, Stăpâne Atotțiitorule,
Care ne-ai făcut și ne-ai adus pe noi în
această viață,
Dă-ne ca să Te cunoaștem pe Tine,
Singurul adevăratul Dumnezeu.

Mintea omenească însetează după cunoaștere, după cunoașterea integrală. Nimic nu poate desființa dorința noastră de a cunoaște, și în chip firesc năzuința noastră ultimă e cunoașterea Ființei Primordiale, a Celui sau a Ceea ce există în mod real. în toate epocile istoriei, omul a cinstit în mod instinctiv acest Principiu. Părinții și strămoșii noștri L-au venerat în felurite moduri, pentru că ei nu L-au cunoscut „așa cum este" (1 *In* 3, 2). Unii — cu siguranță cei mai înțelepți — au înălțat „un altar purtând inscripția: DUMNEZEULUI NECUNOSCUT" *(FA* 17, 23). Chiar în zilele noastre ne dăm seama mereu că prin ea însăși rațiunea nu ne poate ajuta să înaintăm trecând dincolo de pragul ce duce spre „Necunoscut". Dumnezeul este singurul nostru mijloc de acces

spre această cunoaștere mai înaltă, dacă Se va descoperi pe Sine însuși.

Problema cunoașterii lui Dumnezeu trimite mintea aflată în căutare înapoi prin secole, spre momentele în care Dumnezeu Se arăta omului printr-un profet sau altul. Nu poate fl nici o îndoială că pentru noi, pentru întreaga lume creștină, unul din cele mai importante evenimente relatate în cronicile vremii a fost arătarea lui Dumnezeu pe Muntele Sinai, unde Moise a primit o nouă cunoaștere a Ființei Dumnezeiești: „Eu sunt Cel ce este" — Iahve, *Ho On (Iș* 3,14). Din acel moment, vaste orizonturi s-au deschis înaintea umanității, și istoria a luat o nouă cotitură. Cauza reală a evenimentelor istorice e starea spirituală a unui popor: nu vizibilul are importanță primordială, ci invizibilul, spiritualul. Percepțiile și ideile privitoare la ființă și la sensul vieții în general caută să se exprime, și astfel pun în mișcare evenimentele istorice.

Moise, care avea înalta cultură a Egiptului, nu a pus sub semnul întrebării faptul că revelația dată lui în chip atât de minunat venea de la Cel care a creat cu adevărat întregul univers. în Numele acestui Dumnezeu, Eu sunt, el a convins poporul iudeu să-l urmeze. învestit cu putere extraordinară de Sus, el a săvârșit multe minuni. Lui Moise îi aparține gloria nemuritoare de a fi adus umanitatea mai aproape de Adevărul Veșnic. Convins de autenticitatea vedeniei sale, el și-a rostit îndemnurile ca porunci venite de Sus. Toate lucrurile erau săvârșite în Numele și de Numele lui Eu sunt Care S-a descoperit pe Sine însuși. Acest Nume e puternic în tăria și sfințe

nia sa — e o lucrare ce purcede din Dumnezeu. Acest Nume era primul pas spre veşnicia *vie;* zorii cunoaşterii Absolutului lipsit de obârşie ca Eu SUNT.

În Numele lui Iahve, Moise i-a condus pe israeliţii încă primitivi, scoţându-i din captivitatea lor din Egipt. însă, în timpul peregrinărilor prin pustie, el a descoperit că poporul său, în ciuda multelor minuni la care fusese martor, era departe de a fi pregătit pentru a primi înalta descoperire a Celui Veşnic. Acest fapt a devenit cu deosebire limpede atunci când s-au apropiat de fruntariile Pământului Făgăduinţei. Slăbiciunea inimii lor şi lipsa de credinţă L-au făcut pe Domnul să declare că nici unul dintre cei îmbibaţi de duhul Egiptului nu va vedea „pământul cel bun" *(Dt* 1, 32. 35. 38). Ei îşi vor lăsa oasele în pustie, iar Moise va încuraja şi pregăti o nouă generaţie mai capabilă de a-L simţi pe Dumnezeul Nevăzut Care însă le ţine pe toate în palma mâinii Sale.

Moise era înzestrat cu un geniu excepţional, dar îl cinstim mai cu seamă pentru că şi-a dat seama că descoperirea care i-a fost dată nu era încă desăvârşită, în toată măreţia şi adevărul ei. El a simţit faptul că Cel care Se revelase pe Sine însuşi era „Cel dintâi şi Cel de pe urmă" *(Is* 44, 6); că nu putea fi nimeni şi nimic înainte de El sau după El. Şi a cântat: „Ia aminte, cerule, şi voi grăi! Ascultă, pământule, cuvintele gurii mele!" *(Dt* 32, 1). în acelaşi timp, el a continuat să se roage pentru o mai bună cunoaştere chemându-L din adâncuri: „Arată-mi-Te [aşa cum eşti] mie pe Tine însuţi, să Te văd eu lămurit" *(Iş* 33, 13;

1 In 3, 2). Dumnezeu i-a ascultat rugăciunea sa și S-a descoperit pe Sine însuși pe cât putea Moise, fiindcă Moise n-a putut cuprinde întreaga descoperire. „Eu îmi voi trece slava pe dinaintea ta, și-n fața Ta voi rosti numele Meu: «Domnul» (...) și când va trece slava Mea, Eu te voi pune în scobitura stâncii și cu mâna Mea te voi acoperi până ce voi trece; iar când îmi voi lua mâna de pe tine, tu îmi vei vedea spatele; dar fața Mea nu ți se va arăta" *(Iș* 33,19. 22. 23).

Faptul că revelația primită de Moise era nedesăvârșită o arată mărturia sa față de popor, când spune că „Proroc ca mine îți va ridica Domnul, Dumnezeul tău, dintre frații tăi (...) Proroc asemenea ție le voi ridica dintre frații lor și voi pune cuvintele Mele în gura Lui și El le va grăi după cum îi voi porunci Eu" *(Dt* 18, 15. 18). Potrivit Vechiului Testament, întreg Israelul a trăit în așteptarea venirii Profetului despre care „a scris Moise" *(In* 5, 46), anunțându-L ca Profetul prin excelență, „profetul ACELA" *(In* 1, 21). Poporul iudeu aștepta venirea lui Mesia; atunci când va veni, acesta le va spune lor „toate" (In 4, 25). *Vino și Te sălășluiește printre noi, ca să Te putem cunoaște,* era strigătul statornic al vechilor evrei. De aici numele **„Imanuel"**, care se tâlcuiește: „Cu noi este Dumnezeu" *(Is* 7,14; *Mt* 1, 23).

Astfel, pentru noi creștinii, punctul central al universului și sensul ultim al întregii istorii a lumii e venirea lui Iisus Hristos, Care nu a desființat prefigurările Vechiului Testament, ci le-a împlinit, dezvăluindu-ne adevărata lor semnificație și dând tuturor lucrurilor dimensiuni noi — infinite, veșnice. Noul Legământ al lui Hristos

anunță începutul unei noi perioade în istoria umanității. Acum Dumnezeiescul Se oglindește în măreția nepătrunsă a iubirii și smereniei lui Dumnezeu, Tatăl nostru. Cu venirea lui Hristos s-au schimbat toate: noua revelație a afectat destinul întregii lumi create.

I s-a dat lui Moise să cunoască faptul că Ființa Primordială și Absolută nu este o entitate generală, un proces cosmic impersonal sau o „Neființă" suprapersonală, care transcende toate. I s-a arătat faptul că această Ființă are un caracter *personal* și că era un Dumnezeu *viu* și de-viață-dătător. Cu toate acestea însă, Moise nu a primit o vedere limpede: el nu L-a văzut pe Dumnezeu în lumină așa cum L-au văzut Apostolii pe Muntele Tabor
— „iar Moise a intrat în întunericul unde era Dumnezeu" (Iș 20, 21). Acest fapt poate fi interpretat în diferite moduri. Chiar dacă accentul este pus pe caracterul incognoscibil al lui Dumnezeu, nu putem fi siguri în ce sens și în ce context anume. Era Moise preocupat de imposibilitatea de a cunoaște Esența Ființei Dumnezeiști? Credea el că, dacă Dumnezeu e Persoană, atunci El nu poate fi veșnic singur în Sine însuși, fiindcă atunci cum ar putea exista o singurătate metafizică veșnică? Acest Dumnezeu era gata să-i conducă, dar încotro anume și în ce scop? Ce fel de nemurire oferea El? Atingând fruntariile Pământului Făgăduinței, Moise a murit.

În cele din urmă, Cel căruia lumea îi datora creația S-a arătat și, cu rare excepții, „lumea nu L-a cunoscut" (In 1, 10). Evenimentul se afla cu mult dincolo de puterea de înțelegere a omului obișnuit. Primul care L-a recunoscut a fost Ioan

Botezătorul, drept pentru care a fost pe bună dreptate numit cel mai mare „dintre cei născuți din femeie" și ultimul dintre profeți (cf. *Mt* 11, 9-13).

Ca om, Moise avea nevoie de mărturii evidente ale puterii și autorității cu care era învestit ca să-i impresioneze pe israeliții înclinați încă spre idolatrie și să-i silească să asculte învățătura sa. Dar e cu neputință pentru noi creștinii să citim primele cărți ale Vechiului Testament fără să fim îngroziți. în Numele lui Iahve toți cei care i s-au împotrivit lui Moise au suferit pedepse înfricoșătoare, adeseori chiar și moarte. Muntele Sinai „ardea cu flacără" și poporul s-a apropiat de „foc arzător și de negură și de-ntuneric și de vijelie și de glas de trâmbiță și de sunet al unor cuvinte pe care... nu le puteau suferi" *(Evr* 12,18-20).

Dimpotrivă, Hristos a venit într-o blândețe maximă, drept cel mai sărac dintre săraci, neavând loc unde să-și pună capul Său. N-a avut nici o autoritate nici în stat, nici chiar în sinagoga întemeiată pe descoperirea venită de Sus. Nu a răspuns celor care îl ocărau. Și ni S-a dat să-L identificăm drept Pantocrator tocmai pentru că „S-a golit pe Sine luând chip de rob" (Flp 2, 7), supunându -Se în cele din urmă supliciului și execuției. În calitate de Creator și Stăpân adevărat a tot ceea ce există, El nu avea nevoie de forță, nu avea nevoie să-și etaleze puterea de a pedepsi pe cei potrivnici. El a venit „ca să mântuiască lumea" *(In* 12, 47), pentru a ne descoperi pe Singurul Dumnezeu Adevărat. El ne-a descoperit Numele Tatălui. El ne-a dat cuvântul pe care El însuși l-a primit de la Tatăl. El ni L-a descoperit pe Dumnezeu ca Lumină în Care nu este nici un întuneric

(cf. *1 In* 1, 5). Ne-a făcut cunoscută taina cea mai ascunsă dintre toate, faptul că Dumnezeu e o Ființă Ipostatică, însă nu O Persoană, ci Trei Persoane în Una: Sfânta Treime. Ne-a dat botez „cu Duh Sfânt și cu foc" *(Mt* 3, 11). În lumina acestei cunoștințe avem acum calea spre desăvârșirea veșnică (cf. *Mt* 5,48).

Lumea continuă să se agite în cercul vicios al problemelor ei materiale — economice, de clasă, naționale etc. — fiindcă oamenii refuză să-I urmeze lui Hristos. Nu dorim să ne asemănăm Lui întru toate, să devenim frații Lui și prin El copii iubiți ai Tatălui și sălășluire aleasă a Duhului Sfânt. în purtarea de grijă mai înainte de veci a lui Dumnezeu pentru om, suntem meniți să ne împărtășim de Ființa Sa, să ne asemănăm cu El în toate. Prin natura sa, acest plan exclude din partea lui Dumnezeu până și cea mai mică posibilitate de constrângere sau predestinare. Și în calitate de creștini nu trebuie să renunțăm niciodată la țelul nostru, ca să nu pierdem imboldul de a lua cu asalt împărăția cerurilor. Experiența ne arată mult prea limpede că, odată ce noi creștinii începem să reducem scopul revelației dată nouă de Hristos și de Duhul Sfânt, încetăm treptat să mai fim atrași de Lumina care ni S-a arătat. Dacă e să ne păstrăm nădejdea mântuirii, trebuie să fim curajoși. Hristos a spus: „Îndrăzniți! Eu am biruit lumea!" *(In* 16, 33). Spunând aceste lucruri, El arată că a depășit lumea nu atât ca Dumnezeu, cât mai ales ca Om, fiindcă S-a făcut om cu adevărat.

Viața autentic creștină este trăită în „duh și adevăr" (In 4, 23), și ca atare ea poate fi conti-

nuată în tot locul și în toată vremea, întrucât poruncile dumnezeiești ale lui Hristos au un caracter absolut. Cu alte cuvinte, nu există și nu pot exista nicăieri pe pământ împrejurări care să facă cu neputință păzirea poruncilor.

În esența ei veșnică, viața creștină e duh și adevăr dumnezeiesc, și de aceea ea transcende toate formele exterioare. Dar omul vine în această lume ca o „tabula rasa" pentru „a crește și a se întări cu duhul, umplându-se de înțelepciune" (cf. *Lc* 2, 40), și astfel se ivește necesitatea unei organizări pentru a disciplina și coordona viața socială a ființelor umane încă departe de a fi desăvârșite din punct de vedere moral, intelectual și, mai important încă, spiritual. Părinții Bisericii noastre și Apostolii care ne-au învățat să-L cinstim pe adevăratul Dumnezeu își dădeau bine seama că, deși viața Duhului lui Dumnezeu întrece orice așezământ pământesc, același Duh își pregătește un loc de sălășluire văzut spre a-I sluji drept vas pentru păstrarea darurilor Sale. Sălășluirea Duhului Sfânt e Biserica, care prin secole de furtună și violență a vegheat asupra neprețuitei comori a Adevărului descoperit de Dumnezeu. (Nu e nevoie să ne batem capul în această privință cu zeloții care cinstesc mai degrabă cadrul decât conținutul.) „Domnul însă este Duhul; și unde este Duhul Domnului, acolo este libertate... privim... slava Domnului, întru aceeași icoană ne schimbăm din slavă-n slavă" (2 Co 3,17-18). Funcția Bisericii este de a conduce credincioșii spre sfera luminoasă a Ființei Dumnezeiești. Biserica e centrul spiritual al lumii noastre și ea cuprinde întreaga istorie a omului. Cei care

prin îndelungate lupte ascetice pentru a sălăşlui în poruncile Evangheliei au devenit conştienţi de libertatea lor ca fii ai lui Dumnezeu, nu se mai simt împiedicaţi de tradiţii formale — trec dincolo de obiceiurile şi datinile obişnuite. Ei au exemplul lui Hristos Care păzea poruncile Tatălui Său fără a călca legea lui Moise cu toate „sarcinile anevoie de purtat" (Lc 11, 46).

În Hristos şi odată cu venirea Duhului Sfânt, Dumnezeu ne-a dat revelaţia deplină şi finală a Lui însuşi. Fiinţa Sa este de acum incomparabil mai evidentă pentru noi ca Realitate Primordială decât toate fenomenele efemere şi trecătoare ale acestei lumi. Simţim prezenţa Sa dumnezeiască atât înăuntrul nostru, cât şi în afara noastră: în măreţia supremă a universului, în faţa omenească, în fulgerarea gândului. El ne deschide ochii ca să putem vedea şi să ne desfătăm de frumuseţea creaţiei Lui. El ne umple inimile cu iubire faţă de întreaga umanitate. Atingerea Sa negrăit de blândă străpunge inima noastră. Şi în ceasurile în care Lumina Sa nepieritoare luminează inima noastră, ştim că nu vom muri. Ştim aceasta cu o cunoaştere cu neputinţă de dovedit în mod obişnuit, dar care pentru noi nu cere nici o dovadă, întrucât Duhul însuşi dă mărturie înăuntrul nostru.

Revelarea lui Dumnezeu ca Eu SUNT CEL CE ESTE proclamă caracterul *personal* al Dumnezeului Absolut, care e inima vieţii Sale. Pentru a interpreta această Revelaţie, Părinţii au adoptat termenul filozofic *hypostasis,* care înseamnă în primul rând subzistenţă, realitate, şi poate fi aplicat lucrurilor, omului sau lui Dumnezeu. în multe cazuri a fost folosit ca sinonim

pentru *ființă* (echivalentul latin exact fiind *substantia).* în *2 Co* 11, 17, ***hypostasis*** înseamnă **realitate** și e tradus ca ***încredere*** sau ***asigurare***. în *Epistola către evrei,* termenul descrie Persoana Tatălui: „Fiind... chipul ființei Sale" (1, 3). Sau, în aceeași epistolă, este ***substanță*** — „Or credința e ființa/substanța celor nădăjduite" *(Evr* 11,1) — și *ființă* — „chipul ființei Sale" *(Evr* 1, 3). Astfel, toate aceste trei cuvinte, ***persoană, substanță, ființă,*** circumscriu împreună conținutul expresiei teologice grecești ***hypostasis;*** acesta trebuie înțeles ca înglobând, pe de o parte, noțiunea de ***Persoană,*** iar, pe de altă parte, ca accentuând importanța cardinală a dimensiunii personale în Ființă. În textul prezent, termenii ***Ipostasă*** și ***Persoană*** sunt identici în semnificația lor.

2

Enigma lui Eu SUNT

Ființa Primordială ni S-a făcut cunoscută cu Numele Eu SUNT CEL CE ESTE (Iș 3, 13-14). Oricine a fost binecuvântat cu o întâlnire vie cu El e în stare într-o oarecare măsură să evalueze arătările lui Dumnezeu pe care ni le descriu Vechiul și Noul Testament. Aceste descoperiri progresive ale sferelor cerești au o importanță covârșitoare, dincolo de care orice eveniment din istoria lumii pălești și cade în insignifianță. Nu numai activitatea noastră în lume, dar și tot ceea ce mintea noastră sesizează în cosmosul infinit e o pregătire pentru miracolul negrăit al intrării minții în Veșnicia vie a Iubirii.

Secole au trecut înainte ca adevăratul conținut al acestui uimitor Eu SUNT să fie înțeles. Căci, cu toată ardoarea credinței lor, nici Moise, nici profeții care au fost moștenitorii săi n-au apreciat pe deplin binecuvântarea care s-a pogorât asupra lor. Ei au avut experiența lui Dumnezeu în principal prin evenimente istorice. Atunci când s-au întors către El în duhul, ei îl contemplau în întuneric. Atunci când noi, fii ai Noului Testament, citim Vechiul Testament, observăm felul în care Dumnezeu a încercat să le sugereze strămoșilor noștri

faptul că acest Eu SUNT înseamnă în același timp O singură Ființă și Trei Persoane. Ocazional, El vorbește chiar despre Sine însuși ca *Noi*. „Și a zis Dumnezeu: «Să facem om după chipul și asemănarea *Noastră*»" *(Fc* 1, 26). „Și a zis Domnul Dumnezeu: «Iată, Adam a devenit ca unul din *Noi*»" *(Fc* 3, 22). Un exemplu încă și mai remarcabil apare cu Avraam: trei bărbați i s-au arătat, dar el li s-a adresat ca și cum ar fi fost unul singur (cf. *Fc* 18, 2 sq).

Dobândirea cunoașterii lui Dumnezeu e un proces lent care nu poate fi realizat în întreaga sa plinătate chiar de la început, deși Dumnezeu este întotdeauna și în oricare din manifestările Sale în mod invariabil unul și neîmpărțit. Hristos a folosit un limbaj simplu, înțeles până și de cei mai neștiutori, dar ceea ce El spunea întrecea cu mult înțelegerea chiar și a celor mai înțelepți dintre auditorii Lui. „Mai înainte de a fi fost Avraam, Eu sunt!" (In 8, 58). „Eu și Tatăl Meu una suntem" *(In* 10, 30). „Tatăl Meu îl va iubi și Noi vom veni la el și Ne vom face locaș la el" *(In* 14, 23). „Și Eu îl voi ruga pe Tatăl, și alt Mângâietor vă va da vouă, pentru ca-n veac să rămână cu voi" *(In* 14,16). (Acum e introdusă o a Treia Persoană.) „Duhul Adevărului, Celui ce din Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine" *(In* 15, 26).

Observăm că doar treptat a început Hristos să vorbească despre Tatăl, și numai spre sfârșitul vieții Sale pământești a vorbit despre Duhul Sfânt. Până la capăt ucenicii n-au reușit să-L înțeleagă, iar El n-a făcut nici o încercare de a le explica icoana Ființei Dumnezeiești. „încă multe am a vă spune, dar nu le puteți purta acum" *(In* 16,12).

În schimb, El le-a indicat felul în care pot atinge cunoașterea desăvârșită: „Dacă veți rămâne întru cuvântul Meu... veți cunoaște adevărul" *(In* 8, 31-32). „Duhul Sfânt... vă va învăța toate și vă va aduce aminte de toate cele ce v-am spus Eu" *(In* 14, 26). „Dar când va veni Acela, Duhul Adevărului, El vă va călăuzi întru tot adevărul" *(In* 16,13). Și El a venit și ne - a descoperit plinătate Iubirii dumnezeiești, însă darul Său era mult prea bogat pentru înțelegerea noastră. Cu toate acestea, El nu Se retrage, ci așteaptă cu răbdare ca noi să-L iubim pe El, „Hristos-Puterea-lui-Dumnezeu-și-înțelepciunea-lui-Dumnezeu" (1 *Co* 1,24), așa cum ne iubește El.

„Cuvintele pe care Eu vi le-am grăit, ele duh sunt și viață sunt" *(In* 6, 63). Și tocmai asupra acestei vieți ne vom opri acum — viață născută din rugăciunea insuflată de Sus, prin iubirea ce coboară la noi și cunoașterea Ființei Primordiale.

Cum poate fi descrisă starea minții celui căruia Dumnezeu i Se descoperă ca Eu SUNT? Apropierea de inima Lui e atât de simțită, încât bucuria întru El e ca lumina. Omul este blând și iubitor, îi pot spune, adresându-mă intim, față către Față: „Celui ce ești". Și, în același timp, îmi dau seama că acest Eu sunt și acest Celui ce ești e întreaga Ființă. E lipsit de obârșie, autoexistent și auto suficient. E Persoană în sensul absolut. Conștiința Sa pătrunde tot ceea ce există. „Nimic nu este acoperit care să nu iasă la iveală și nimic ascuns care să nu ajungă cunoscut... Nu se vând oare două vrăbii pe un ban? Și nici una din ele nu va cădea pe pământ fără știrea Tatălui vostru. Vouă însă toți perii capului vă sunt numărați"

(Mt 10, 26. 29-30). „Şi-n faţa Lui nici o făptură nu-i ascunsă, ci toate sunt goale şi descoperite în ochii Celui căruia noi vom da socoteală" *(Evr* 4,13) . Orice clipă a vieţii noastre, orice bătaie a inimii noastre e în Mâinile Sale. El este cu adevărat „lumină şi întru El nu-i nici un întuneric" *(1 In* 1,5). Şi nu este nimeni şi nimic care să poată scăpa de ochiul Său atoatevăzător.

Eu SUNT Cel CE ESTE. Într-adevăr, El este Fiinţa. El singur e viu cu adevărat. Orice fiinţare chemată din adâncul nefiinţei există numai prin voinţa Sa. Viaţa mea, până în cele mai mici amănunte, vine numai şi numai de la El. El umple sufletul, legându-l din ce în ce mai intim de El însuşi. Contactul conştient cu El pecetluieşte omul pentru totdeauna. Un astfel de om nu se va mai depărta de Dumnezeu iubirii pe Care a ajuns să-L cunoască. Mintea sa renaşte. Dacă până atunci era înclinat să vadă pretutindeni procese naturale determinate, acum începe să sesizeze totul în lumina Persoanei. Cunoaşterea Dumnezeului Personal poartă un caracter personal intrinsec. Asemănătorul recunoaşte asemănătorul. Plictiseala de moarte a impersonalului ia sfârşit. Pământul, întregul univers, îl vestesc: „Cerurile şi pământul îl laudă, marea şi toate câte se mişcă în ea" *(Ps* 68, 38). Şi El însuşi caută să fie împreună cu noi, să ne împărtăşească belşugul vieţii Sale (cf. *In* 10,10). Iar noi, la rândul nostru, însetăm de acest dar.

Sufletul îl cunoaşte, dar nu-L poate cuprinde, şi în aceasta stă durerea sa. Zilele noastre sunt pline de dorul de a pătrunde în sfera dumnezeiască cu toate fibrele fiinţei noastre. Rugăciunea

noastră trebuie să fie arzătoare și experiența ce ni se dă are multe aspecte. În chip subiectiv — dacă e să judecăm după iubirea a cărei atingere o percepem —, vom simți că această experiență nu poate fi deschisă îndoielii. Dar, în ciuda tălăzuirii ce îmbrățișează toate aceste tălăzuiri, în ciuda luminii în care ea apare, ar fi nu numai greșit, dar chiar primejdios să ne bizuim exclusiv pe ea. Din Sfânta Scriptură știm că Preacurata Fecioară Maria se grăbea spre vara sa Elisabeta spre a auzi de pe buzele ei dacă descoperirea pe care o primise era adevărată — descoperirea privitoare la un fiu ce urma să i se nască și care trebuia să fie mare și să se numească Fiu al Dumnezeului Celui Preaînalt, și a cărui împărăție nu va avea sfârșit (cf. *Lc* l, 32-33). Sfântul Pavel, care „a fost în rai și a auzit cuvinte de nespus" (cf. *2 Co* 12,4), ne oferă un alt exemplu. „A binevoit Dumnezeu... ca-ntru mine să-L descopere pe Fiul Său" (Ga 1,15-16); cu toate acestea, de două ori s-a urcat la Ierusalim spre a înfățișa lui Petru și celorlalți „mai de seamă" (Ga 2,1-2) evanghelia pe care o propovăduia „ca nu cumva să alerg sau să fi alergat în zadar" (Ga 2, 1-2). Istoria Bisericii ne oferă nenumărate asemenea cazuri, și astfel învățăm să-i întrebăm pe cei cu mai multă experiență pentru a ști dacă ceea ce se întâmplă cu noi nu este doar o simplă imaginație, ci un har ce vine de Sus. Căutăm martori vrednici de crezare. Aceștia pot fi găsiți numai în Biserică, a cărei experiență seculară e infinit mai bogată și mai profundă decât experiența noastră individuală. Așa au fost în trecutul îndepărtat Apostolii, care ne-au transmis în Evanghelii și în Epistole cunoașterea pe care

au primit-o nemijlocit de la Dumnezeu. Ei au fost urmați de un șir întreg de părinți (dascăli și nevoitori) care ne-au transmis de-a lungul secolelor mai presus de orice duhul vieții înseși, lăsându-și adeseori mărturia în scris. Credem că în orice moment istoric e cu putință să găsim o mărturie vie; până la sfârșitul vremilor umanitatea nu va fi lipsită de cunoașterea autentică privitoare la Dumnezeu. Numai după o astfel de confirmare cu valoare de autoritate ne putem încrede în experiența noastră personală, dar chiar și atunci nu în mod exagerat. Mintea noastră nu trebuie să se domolească în imboldul ei spre Dumnezeu. Și, la fiecare pas, e esențial să ne aducem aminte de faptul că izolarea încrezătoare în sine e amestecată cu posibilitatea păcătuirii împotriva Adevărului. Așa că nu vom înceta să ne rugăm cu sârguință Duhului Sfânt să ferească picioarele noastre de căile neadevărului.

Din vremea Apostolilor, credincioșii au trăit în rugăciunea lor unica realitate a Dumnezeului Celui Unul în Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Limbajul omenesc n-a găsit niciodată satisfăcătoare terminologia logică folosită pentru exprimarea experienței și cunoașterii duhovnicești a lui Dumnezeu așa cum a fost ea vestită de către Dumnezeu însuși. Toate cuvintele pe care cunoașterea cea nouă și viața cea nouă le-au făcut să treacă din generație în generație au acoperit, într-o măsură sau alta, o contemplație autentică a lui Dumnezeu. Să luăm, de exemplu, două din formulele utilizate pentru definirea Unității divine. Cea pe care o întâlnim cel mai des accentuează unitatea

de Ființă. Dumnezeu e înțeles ca O singură Realitate obiectivă absolută în Trei Subiecte absolute. Cea de-a doua teorie mută accentul de pe Substanță pe Persoană — și e mai coerentă cu revelația lui Eu SUNT —interpretându-L pe Eu SUNT ca pe Un singur Subiect absolut care sintetizează în Sine pe Eu, pe Tu și pe Noi. (Aceasta e teoria pe care o dezvoltă în scrierile sale părintele Serghei Bulgakov.) Prima formulă, al cărei scop e acela de a demonstra plinătatea Dumnezeirii din fiecare Ipostasă, tinde să-i dividă pe Cei Trei. Cea de-a doua, în care fundamental e principiul Personal, conduce la contopirea Persoanelor.

Biserica a depășit inadecvarea limbajului nostru folosind expresii negative — învățându-ne să trăim Persoanele Treimii „nici amestecând Persoanele, nici împărțind Ființa". Și acolo unde este vorba de întruparea Cuvântului, definiția devine încă și mai complicată, adăugându-se că aceasta a avut loc **„în chip neschimbat"** („Unul nu prin prefacerea Dumnezeirii în trup, ci prin asumarea umanității în Dumnezeu") și **„în chip nedespărțit"** („Unul nu prin contopirea ființei, ci prin Unitatea persoanei") [cf. Simbolul de credință atanasian]. Astfel, mintea noastră obișnuită să funcționeze rațional este prinsă într-o menghină, nefiind în stare să încline într-o parte sau alta, ca răstignită pe cruce.

Contemplația e o chestiune ce ține nu de declarații verbale, ci de experiența vie. Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt sunt văzute în unitatea lor consubstanțială, în rugăciunea curată.

Evanghelia spune: „într-atât a iubit Dumnezeu lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul-Născut L-a

dat, pentru ca tot cel ce crede într-însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică" *(In* 3, 16). Duhul Sfânt ne introduce în sfera iubirii dumnezeiești și atunci nu doar trăim această iubire, ci începem să înțelegem că, dacă Dumnezeu, Cel dintâi și Cel de pe urmă, ar fi monoipostatic (adică o singură Persoană), atunci El n-ar mai fi iubire. Moise, care a interpretat revelarea lui Eu SUNT ca însemnând o singur ipostasă, a dat poporului său Legea. Dar „harul și adevărul prin Iisus Hristos au venit" *(In* 1,17). Treimea este Dumnezeul iubirii: *„Iubirea Tatălui răstignește; iubirea Fiului este răstignită; iubirea Duhului Sfânt e biruitoare"* (mitropolitul Filaret al Moscovei). Iisus, cunoscând „că I-a sosit ceasul ca din lumea aceasta să treacă la Tatăl, pe ai Săi iubindu-i, *până-ntru sfârșit* i-a iubit" *(In* 13,1). Acesta este Dumnezeul nostru. Și nu este altul în afară de El. Omul care prin darul Duhului Sfânt a făcut experiența suflului iubirii Sale știe cu întreaga sa ființă că o astfel de iubire e proprie Dumnezeirii Întreit-Una, descoperite nouă ca modul desăvârșit al Ființei Absolute. Dumnezeul monoipostatic al Vechiului Testament și (mult după Noul Testament) cel al Coranului nu cunoaște iubirea.

A iubi înseamnă a trăi pentru și în persoana iubită, a cărei viață devine viața noastră. Iubirea duce la unitatea ființei. Așa este înăuntrul Treimii. „Tatăl îl iubește pe Fiul" *(In* 3, 35). El trăiește în Fiul și în Duhul Sfânt. Fiul „rămâne întru iubirea Tatălui" *(In* 15,10) și în Duhul Sfânt. Iar pe Duhul Sfânt îl cunoaștem ca iubire atoatedesăvârșită. Duhul Sfânt purcede veșnic din Tatăl, viază întru El și sălășluiește în Fiul. Această iubire face din

suma totală a Ființei Divine un singur Act veșnic. După modelul acestei unități, umanitatea trebuie să devină și ea un singur om. („Eu și Tatăl Meu una suntem" — *In* 10, 30. „Ca toți să fie una; așa cum Tu, Părinte, ești întru Mine și Eu întru Tine, tot astfel și ei să fie una întru Noi" — *In* 17, 21)*.

Porunca lui Hristos e proiecția iubirii cerești în plan pământesc. Realizată în conținutul ei adevărat, ea face viața umanității asemenea vieții Dumnezeului Întreit-Unul. începutul înțelegerii acestui mister vine odată cu rugăciunea pentru întreaga lume ca pentru noi înșine. în această rugăciune trăim consubstanțialitatea neamului omenesc. Este vital să înaintăm de la noțiunile abstracte spre categorii existențiale, adică ontologice.

În interiorul vieții Treimii, fiecare Ipostasă este Purtătoarea întregii plinătăți a Ființei Dumnezeiești și, prin urmare, este potențial egală cu Treimea luată ca întreg. A realiza plinătatea divino- umanității înseamnă a deveni potențial egali cu umanitatea în întregul ei. în aceasta stă adevăratul sens al celei de-a doua porunci a iubirii care, într-adevăr, e „asemenea cu cea dintâi" *(Mt* 22,39).

Integralitatea revelației date nouă e inepuizabilă. Ca ființe create nu suntem în stare să cunoaștem în mod definitiv și desăvârșit Ființa Primordială necreată, în felul în care Dumnezeu Se cunoaște pe Sine însuși. Sfântul Apostol Pavel

* Acest concept teologic tradițional e prezentat mai în detaliu în articolul meu „De l'unite de l'Eglise a l'image de la Sainte Trinite" [traducere românească mai jos în partea III a prezentului volum].

însă așteaptă cu nerăbdare, în nădejde. „Căci acum vedem ca prin oglindă, ca-n ghicitură; dar atunci, față către față. Acum cunosc în parte; atunci însă deplin voi cunoaște, așa cum și eu sunt cunoscut" (1 *Co* 13,12).

În istoria lumii creștine observăm două tendințe teologice: una, veche de secole, vrea să adapteze revelațiile privitoare la Dumnezeul Trei- mic actului nostru de gândire; cealaltă ne cheamă la credință, la o transformare radicală a întregii noastre ființe printr-o viață trăită potrivit Evangheliei. Cea dintâi este lăudabilă, chiar esențială din punct de vedere istoric, dar, dacă e separată de viață, e condamnată la eșec. „Iisus i-a răspuns zicând: «De Mă iubește cineva, el va păzi cuvântul Meu și Tatăl Meu îl va iubi și Noi vom veni la el și Ne vom face locaș la el" *(In* 14, 23). Aceasta este calea creștină spre cunoașterea sau gnoza desăvârșită. Sălășluirea în noi a Tatălui și a Fiului și, inseparabil de Aceștia, a Duhului Sfânt, ne va dărui adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu.

În *Imnul* 17, Sfântul Simeon Noul Teolog (949-1022) citează pe orbul și necredinciosul care nu cunosc învățătura Bisericii potrivit căreia Creatorul Nevăzut și Nestricăcios a coborât pe pământ și a unit El însuși cele două firi (cea dumnezeiască, necreată, și cea creată, a omului), declarând că nimeni nu a cunoscut, nu a trăit și nu a văzut aceasta în mod limpede din propria sa experiență. Dar în alte imne, Sfântul Simeon repetă cu cea mai intensă convingere faptul că o astfel de experiență i-a fost dată iarăși și iarăși. Atunci când Lumina Dumnezeiască nepieritoare e împărtășită omului, acesta devine el însuși în

mod efectiv lumină. Unirea celor doi — a lui Dumnezeu și a omului — e săvârșită prin voința Creatorului și în conștiința amândurora. Dacă aceasta s-ar petrece pe neobservate, atunci, așa cum spune Sfântul Simeon, unirea ar fi cea a unor morți, nu cea a unor vii. Și cum ar putea intra Viața veșnică în om, fară să fie simțită de către el? Cum ar fi cu putință, continuă el, ca Lumina Dumnezeiască să strălucească ca un fulger în noapte sau ca un soare în inima și mintea omului, iar omul să nu-și dea seama de un eveniment atât de sublim? Unindu-Se cu asemănarea Sa, Dumnezeu îi dăruiește adevărata cunoaștere a Lui însuși așa cum este El. Prin Sfântul Duh, Fiul Se face cunoscut El însuși împreună cu Tatăl. Și omul îi vede atât cât este în stare să vadă.

Pentru noi, creștinii, Iisus Hristos e măsura tuturor lucrurilor dumnezeiești și omenești, „întru El locuiește trupește toată deplinătatea Dumnezeirii" *(Col* 2, 9) și a umanității. El este idealul nostru cel mai desăvârșit. în El găsim răspunsul la toate problemele noastre, care fără El ar fi de nerezolvat. El este cu adevărat axa mistică a universului. Dacă Hristos n-ar fi Fiul lui Dumnezeu, atunci mântuirea prin înfierea omului de către Dumnezeu Tatăl ar fi cu totul de neînțeles. Cu Hristos omul pășește în veșnicia dumnezeiască.

3

Riscul în creație

Producerea unui lucru nou este întotdeauna un joc al hazardului, și creația omului de către Dumnezeu după chipul și asemănarea Sa a implicat un anume grad de risc. Nu în sensul că Dumnezeu ar fi riscat să introducă un element de instabilitate sau un șoc în Ființa Sa Veșnică, ci în sensul că faptul de a da omului o libertate asemenea lui Dumnezeu a închis pentru totdeauna și sub orice formă ușa oricărei predestinații. Omul este cu totul liber să hotărască negativ în privința lui Dumnezeu — chiar să intre în conflict cu El. Ca iubire infinită, Tatăl Ceresc nu-l poate părăsi pe omul pe care l-a creat pentru veșnicie ca să-i împărtășească plinătatea Sa dumnezeiască. El trăiește împreună cu noi tragedia noastră. Putem aprecia acest risc atât de răpitor în măreția sa, atunci când contemplăm viața lui Hristos pe pământ.

După o studiere îndelungată a *Judecății de Apoi* a lui Michelangelo din Capela Sixtină, am descoperit o analogie parțială între această frescă și concepția mea despre creația lumii. Priviți la Hristos și la gestul pe care îl face în această frescă.

Ca un campion victorios, El îi aruncă în abis pe toți cei ce au îndrăznit să I se împotrivească, întreaga vastă suprafață mișună de oameni și îngeri tremurând de spaimă. Suspendați într-un fel de întindere cosmică, toți sunt absorbiți mai puțin de starea lor jalnică cât mai ales de mânia lui Hristos. El stă în centru și mânia Sa e teribilă. Nu acesta este felul în care îl văd pe Hristos. Michelangelo avea desigur un mare geniu, dar nu pentru temele liturgice.

Să reconstituim fresca. Firește că Hristos trebuie să fie în centru, dar un Hristos diferit, mai în acord cu revelația pe care o avem despre El: un Hristos cu o imensă putere, dar cu puterea unei iubiri covârșitoare. Gestul Său nu este unul de răzbunare. Creându-ne ca ființe libere, El a anticipat posibilitatea, ba chiar inevitabilitatea tragediei căderii omului. Chemându-ne din întunericul neființei, gestul Său decisiv ne azvârle în tărâmurile tainice ale vieții cosmice. „în tot locul și toate umplându-le", El stă pentru totdeauna aproape de noi, ne iubește în ciuda purtării noastre absurde. Ne cheamă, e gata întotdeauna să răspundă strigătelor noastre de ajutor și să ne călăuzească pașii șovăitori prin toate obstacolele aflate în calea noastră. El ne respectă ca fiind deopotrivă cu El. Planul Său ultim pentru noi e acela de a ne vedea în veșnicie cu adevărat egalii Săi, prietenii și frații Săi, fiii Tatălui. Năzuiește după aceasta, tânjește după aceasta. Așa este Hristosul nostru, iar ca Om El a șezut de-a dreapta Tatălui.

La început Dumnezeu a creat mintea noastră ca o potență pură. Cea ce urmează nu depinde

deloc de El. Omul este liber să nu fie de acord, ba chiar să I se împotrivească. Apare o situație în care noi înșine ne hotărâm viitorul veșnic — desigur, întotdeauna în legătură cu El: fără El nu putem exista. Și dacă căutăm o veșnicie binecuvântată care îi aparține doar Lui, atunci orice acțiune a noastră, orice activitate creatoare a noastră trebuie să purceadă nu separat de El, ci împreună cu El și în El.

Născută ca potență pură, mintea noastră trebuie să actualizeze ființa noastră ca ipostasă. Trebuie să creștem, și această creștere e legată de durere și suferință. Oricât de ciudat ar putea părea, suferința e un imperativ pentru păstrarea vieții create din nimic. Dacă animalele n-ar simți foamea, n-ar face nici un efort de a-și găsi hrana, ci pur și simplu s-ar așeza și ar muri. în chip asemănător, lipsa acută de confort l-a silit pe omul primitiv să-și caute hrană și adăpost. Atunci, pe măsură ce înaintează spre cunoașterea rațională, suferința dezvăluie minții sale contemplative atât imperfecțiunea sa proprie, cât și cea a lumii din jurul său. Aceasta îl silește să recunoască necesitatea unei noi forme de efort creator, pentru a desăvârși viața în toate manifestările ei. Mai târziu, va ajunge la o anumită percepție a Ființei Supreme, percepție care va inspira sufletului său căutarea unei mai bune cunoașteri a Acesteia. Și așa mai departe, până când își dă seama că această Ființă Primordială, pe Care a învățat să o venereze, nu refuză întâlnirea cu el; și în lumina acestui contact, moartea e văzută ca o absurditate, însăși posibilitatea ei trebuind să fie combătută neobosit. Și istoria arată că mulți

dintre cei care au purtat acest război cu energie neslăbită au privit în duh încă de aici de pe pământ împărăția veșnică a Dumnezeului Celui Viu, și au trecut de la moarte la viața fară de sfârșit în Lumina Ființei Dumnezeiești.

Să privim acum din nou gestul dramatic al Hristosului „nostru", Care-l aruncă pe omul pe care l-a creat liber, ca o sămânță minunată, în lumea pregătită pentru el. Mișcarea este cea a unui semănător care își aruncă sămânța în pământul pe care l-a arat și l-a pregătit anume pentru aceasta.

Piatra de temelie a teologiei noastre creștine e revelația: „întru-nceput era Cuvântul... și Cuvântul Dumnezeu era... toate printr-însul s-au făcut și fară El nimic nu s-a făcut din ceea ce s-a făcut. Viață era într-însul" (In **1,1.** 3. 4). Dar știința contemporană postulează faptul că la început a fost hidrogenul, și din acest atom s-a dezvoltat totul printr-un proces evolutiv care a durat miliarde de ani. Principiul științific — obiectivarea cosmosului și cunoașterea obiectivă — e aplicabil numai acolo unde legile naturii predomină în mod absolut. Nu este limpede pe ce bază mulți oameni de știință resping posibilitatea altor forme existente — a unor ființe libere, nedeterminate. Știm că Ființa Primordială se află în afara teritoriului științei, care nu ne spune nimic nici măcar despre sensul existenței noastre.

În orice caz, în ambele școli de gândire, ce diferă atât de radical una de cealaltă, observăm cele două tendințe opuse din sufletul omenesc. Pe de o parte, cei care se îngrozesc de suferința

absurdă pentru ei, legată de viața pe pământ, și care, prin urmare, privesc cu neplăcere existența în general, simțindu-se în mod ciudat atrași de destinderea atotpătrunzătoare a neființei. Pe de altă parte, cei care încearcă să-I urmeze lui Hristos, să-și domine slăbiciunea pământească și să dobândească veșnicia dumnezeiască folosind în eforturile lor de a pătrunde tot mai adânc în tainele Ființei lipsite de obârșii metode care pot părea intolerabil de absurde. „Dorim nu să ne scoatem haina, ci pe deasupra ei să ne îmbrăcăm cu cealaltă, pentru ca ceea ce este muritor să fie înghițit de viață" *(2 Co* 5, 4) — lucru aflat la antipozii filozofiei și teoriei ascetice a dezbrăcării de ființă.

Noi creștinii acceptăm cu mulțumire darul minunat al vieții. Chemați de Hristos, năzuim spre cunoașterea cât mai deplină a Obârșiei Primordiale a tot ceea ce există. începând de la naștere, creștem în mod treptat și intrăm în posesia ființei. Hristos este pentru noi „calea, adevărul și viața" *(In* 14,6). Cu El calea noastră trece printr-o mare și complicată cultură spirituală: traversăm abisuri cosmice, cel mai adeseori cu multă suferință, și nu arareori în răpire, pe măsură ce înțelegerea sporește. Un timp procesul de creștere e legat de trupul nostru fizic; dar vine în curând vremea când, eliberată de lanțurile pământești, mintea ca și duhul își pot continua înaintarea lor spre Tatăl Ceresc. Știm că El ne iubește și pentru această iubire El ni Se descoperă pe Sine însuși fără limite. Chiar dacă doar în parte, știm că în El e nemurirea noastră; în El vom ajunge la Adevărul veșnic. El ne va dărui bucuria cu neputință de zugrăvit a participării la însuși actul creației

divine a lumii. însetăm după unitatea desăvârşită în El. El este Lumină, Frumusețe, înțelepciune, Iubire. El dă sensul cel mai nobil vieții noastre și binecuvântarea unei cunoașteri nemărginite.

Genul de ființare personală pe care l-am primit la naşterea noastră — ființa ca potențialitate pe care o realizăm în parte — nu s-ar putea niciodată dezvolta din atomul de hidrogen, în oricât de multe miliarde de ani și oricât de miraculoase și imprevizibile „hazarduri" s-ar putea întâmpla. Distanța ontologică între starea atomică a ființei materiale și starea ființei pe care o avem deja și care, suntem siguri, se va desăvârși și împlini, e mult prea vastă.

Este firesc ca, în calitate de creştini, să explorăm împreună aceasta în perspectiva accentului evanghelic pe relația noastră personală cu Dumnezeu. Atunci când Duhul Sfânt, sălăşluindu-Se în noi, ne face să trăim iubirea poruncită nouă de Hristos, atunci cunoaştem pe propria pielea faptul că aceasta este singura stare normală pentru duhul nostru nemuritor, că în această stare sesizăm universalitatea divină a lui Hristos și a poruncilor Sale. Acesta este Adevărul care nu lasă loc de îndoială în inimă sau minte. E mântuirea despre care ne învață Biserica (vorbesc acum nu de conținutul etic, ci de cel ontologic al Evangheliei). Această iubire este în esență un Act Divin a cărui putere nu diminuează niciodată, ci continuă veşnic în plinătatea sa.

Când a luat firea noastră în starea ei căzută, Hristos, Cuvântul Tatălui, a restaurat-o aşa cum aceasta era și este în veac în voința creatoare a Tatălui. întruparea Fiului Unul-Născut e arătarea

Dumnezeiescului în forma noastră de existență. Acum s-a descoperit taina căii spre mântuire.

DUMNEZEULE TATĂ, Cel veșnic binecuvântat; Care ne-ai chemat la slava veșnică în Iisus Hristos,
Care, fără de păcat fiind, a purtat păcatele lumii,
și S-a urcat pe cruce ca noi să fim vii în veci; Care în slăbiciunea trupului omenesc a arătat chipul desăvârșirii Tale — pe Tine, Tată Preasfânt, Te rugăm umple-ne de sus cu tăria Ta, ca să putem călca pe urma pașilor Săi.
Fă-ne asemenea bunătății Fiului Tău în această vreme trufașă și nestatornică, ca nu cumva din pricina neadevărului nostru calea Adevărului Tău să sufere defăimare, nici să nu fie întinată de fiii celui potrivnic.

4

Tragedia omului

Tragedia vremurilor noastre stă în absența aproape desăvârșită a conștiinței că există două împărății, cea vremelnică și cea veșnică. Vrem să construim împărăția cerurilor pe pământ, respingând orice idee de înviere sau veșnicie. învierea e un mit. Dumnezeu a murit.

Să ne întoarcem la revelația biblică, la creația lui Adam și a Evei și la problema păcatului strămoșesc. „Dumnezeu este lumină și întru El nu-i nici un întuneric" (1 *In* 1, 5). Porunca dată celor dintâi oameni în paradis indică acest fapt și în același timp ne arată că, deși Adam avea o libertate de alegere absolută, alegerea de a mânca din pomul cunoștinței binelui și a răului însemna o ruptură cu Dumnezeu ca singur izvor al vieții. Optând pentru cunoașterea răului — cu alte cuvinte, asociindu-se existențial cu rău, savurând rău — Adam s-a rupt în mod inevitabil de Dumnezeu, Care în nici un chip nu poate fi asociat cu răul (cf. *2 Co* 6,14-15). Separat de Dumnezeu, Adam moare. „în ziua în care veți mânca din el", rupând astfel comuniunea cu Mine, respingând dragostea Mea, cuvântul Meu, voința Mea, „cu

moarte vei muri" (Fc 2, 17). Felul exact în care Adam „a gustat" din rodul pomului cunoștinței și binelui și al răului nu este important. Păcatul său a fost acela de a se îndoi de Dumnezeu, de a căuta să-și hotărască propria sa viață independent de Dumnezeu, chiar separat de El, după exemplul lui Lucifer. în aceasta stă esența păcatului lui Adam, și anume în faptul de a fi fost o mișcare spre autoîndumnezeire. Adam putea dori în chip firesc îndumnezeirea — fiindcă fusese creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu — el a păcătuit căutând această îndumnezeire nu în unire cu Dumnezeu, ci prin ruperea de El. Șarpele a înșelat-o pe Eva, ajutorul pe care Dumnezeu l-a făcut pentru Adam, sugerându-i faptul că Dumnezeu ar fi introdus o interdicție cu scopul de a restrânge libertatea lor de a căuta plinătatea dumnezeiască a cunoașterii, mai exact că Dumnezeu n-ar vrea ca ei să fie „ca niște Dumnezei, cunoscând binele și răul" (Fc 3, 5).

Noțiunea de tragedie am întâlnit-o mai întâi în literatură, nu în viață. Semințele tragediei — mi se părea în tinerețea mea — sunt semănate atunci când omul se găsește în întregime captivat de un ideal. Pentru a atinge acest ideal este gata să riște orice sacrificiu, orice suferință, chiar viața însăși. Dar atunci când se întâmplă să-și realizeze obiectul năzuinței sale, acesta se dovedește a fi o himeră inconsistentă: realitatea nu corespunde cu ceea ce el avea în minte. Această tristă descoperire duce la o disperare profundă, la un spirit rănit, la o moarte monstruoasă.

Fiind diferiți, oamenii au idealuri diferite. Există astfel ambiția puterii, ca în cazul lui Boris Godunov. în vederea acestui scop el nu s-a abținut de la vărsarea de sânge. Izbândind, a aflat însă că nu a dobândit ceea ce aștepta. „Ara atins înălțimea puterii, dar sufletul meu nu cunoaște fericirea." Deși preocupările minții îndeamnă spre o cunoaștere mai nobilă, geniul din tărâmul științei sau al artelor își dă seama mai devreme sau mai târziu de incapacitatea sa de a-și realiza viziunea inițială. Și din nou deznodământul logic e moartea.

Soarta lumii m-a tulburat profund. Pe orice treaptă a ei, viața omenească era în mod inevitabil împletită cu suferința. Chiar și iubirea era plină de contradicții și crize amare. Pecetea distrugerii e pusă pretutindeni.

Eram încă tânăr când tragedia unor evenimente istorice a întrecut de departe tot ceea ce citisem în cărți. (Mă refer la izbucnirea primului război mondial, urmat în curând de revoluția bolșe\ică din Rusia.) Speranțele și visurile mele tinerești s-au prăbușit. Dar, în același timp, o nouă viziune asupra lumii și a sensului ei s-a deschis înaintea mea. Alături de devastare contemplam renașterea. Vedeam că în Dumnezeu nu există nici o tragedie. Tragedia se găsește numai în soarta omului, a cărui privire nu trece dincolo de hotarele acestui pământ. Hristos însuși nu este nicidecum un exemplu de tragedie. Nici suferințele Sale pentru întreaga lume nu sunt de natură tragică. Iar creștinul care a primit darul iubirii lui Hristos, cu toată conștiința sa că această iubire nu este încă desăvârșită, scapă de coșmarul morții atotmis-

tuitoare. în tot timpul vieţuirii Sale cu noi pe pământ, dragostea lui Hristos a fost o suferinţă acută. „O, neam necredincios şi îndărătnic, până când voi fi cu voi? Până când vă voi suferi?", striga El *(Mt* 17, 17). A plâns pentru Lazăr şi surorile sale (cf. *In* 11, 35). S-a întristat pentru împietrirea inimii iudeilor care-i ucideau pe proroci (cf. *Mt* 23, 37). În Ghetimani sufletul Său s-a „întristat de moarte" şi „sudoarea Lui s-a făcut ca nişte picături de sânge care cădeau pe pământ" *(Mt* 26, 38; *Lc* 22, 44). A trăit tragedia întregii umanităţi, dar în El însuşi nu era nici o tragedie. Faptul este evident din cuvintele pe care le-a rostit ucenicilor Săi probabil numai cu puţin înaintea rugăciunii Sale mântuitoare pentru întreaga umanitate rostită în grădină: „Pacea Mea v-o dau" *(In* 14, 27). Iar puţin mai încolo: „Nu sunt singur, pentru că Tatăl este cu Mine. Pe acestea vi le-am grăit pentru ca-ntru Mine pace să aveţi. în lume necazuri veţi avea; dar îndrăzniţi!: Eu am biruit lumea!" *(In* 16, 32-33). Tot aşa stau lucrurile şi cu creştinul: cu toată profunda sa compasiune, cu toate lacrimile şi rugăciunile sale pentru lume, nici una nu este din disperarea care distruge. Conştient de suflarea Duhului Sfânt, el este sigur de biruinţa inevitabilă a Luminii. Chiar şi în accesele cele mai acute de suferinţă (pe care le-aş numi „iadul iubirii"), dragostea lui Hristos este liberă de patimă pentru că este veşnică. Până ce ajungem la suprema libertate faţă de patimi pe acest pământ, suferinţa şi mila pot slei trupul, dar numai trupul moare. „Nu vă temeţi de cei ce ucid trupul, dar sufletul nu pot să-l ucidă" *(Mt* 10, 28).

Putem spune că și astăzi umanitatea luată ca întreg nu a fost educată în creștinism și continuă să se târască ducând o existență aproape animalică. Refuzând să accepte pe Hristos ca Omul Cel Veșnic și, încă și mai important, drept Adevăratul Dumnezeu și Mântuitor al nostru — indiferent ce formă ia acest refuz și indiferent sub ce pretext
— pierdem lumina vieții veșnice. „Părinte, vreau ca acolo unde sunt Eu să fie împreună cu Mine și cei pe care Mi i-ai dat, ca să-Mi vadă slava pe care Tu Mi-ai dat-o; pentru că Tu M-ai iubit mai înainte de întemeierea lumii" *(In* 17, 24). Acolo, în împărăția Tatălui și a Fiului și a Duhului Sfânt, trebuie să locuiască mintea noastră. Trebuie să flămânzim și să însetăm pentru a intra în această minunată împărăție. Atunci vom birui în noi înșine păcatul refuzului iubirii Tatălui, iubire descoperită nouă prin Fiul (cf. *In* 8, 24). Atunci când îl alegem pe Hristos, suntem purtați dincolo de timp și de spațiu, dincolo de aria până la care se extinde ceea ce denumim prin termenul „tragedie".

În clipa în care Duhul Sfânt ne dă să cunoaștem forma ipostatică a rugăciunii, putem începe să rupem cătușele care ne înlănțuie. Ieșind din celula individualismului egoist la lărgimea vieții după chipul lui Hristos, sesizăm natura personalismului Evangheliei. Să ne oprim pentru o clipă la examinarea diferențelor dintre aceste două concepte teologice: individul și persoana. E un fapt recunoscut că eul este arma în lupta pentru existență a individului care refuză chemarea lui Hristos de a ne deschide inimile spre o iubire totală, universală. Dimpotrivă, persoana, atât în Ființa Dumnezeiască, cât și în ființa omenească,

e de neconceput fără o iubire care îmbrățișează totul. Deschizându-ne ochii spre dragostea pe care ne-a învățat-o Hristos, putem simți lumea întreagă prin noi înșine, prin propriile noastre suferințe și căutări. Devenim un fel de receptor radio planetar și ne putem identifica pe noi înșine cu elementul tragic nu numai din viețile indivizilor dar și al lumii întregi, și ne rugăm atunci pentru lume ca pentru noi înșine. în acest fel de rugăciune, mintea privește adâncurile răului, rezultatul sumbru al faptului de a fi mâncat din „pomul cunoștinței binelui și răului". Dar nu vedem numai răul, intrăm în contact de asemenea cu Binele Absolut, cu Dumnezeu, Care traduce rugăciunea noastră într-o vedere a Luminii Necreate. Atunci sufletul poate uita lumea pentru care se ruga și încetează de a mai avea conștiința trupului. Rugăciunea iubirii dumnezeiești devine propria noastră ființă, propriul nostru trup.

Sufletul se poate întoarce în această lume. Dar mintea omului, care a experiat învierea și a ajuns în chip existențial aproape de veșnicie, e încă și mai convinsă de faptul că tragedia și păcatul sunt consecința păcatului, și că nu există altă cale de mântuire decât prin Hristos.

5

Contemplația

Care e esența contemplației creștine? Cum se ivește ea și unde conduce? Cine sau ce este contemplat și în ce mod?

Așa cum am fost învățat, adevărat contemplație începe în clipa în care devenim conștienți de păcatul din noi. Vechiul Testament înțelegea păcatul drept încălcarea poruncilor morale și religioase ale Legii lui Moise. Noul Testament a transferat conceptul de păcat asupra omului lăuntric. Faptul de a simți păcatul în noi înșine e un act spiritual, cu neputință fără har, fară apropierea de noi a Luminii Dumnezeiești. Efectul inițial al apropierii acestei misterioase Lumini e acela că vedem locul precis în care ne aflăm „duhovnicește" într-un moment anume. Primele arătări ale acestei Lumini Necreate nu ne îngăduie să avem experiența ei ca lumină. Ea strălucește într-un mod tainic, luminând întunericul negru al lumii noastre interioare, dezvăluindu-ne un spectacol care în starea noastră normală de ființe căzute e departe de a fi vesel pentru noi. Simțim ca o ardere. Acesta este începutul contemplației reale — care n-are nimic în comun cu

contemplația intelectuală sau filozofică. Devenim acut conștienți de păcat ca o despărțire de izvorul ontologic al ființei noastre. Duhul nostru e veșnic, dar acum ne vedem pe noi înșine prizonieri ai morții. Cu moartea care ne așteaptă la sfârșit, chiar și alți o mie de ani de viață ne vor părea doar o fracțiune de secundă amăgitoare.

Păcatul nu este încălcarea standardelor etice ale societăților umane sau ale vreunei prescripții legale. Păcatul ne taie de Dumnezeul Iubirii Care ni S-a arătat ca Lumină în Care nu este nici un întuneric (cf. *1 In* 1, 5). Faptul de a ne privi realitatea noastră jalnică e un dar ceresc, unul din cele mai mari care există. El înseamnă că am pătruns deja într-o oarecare măsură în sfera dumnezeiască și am început să contemplăm — existențial, nu filozofic — omul așa cum este el în gândul lui Dumnezeu dinainte de creația lumii.

Oroarea de a ne vedea pe noi înșine așa cum suntem e ca un foc mistuitor. Cu cât mai sever își face acest foc lucrarea sa curățitoare, cu atât mai aproape de agonie e durerea noastră spirituală. Și totuși, în chip inexplicabil, lumina nevăzută ne dă o simțire a prezenței dumnezeiești înăuntrul nostru: o ciudată prezență tainică ce ne atrage spre ea, spre o stare de contemplație, despre care știm că e autentică pentru că inima noastră începe să zvâcnească zi și noapte în rugăciune. Nu poate fi repetat îndeajuns faptul că lucrarea dumnezeiască are o îndoită mișcare: una, cea care ni se pare a fi cea dintâi, ne cufundă în întuneric și suferință. Cealaltă ne înalță în sferele înalte ale lumii dumnezeiești. Dimensiunile ființei noastre interioare se extind și cresc. Dar atunci când

predomină mișcarea coborâtoare, ea ne silește să strigăm: „înfricoșător lucru este să cazi în mâinile Dumnezeului Celui Viu" *(Evr* 10, 31).

La început nu înțelegem ce se întâmplă. Totul este nou. Doar mai târziu ajungem să înțelegem treptat darul pe care ni-l face Dumnezeu. Hristos i-a spus Apostolului Petru: „Ceea ce fac Eu, tu nu știi acum, dar vei înțelege după aceasta" *(In* 13,7). Impresionat de lumea care i se descoperă și pe care inima sa nu o cunoaște încă, sufletul e în același timp atras și înspăimântat de ea. Cum putem zugrăvi groaza de a-L pierde pe Dumnezeu Care a intrat atât de neașteptat în viața noastră, îmbogățind-o? Mâhnirea la gândul întoarcerii în groapa întunecoasă, în care ne-am aflat până la venirea lui Dumnezeu la noi, îmboldește dorința de a ne curăți pe noi înșine de tot ceea ce ar putea împiedica Duhul lui Dumnezeu să-Și facă sălaș în noi pe veci. Această mâhnire e atât de mare, încât aduce o căință totală.

Căința nu vine ușor la un om trupesc; și nimeni dintre noi nu-și închipuie măcar problema păcatului, care ni se dezvăluie numai prin Hristos și Duhul Sfânt. Venirea Duhului Sfânt e un eveniment de importanță supremă. Omul căzut se întâlnește cu Dumnezeul Cel Preasfânt. Noțiunea de păcat e cu putință numai acolo unde Dumnezeu e privit ca o Ipostasă Absolut. Iar căința pentru păcat e cu putință și adecvată tot numai acolo unde există o relație personală, întâlnirea cu un Dumnezeu Personal — iată ce înseamnă acest eveniment. Omul păcătos expe riază în același timp teamă și exaltare. E o nouă naștere de Sus. O floare deosebită se desface

înăuntrul nostru: ipostasa — persoana. Ca și împărăția lui Dumnezeu, persoana „nu vine în chip văzut" (Lc 17, 20). Procesul prin care mintea omenească intră în sfera Veșniciei dumnezeiești diferă pentru fiecare dintre noi.

Sufletul ajunge să se cunoască pe sine însuși mai întâi stând față în față cu Dumnezeu. Și faptul că o astfel de rugăciune este darul lui Dumnezeu care se roagă în noi arată că persoana se naște de Sus și ca atare nu e supusă legilor naturii. Persoana transcende mărginirile pământești și se mișcă în alte sfere. Nu putem da seama de ea. E singulară și unică.

Ființa Absolută e Ipostatică; iar omul, chipul Absolutului, e și el ipostatic. Dumnezeu este Duh, și omul-ipostasă e duh; însă un duh care nu e abstract, lipsit de legătură, ci căruia trupul îi dă o expresie concretă. Așa cum Logosul Divin a luat asupra Lui trup omenesc și prin aceasta a arătat că Dumnezeu nu este o fantezie a imaginației omului, născută din frica ignorantă de fenomene necunoscute, ci o realitate real existentă, tot astfel și ipostasa umană este real existentă. Duhul dumnezeiesc îmbrățișează tot ceea ce există. Ca ipostasă, omul e un principiu ce unifică pluralitatea existenței cosmice, capabil de a cuprinde plinătatea vieții dumnezeiești și omenești.

Persoana nu se determină pe sine prin opoziție. Atitudinea ei este cea a iubirii. Iubirea este conținutul cel mai profund al existenței sale, expresia cea mai nobilă a ființei sale. în această iubire stă asemănarea cu Dumnezeu, Care este Iubire. Prin sine, persoana este o realitate ce depășește toate celelalte valori cosmice. Bucu-

rându-se de libertatea pe care a descoperit-o, omul contemplă acum lumea.

Cunoașterea științifică și filozofică poate fi formulată, definită, dar persoana e dincolo de definiție și, prin urmare, e de necunoscut din afară, până când nu se revelează ea însăși. întrucât Dumnezeu e un Dumnezeu Ascuns, tot așa și omul are adâncuri tainice. El nu este nici autorul existenței, nici sfârșitul ei. Dumnezeu, iar nu omul, este Alfa și Omega. Asemănarea omului cu Dumnezeu de care vorbește Scriptura stă în modul existenței sale.

Sfântă Treime, Tată, Fiule și Duhule; Preaînalte Dumnezeule, împărate și Făcătorule a toată veșnicia. Care ne-ai cinstit pe noi cu chipul Tău, și ai scris împrejur in chipul văzut al firii noastre asemănarea Ființei Tale nevăzute, fă-ne să aflăm milă și har in ochii Tăi ca să Te putem slăvi în ziua cea neînserată a împărăției Tale, împreună cu toți sfinții care din veac au bineplăcut Ție.

Atunci când mintea noastră contemplă în ea însuși „chipul și asemănarea" lui Dumnezeu, ea se confruntă cu măreția infinită a omului, și nu puțini dintre noi — poate majoritatea — se umplu de spaimă pentru îndrăzneala noastră.

În Ființa Dumnezeiască principiul cel mai intim al Existenței îl constituie Ipostasa. în chip asemănător, și în ființa omenească fundamentul cel mai intim este ipostasa. Persoana este „ființa

cea tainică a inimii, intru nestricăcioasa podoabă a duhului blând și liniștit, ceea ce e de mare preț înaintea lui Dumnezeu" (1 *Ptr* 3, 4) — miezul cel mai prețios al întregii ființe a omului, manifestată în capacitatea sa de autocunoaștere și autodeterminare, în posesiunea unei energii creatoare, în talentul său de a cunoaște nu numai lumea creată dar și lumea dumnezeiască. Mistuit de iubire, omul se simte unit cu Dumnezeul său iubit. Prin această unire îl cunoaște pe Dumnezeu și astfel, iubirea și cunoașterea fuzionează intr-un singur act.

Dumnezeu Se descoperă pe Sine însuși ca lubire și Lumină mai cu seamă prin intermediul inimii. în această lumină omul contemplă poruncile Evangheliei ca oglindirea pe pământ a Veșniciei cerești și ca Slavă a lui Hristos ca a Unuia-Născut din Tatăl — slavă pe care ucenicii au văzut-o pe Muntele Tabor. Revelația personală face familiară spiritual revelația generală a Noului Testament.

Această revelație personală poate fi dată dintr-odată. Dar, deși e primită dintr-odată, omul o poate asimila numai treptat, după o îndelungată luptă ascetică. încă din prima clipă, conținutul vital al revelației e limpede, iar sufletul nu simte nici un imbold de a explica în concepte raționale harul experiat. Dar, în același timp, el aspiră la o cunoaștere tot mai profundă.

Natura divină a acestei viziuni personale este uimitor de autentică, deși cuvintele nu sunt în stare să o redea. însă cunoașterea pe care o oferă are un caracter obiectiv „sui generis", pe care îl observăm în chip repetat de-a lungul secolelor în

viețile multor indivizi în mare măsură identice prin experiența și autodeterminarea lor. „Unde sunt doi sau trei adunați" *(Mt* 18, 20), acolo avem o obiectivitate. „Și întru nimeni altul nu este mântuirea, căci sub cer nu este dat între oameni nici un alt nume întru care noi trebuie să ne mântuim" *(FA* 4,12), a declarat categoric Petru sinedriului. Iar Ioan vorbea despre „ceea ce era de la-nceput, ceea ce noi am auzit, ceea ce cu ochii noștri am văzut, ceea ce am privit și ceea ce mâinile noastre au pipăit despre Cuvântul Vieții" (1 *In* 1, 1). Iar Pavel, deși spune că acum cunoaștem numai „în parte" (1 *Co* 13, 12), declară cu toate acestea că „dacă cineva v-ar propovădui altceva decât ceea ce v-am binevestit noi, să fie anatema" chiar dacă ar fi „înger din cer" (Ga 1,8. 9).

Ca iubire, ipostasa cere alte ipostase. Vedem aceasta din revelația Sfintei Treimi. Același lucru e valabil și în privința omului. Creându-l pe Adam, „Domnul Dumnezeu a spus: «Nu este bine să fie omul singur»" (Fc 2,18). Dar poate ființa creată să întâlnească pe Creatorul? Când persoana umană stă în fața Celui ce Se numea pe Sine însuși „Eu SUNT CEL CE ESTE" (Iș 3, 14), mintea sa, întreaga sa ființă nu numai că nu se slăvește, dar agonizează din pricina micimii, ignoranței și fărădelegilor proprii. Suferința este soarta sa încă din clipa nașterii sale spirituale. Conștient de faptul că procesul transformării întregii noastre ființe pământești e încă departe de a fi desăvârșit, duhul se istovește.

Credința creștină e rezultatul prezenței înăuntru nostru a Duhului Sfânt, și sufletul îl cunoaște. Duhul Sfânt convinge sufletul că nu va muri; că

moartea nu-l va lua în stăpânirea şi posesiunea ei. Dar trupul, ca instrument material al sufletului, e supus decăderii.

Numai păcatul poate sufoca suflarea dumnezeiască dinăuntrul nostru. Dumnezeu Cel Sfânt nu Se amestecă cu întunericul păcatului. Când justificăm o acţiune păcătoasă, atunci prin însuşi acest fapt rupem legământul nostru cu Dumnezeu. Dumnezeu nu ne constrânge, dar nici nu poate fi constrâns. El Se retrage, lăsându-ne lipsiţi de prezenţa Sa luminoasă. Desigur, omul nu poate evita întru totul păcătuirea, dar poate evita consecinţele păcatului — separarea de Dumnezeu

— prin căinţă. Odată cu căinţa şi creşterea harului înăuntrul nostru care îi urmează, realitatea Lumii Dumnezeieşti predomină asupra lumii văzute. Contemplăm REALITATEA PRIMORDIALĂ.

Tată, Fiule şi Duhule;
Dumnezeire Treimică, O Fiinţă in Trei Ipostase;
Lumină neapropiată, Taină preaascunsă! Ridică minţile noastre spre contemplarea judecăţilor Tale nepătrunse şi umple inimile noastre cu lumina Iubirii Tale dumnezeieşti, ca să putem sluji Ţie în Duli şi în Adevăr până la cea mai de pe urmă suflare a noastră. Rugămu-ne Ţie, auzi-ne şi ne miluieşte!

6

Rugăciunea Duhului

Duhule Sfinte, Atotputernice Dumnezeule, Mângâietorului Milostive şi Apărătorule Atotputernic,
Dătătorule de înţelepciune şi Lumină a Descoperirii,
Care prin pogorârea Ta ai adus marginile lumii la singura cunoştinţă adevărată a lui Dumnezeu, vino şi Te pogoară peste noi, care plângem după Tine pururea, luminându-ne şi sfinţindu-ne, tămăduindu-ne şi mângâindu-ne cu mângâierea Ta!

Sub forma împrejurărilor potrivnice, a bolilor, a morţii unei persoane iubite, nenorocirile îi împing adeseori pe oameni să se roage. Dar atunci când situaţia se ameliorează, nu numai că pornirea lor spre rugăciune slăbeşte, dar rugăciunea însăşi pare a fi lipsită de sens. Există însă o formă diferită de rugăciune, rugăciunea minţii, fixată de veşnicie, şi aici nici o bunăstare exterioară nu poate tămădui suferinţele sufletului care se vede

eşuând în căutarea sa după Cel Veşnic. Atunci rugăciunea devine starea normală pentru suflet şi harul Duhului Sfânt îl poate cerceta dintr-odată în chip nepătruns, aducându-i o pregustare a veşniciei. Condiţiile esenţiale ale unei astfel de cercetări sunt înfrânarea şi credincioşia. Am înaintea mea un remarcabil document, o scrisoare de la un fost rabin.

„De ce eu, un fost rabin, m-am făcut creştin? — scrie el. întrebarea îmi sună ciudat în urechi. Am ajuns oare creştin urmărind eu însumi un plan, un scop, după o cuvenită chibzuinţă? Nu. Harul lui Dumnezeu m-a făcut creştin. Convertirea mea e o taină pentru mine, înaintea căreia îmi plec capul cu spaimă. Duhul Sfânt singur mi-a schimbat mintea. Când L-am primit pe Hristos, legile Deuteronomului au încetat de a mai fi mijloacele apropierii de Dumnezeu... Mă simt tot timpul plin de dragoste dumnezeiască. Dintr-odată, pe neaşteptate, fără nici un efort din partea mea, o lumină a strălucit peste mine — lumina care în zilele de odinioară, când eram un evreu cucernic, era doar o sclipire îndepărtată. Deodată am văzut în mine însumi pe Cel Sfânt, Taina Tainelor şi, în acelaşi timp, mai limpede decât toate cele limpezi... Morala religioasă e în mare măsură aceeaşi în iudaism ca şi în creştinism: poruncile privitoare la morală sunt adeseori exprimate în termeni identici. în practică însă ele se deosebesc vital. Morala creştină e dată de Sus, de către Duhul Sfânt, Care a venit la noi numai după învierea lui Hristos. E acelaşi Duh

după Care evreii pioşi visează până în ziua de astăzi: ei îl simt, îl văd, dar numai de departe. Dar adevăratul creştin trăieşte în Duhul Sfânt prin credinţa în Iisus Hristos. Duhul Sfânt robeşte până şi trupul nostru cu iubirea Sa prea dulce, slobozindu-ı din robia patimilor până ce trupul însuşi tânjeşte să se topească în Duhul. Astfel, nu eu însumi m-am făcut creştin, ci Dumnezeu a trimis harul Duhului Sfânt şi m-a făcut astfel... Duhul odihneşte înăuntrul adevăratului creştin şi îl învăluie de jur-împrejur. Şi toate acestea se întâmplă prin credinţa în Hristos. Acesta este procesul: credinţa atrage pe Duhul Sfânt, în timp ce Duhul Sfânt întăreşte credinţa, poartă de grijă de noi, ne susţine, încurajează dorinţa noastră arzătoare după împărăţia lui Dumnezeu... Celor care n-au gustat încă adevăratul har, cuvintele mele le vor părea lipsite de înţeles. Procesul adevăratei convertiri nu poate fi descris sau explicat: e un lucru pe care ochiul nu-ı poate vedea şi pe care urechea nu-l poate auzi. Plin de sentimente creştineşti, am auzit sufletul vorbind înăuntru meu, povestindu-mi despre noua mea naştere în Hristos; dar el vorbea pe limba tăcerii, pentru care nu pot găsi cuvinte potrivite. Ştiu însă că sufletul meu cânta o cântare nouă, o dulce cântare de iubire, care a luat de pe mine povara trecutului. Şi această cântare m-a transfigurat şi a dat naştere în mine unei noi voinţe, unor noi simţăminte. Acum sunt îndrăgostit de Hristos şi, după cum cunoaşteţi, omului îndrăgostit de Hristos nu-i place să filozofeze. Vrea numai un singur lucru — să iubească pe

veci. Vreți să înțelegeți? Vreți să experiați harul lui Hristos? Atunci căutați acest har de la Cel care vi-l poate dărui. Dacă ți se pare că nu este pentru tine, întrucât nu poți crede, sfatul meu este să-ți propui în inima ta să crezi și vei fi în stare să crezi. Prin credință ajungi la credință. Stăruie în sporirea credinței și îți va fi dăruită. Când eram un evreu, și eu îl aveam pe Dumnezeu și o știam. Dar era un Dumnezeu a Cărui atitudine se schimba după purtarea omului. Dar prin Hristos, prin Sfântul Mesia și Fiu al lui Dumnezeu, am fost condus în tărâmul Iubirii dumnezeiești necondiționate și statornice. Acest lucru poate fi înțeles numai dacă trăiești deja în har. Creștinismul este cel mai bogat în toate comorile, în stare să mulțumească orice suflet.

«În Hristos este Adevărul de care dă mărturie Duhul Sfânt. Și toți cei ce cred ascultă mărturia Lui.»"

Am citat acest strigăt de triumf al unui suflet care L-a găsit pe Hristos-Dumnezeu pentru că, deși mulți au avut o experiență asemănătoare, puțini găsesc cuvintele pentru a exprima inexprimabilul.

Duhul Sfânt vine atunci când suntem receptivi. Nu constrânge. Se apropie atât de blând încât putem chiar nici să nu-L băgăm de seamă. Dacă L-am cunoaște pe Duhul Sfânt, ne-am cerceta pe noi înșine în lumina învățăturii Evangheliei spre a detecta orice altă prezență care L-ar putea împiedica să intre în sufletele noastre. Nu trebuie să așteptăm ca Dumnezeu să ne silească

fără consimțământul nostru. Dumnezeu îl respectă și nu-l constrânge pe om. Este uimitor felul în care Dumnezeu Se smerește înaintea noastră. Ne iubește cu o iubire afectuoasă, nu din înălțime, nu cu condescendență. Și atunci când ne deschidem inimile către El, suntem copleșiți de convingerea că El este într-adevăr Tatăl nostru. Atunci sufletul îl adoră în iubire.

Sfântul Grigorie Sinaitul merge până acolo, încât spune că rugăciunea este Dumnezeu însuși activ în noi. „Roagă-Te Tu însuți în mine", era invocarea constantă a lui Filaret, mitropolit al Moscovei în secolul trecut. Avem de asemenea și mărturia Sfântului Apostol Pavel: „Și pentru că sunteți fii, Dumnezeu L-a trimis în inimile noastre pe Duhul Fiului Său care strigă: Avva, Părinte!" *(Ga* 4, 6).

Înflăcărați de viziunea înaltei noastre chemări, năzuim să ne împlinim menirea — dorul nostru ca Dragostea Dumnezeiască să locuiască în noi în veci. Fără această răpire preliminară a credinței, fară această arzătoare ieșire spre Dumnezeul iubitor Care ne inspiră încontinuu, nu vom putea evita căderea sub masiva presiune a lumii contemporane care nu cunoaște rugăciunea.

Credința dătătoare de viață constă într-o încredere totală, lipsită de întrebări și îndoieli în Hristos ca Dumnezeu. Numai atunci când Hristos e primit ca Dumnezeu desăvârșit și Om desăvârșit, devine cu putință plinătatea experienței duhovnicești descrise de apostoli și părinți. Hristos e acum piatra din capul unghiului pe care trebuie să ne zidim întreaga noastră viață, atât cea vremelnică, cât și cea veșnică. Natura darurilor pe

care o astfel de credință le aduce cu ea proclamă proveniența ei de sus.

Domnul a spus: „Tu însă, când te rogi, intră în cămara ta și, închizând ușa, roagă-te Tatălui tău Care este întru ascuns; și Tatăl tău, Care vede întru ascuns, îți va răsplăti la arătare” *(Mt* 6, 6). Adevărata rugăciune lucrează în adâncurile noastre cele mai intime, pe care învățăm să le ascundem de privirile din afară. Dacă mă avânt acum în astfel de chestiuni sacre pentru fiecare dintre noi, sunt silit să o fac de atmosfera tragică de tensiune din lume, și mai cu seamă, de propria mea conștiință că împreună îi aparținem lui Hristos. Împărtășim, prin urmare, ceea ce ni s-a dat să cunoaștem printr-un dar venit de Sus. (V-aș ruga să vă rugați pe măsură ce citiți, așa cum și eu îl rog pe Dumnezeu să-mi inspire cuvinte bineplăcute Lui.)

Hristos ne-a dat cuvântul pe care L-a primit de la Tatăl (cf. *In* 17, 14). A vorbit despre Sine însuși ca despre piatra de care se vor zdrobi toți cei ce vor cădea pe ea și care îi va face praf pe toți cei ce asupra cărora va cădea (cf. *Mt* 21, 44). Cum anume însă? Oare noi vom cădea pe această piatră mare și minunată, sau piatra va cădea peste noi? Nu știm. Dar oricum ar fi, suntem azvârliți într-o lume alcătuită de realități a căror existență nu o bănuiam înainte. În zilele de odinioară, când viața majorității oamenilor curgea în largile canale ale tradiției așezate și orânduite, cuvintele lui Hristos erau astfel prezentate încât să nu deranjeze. Dar acum, cu întreg pământul plin de disperarea omului, cu protestul conștiin-

ţelor ultragiate, cu violenţa ce ameninţă să înghită întreaga noastră viaţă, trebuie să ne facem auzite vocile. În primejdia noastră actuală cuvintele frumoase care nu ne angajează la nimic nu mai sunt suficiente. Cu toţii avem nevoie astăzi de o credinţă fermă în biruinţa veşnică a lui Hristos, ca şi noi să devenim de nebiruit duhovniceşte. Multe lucruri depind de noi înşine — ca, de exemplu, faptul de a ne aduce aminte că în cristelniţa botezului am primit o nouă naştere de Sus, în numele Tatălui şi al Fiului şi al Duhului Sfânt. Cei botezaţi „cu Duh Sfânt şi cu foc" (Lc 3,16) simt în rugăciunea lor că fiecare clipă a vieţii este învăluită în Veşnicia dumnezeiască. În toate timpurile şi în toate locurile suntem în Mâna nevăzută a Tatălui nostru Ceresc.

Este un lucru obişnuit pentru creştin să fie conştient în acelaşi timp de prezenţa slavei cereşti netrecătoare şi de norul ameninţător al morţii ce pluteşte asupra lumii. Deşi sentimentul morţii îi chinuie sufletul, el nu poate stinge focul credinţei. Rugăciunea care palpită în interiorul nostru ne plasează la frontiera dintre două lumi, dintre cea trecătoare şi cea care va veni (cf. *Evr* 13,14). Această sfâşiere dureroasă ne sileşte la o implorare încă şi mai arzătoare. Ne recunoaştem boala — puterea de moarte a păcatului lucrător în noi — şi cerem un doctor. Atunci Cel care a spus că *„n-a venit să-i cheme pe cei drepţi la pocăinţă, ci pe cei păcătoşi"*, adăugând faptul că „nu cei sănătoşi au nevoie de doctor, ci cei bolnavi" (Mt 19,12.13), răspunde într-adevăr chemării noastre. El ne tămăduieşte sufletul din orice boală dându-i energii noi, luminându-1 cu o lumină neînserată.

Experiența străveche a vieții în Biserică a dovedit fără greș faptul că pentru rugăciune — adică pentru Dumnezeu — nici o boală a duhului nu este incurabilă. Putem să ne naștem în cele mai nefavorabile împrejurări. Putem crește în medii ignorante, dure și chiar criminale, putem să fim atrași de exemplele de viețuire generale din jurul nostru. Putem suferi orice fel de lipsuri, ocări, pierderi. Putem fi diformi din naștere și putem ști ce înseamnă a fi disprețuiți, răniți, respinși. Tot ceea ce e nenorocire în lumea de astăzi își poate lăsa amprenta asupra noastră. Dar, din clipa în care ne întoarcem la Dumnezeu, din clipa în care ne-am hotărât să urmăm poruncile Lui, începe un proces de tămăduire fundamentală. Și nu numai că suntem vindecați de rănile sau patimile noastre, dar chiar și înfățișarea noastră exterioară se poate schimba. Acest lucru s-a întâmplat adeseori la Sfântul Munte. Soseau oameni zdrobiți și reduși la o stare jalnică de mulți ani de viețuire depravată, însă, după o scurtă perioadă de adâncă pocăință, fețele lor deveneau plăcute la vedere, vocile lor se schimbau, se mișcau diferit și duhul strălucea luminos înăuntrul lor. Dacă vreunul dintre cititorii mei suferă de vreo rană psihologică prilejuită de un eșec în viață, el poate atinge o libertate împărătească a duhului schimbându-și radical întreaga viață, dacă se adresează în fiece zi lui Dumnezeu cu o rugăciune personală ca aceasta, de exemplu:

Doamne Cel Veșnic și Făcătorule a toate,
Care în bunătatea Ta cea nepătrunsă m-ai chemat în această viață,
Care ai revărsat peste mine harul Botezului și pecetea Duhului Sfânt,
Care ai sădit în mine dorința de a Te căuta pe Tine, singurul adevăratul Dumnezeu, ascultă rugăciunea mea.
N-am viață, nici lumină, nici bucurie, nici înțelepciune, nici tărie fără numai în Tine, Dumnezeule.
Din pricina fărădelegilor mele nu *îndrăznesc să-mi ridic ochii mei spre Tine.*
Dar Tu ai spus ucenicilor Tăi:
„Tot ce veți cere în rugăciune cu credință, veți primi" și: „Orice veți cere în numele Meu, voi face vouă". De aceea, îndrăznind să Te chem:
Păzește-mă de orice prihană a trupului și a duhului, învață-mă să mă rog cum se cuvine. Binecuvântează această zi pe care ai dat-o slugii Tale nevrednice. Cu puterea binecuvântării Tale
fa-mă în stare să grăiesc și să lucrez în toată vremea spre slava Ta cu duh curat, cu smerenie, răbdare, dragoste, blândețe, pace, curaj și înțelepciune, dându-mi de-a pururea seama de prezența Ta. Doamne Dumnezeule, în necuprinsa Ta bunătate, arată-mi calea voii Tale,

și dă-mi să umblu în fața Ta fără păcat.

Tu Doamne, Tu știi cele de care am nevoie. Cunoști orbirea și neștiința mea, cunoști neputința și stricăciunea sufletului meu, dar nici durerea și întristarea mea nu-Ți sunt ascunse Ție.

De aceea, Te rog, ascultă rugăciunea mea și prin Duhul Tău Cel Sfânt învață-mă calea pe care să merg; iar atunci când voința mea ticăloasă mă va conduce pe alte cărări nu mă cruța, Doamne, ci silește-mă să mă întorc la Tine.

Prin puterea iubirii Tale,fă-mă să mă țin cu tărie de ceea ce este bine.

Păzește-mă de tot cuvântul sau fapta care strică sufletul; de orice porniri care nu găsesc bună-plăcere înaintea Ta și-l rănesc pe semenul meu. învață-mă ce trebuie să spun și cum trebuie să vorbesc.

Dacă e voia Ta să nu răspund, fă-mă să tac în duh de pace, să nu întristez, nici să-i rănesc pe semenii mei. Așează-mă în calea poruncilor Tale și până la ultima mea suflare să nu mă lași să rătăcesc departe de lumina îndreptărilor Tale, ca poruncile Tale să fie singura lege a ființei mele pe acest pământ în veci.

Doamne, rogu-Te, ai milă de mine.

Păzește-mă în întristarea și nenorocirea mea și nu *ascunde calea mântuirii de la mine.*

în nebunia mea, Dumnezeule, cer de la Tine lucruri multe și mari.

Dar îmi aduc pururea aminte de răutatea mea, de ticăloșia și josnicia mea.

Miluiește-mă!

Nu mă depărta de la Fața Ta din pricina nevredniciei mele.

Ci sporește în mine conștiința acestei nevrednicii și dă-mi mie, celui mai rău dintre oameni, să Te iubesc pe Tine așa cum ai poruncit: din toată inima mea și din tot sufletul meu și din tot cugetul meu și cu toată tăria mea: din toată ființa mea.

Da, Doamne, prin Duhul Tău Cel Sfânt, învață-mă dreapta judecată și cunoștință. Dă-mi să cunosc adevărul Tău înainte de a intra în mormânt.

Ține-mă în viață în această lume ca să-Ți pot aduce pocăință după vrednicie.

Nu mă lua la jumătatea zilelor mele, nici când mintea mea e oarbă încă.

Când îți va bineplăcea să pui capăt vieții mele, dă-mi de veste dinainte ca-mi să pot pregăti sufletul să vină înaintea Ta.

Fii cu mine, Doamne, în acel ceas înfricoșător și dă-mi bucuria mântuirii Tale.

Curățește-mă de toate gândurile tainice, de toată răutatea ascunsă întru mine; și dă-mi răspuns bun la scaunul Tău de judecată.

Doamne, în mare mila Ta și necuprinsa Ta dragoste pe oameni, ascultă rugăciunea mea!

Nu e lucru ușor să ne rugăm astfel în fiecare dimineață. Dar dacă ne rugăm din inimă, cu toată atenția, ziua va fi imprimată de rugăciunea noastră și tot ceea ce se 'întâmplă va îmbrăca un caracter diferit. Binecuvântarea pe care am ce- rut-o de la Preaînaltul Dumnezeu va face să se nască o pace în sufletul nostru ce va avea un efect minunat asupra felului în care vedem și înțelegem lumea. Omul de rugăciune privește mediul înconjurător într-o altă lumină. Calitatea intrinsecă a vieții sporește. Cu timpul, rugăciunea va pătrunde firea noastră până ce treptat un om nou se naște în Dumnezeu. Iubirea de Dumnezeu, Care își trimite cu adevărat binecuvântarea Sa asupra noastră, slobozește sufletul nostru de presiunile din afară. Singurul imperativ este acela de a păstra această legătură iubitoare cu Dumnezeu. Nu ne va păsa de ceea ce cred despre noi oamenii sau de felul în care ei ne tratează. Vom inceta să ne mai temem că le pierdem favoarea, îi vom iubi pe semenii noștri fără să ne mai întrebăm dacă și ei ne iubesc pe noi. Hristos ne-a dat porunca de a ne iubi unii pe alții, dar n-a făcut o condiție a mântuirii din faptul ca și ei să ne iubească. într-adevăr, se poate foarte bine să nu fim agreați pentru independența noastră de spirit, în aceste zile e esențial să fim în stare să ne protejăm pe noi înșine de influența celor cu care venim în contact. Altfel, riscăm să pierdem atât credința, cât și rugăciunea. Toată lumea poate să ne socotească nedemni de atenție, de încredere sau respect — nu va însemna nimic dacă Domnul ne primește. Dimpotrivă, nu ne va fi de nici un folos dacă întreaga lume gândește bine despre

noi şi ne cântă osanale, dacă Domnul nu vrea să Se sălăşluiască întru noi. Acesta e doar un fragment al libertăţii la care se referea Hristos atunci când a spus: „Şi veţi cunoaşte adevărul, iar adevărul vă va face liberi" (In 8, 32). Singura noastră grijă va fi aceea de a stărui în cuvântul lui Hristos, de a ne face ucenici ai Săi şi de a înceta de a mai fi slujitori ai păcatului. Căci „tot cel ce face păcatul, păcatului îi este rob. Iar robul nu rămâne-n casă pe veci; Fiul însă rămâne pe veci. Aşadar, dacă Fiul vă va face liberi, cu adevărat liberi veţi fi" (In 8, 34 -36). Rezultatul final al rugăciunii e acela de a ne face fii ai lui Dumnezeu, şi ca fii vom locui pururea în casa Tatălui nostru. „Tatăl nostru Care eşti în ceruri..."

Desigur, adevărata rugăciune nu vine dintr- odată. Nu e lucru simplu să menţinem inspiraţia fiind înconjuraţi de apele îngheţate ale lumii care nu se roagă. Hristos aruncă Focul Dumnezeiesc pe pământ, şi noi ne rugăm Lui ca El să aprindă inimile noastre astfel ca să nu fim biruiţi de frigul cosmic, ca nici un nor negru să nu stingă flacăra strălucitoare.

Dintre toate apropierile de Dumnezeu, rugăciunea este cea mai bună şi nu în ultimă instanţă este singurul mijloc autentic în acest scop. în actul rugăciunii mintea omenească îşi găseşte expresia ei cea mai nobilă. Starea mentală a unui om de ştiinţă angajat în cercetare, a artistului ce creează opere de artă, a gânditorului cufundat în filozofie — chiar şi a teologilor de profesie ce-şi propun învăţăturile lor — nu poate fi comparată cu cea a omului de rugăciune ajuns faţă în Faţă cu Dumnezeul Cel Viu. Oricare gen de activitate

mentală cere mult mai puțină încordare decât rugăciunea. Putem fi în stare să lucrăm zece sau douăsprezece ore, dar sunt suficiente numai câteva clipe de rugăciune și, iată, suntem deja epuizați.

Rugăciunea poate împlini toate lucrurile. Chiar dacă suntem lipsiți de daruri naturale, oricare dintre noi poate să obțină și obține prin rugăciune daruri suprafirești. Acolo unde cunoașterea rațională lipsește, am face bine să ne aducem aminte de faptul că, independent de capacitatea intelectuală a omului, rugăciunea poate aduce o formă mai înaltă de cunoaștere. Există tărâmul conștiinței reflexive, al argumentului demonstrativ; și există tărâmul în care rugăciunea este trecerea care duce spre contemplarea nemijlocită a lucrurilor dumnezeiești.

Există o tendință pronunțată printre oamenii de știință din secolul nostru de a pretinde o cunoaștere integrală a lumii naturale. „Suma a tot ceea ce e cunoscut deja scoate în evidență capacitatea nelimitată a minții omenești și dovedește faptul că orice fenomen natural poate fi cunoscut", declara un om de știință sovietic în 1958. Noi, creștinii, aspirăm în chip asemănător la o cunoaștere integrală a existenței în sensul cel mai profund și mai larg al cuvântului. Lumea materiei nu cuprinde însă întreaga plinătate a existenței. Fără a diminua importanța științei experimentale, vital necesare, poate, în lupta pentru existență, nu putem trece însă cu vederea limitele ei. Am auzit odată următoarea întâmplare despre un profesor de astronomie ce vorbea cu entuziasm intr-un planetariu despre o nebuloasă și alte minunății de acest fel. Observând un preot umil ce

se alăturase grupului său de studenți, profesorul a întrebat:

„Ce spune Scriptura voastră despre spațiul cosmic cu miliardele sale de stele?"

în loc să dea un răspuns direct, preotul a pus la rândul său o întrebare.

„Spuneți-mi, profesore, — a zis el — credeți că știința va inventa telescoape din ce în ce mai puternice, pentru a putea vedea tot mai departe în univers?"

„Desigur, progresul e posibil și știința va perfecționa neîncetat aparatele de explorare a spațiului cosmic" — a replicat astronomul.

„Există atunci speranța ca într-o zi să avem telescoape care să arate tot ceea ce există în cosmos, până în cel din urmă detaliu?"

‚Aceasta ar fi imposibil, deoarece cosmosul este infinit" — a replicat omul de știință.

„Deci există o limită a științei?"

„Da, în acest sens există."

„Bine, profesore, — a spus preotul — unde se oprește cu totul știința dumneavoastră, acolo începe știința noastră, și despre ea ne vorbesc Scripturile noastre."

7

Fericirea de a cunoaşte calea

„Fericiţi suntem, Israele, că cele ce-I plac lui Dumnezeu ni s-au arătat. Veseleşte-te, poporul meu" *(Bar* 4, 4-5). Şi dacă luăm în considerare faptul că noi creştinii suntem cu mult mai mult dăruiţi de Domnul decât au fost profeţii şi drepţii Vechiului Testament, atunci şi noi trebuie să ne ridicăm vocile şi să strigăm în semn de recunoştinţă triumfătoare: „Fericiţi suntem noi, creştinii, căci Domnul a dorit atât de mult să se unească cu noi, încât viaţa Sa a devenit a noastră."

Domnul însuşi a dat mărturie de aceasta atunci când le-a spus ucenicilor Săi: „Fericiţi sunt ochii voştri că văd şi urechile voastre că aud. Că adevăr vă grăiesc: mulţi proroci şi drepţi au dorit să vadă ce vedeţi voi şi n-au văzut, şi să audă ceea ce auziţi voi, şi n-au auzit" *(Mt* 13, 16-17). Iar Sfântul Apostol Petru spunea despre profeţi şi despre lucrurile care le-au fost lor descoperite „că nu pentru ei înşişi, ci pentru voi slujeau ei aceste lucruri care vi s-au vestit vouă acum prin cei ce-ntru Duhul Sfânt trimis din cer v-au propovăduit Evanghelia — cele spre care şi îngerii doresc să privească" *(1 Ptr* 1,12).

Iar Sfântul Apostol Pavel în *Epistola* sa *către efeseni* scria despre „priceperea sa în taina lui Hristos, care-n alte generații nu s-a făcut cunoscută fiilor oamenilor așa cum întru Duhul li s-a descoperit acum sfinților Săi apostoli și profeților" (cf. *Ef* 3, 4-5), și continuă spunându-le că lui i s-a dat „harul acesta de a le binevesti neamurilor bogăția cea de nepătruns a lui Hristos și tuturor luminat să le arăt care este economia tainei celei din veci ascunse în Dumnezeu" (3,8-9). Atât de înfricoșătoare, atât de adâncă e această taină, că „înțelepciunea lui Dumnezeu cea de multe feluri, potrivit cu planul cel din veci pe care El l-a împlinit în Hristos Iisus, Domnul nostru, Cel întru Care, prin credința în El, cu încredere avem îndrăznire și cale deschisă [spre Dumnezeu]" (3,10-12).

În zilele noastre mistica necreștină îi atrage pe mulți din cei dezamăgiți de banalitatea și vidul existenței contemporane. Ei ignoră însă adevărata esență a creștinismului. Creștinismul implică suferință; dar prin suferință pătrundem în tainele ființei. Suferința face cu putință înțelegerea umanității și libertății noastre. în vremuri de restriște, creștinul își aduce aminte că „toată făptura suspină laolaltă și suferă-n durerile nașterii" *(Rm* 8, 22) și mintea sa e conștientă că aceeași viață curge prin noi toți. Extinderea dimensiunilor conștiinței noastre ne înrudește cu milioane semeni ai noștri risipiți pe toată fața pământului. O recunoaștere sporită a suferinței umane face să se nască o intensă rugăciune ce transferă toate lucrurile pe tărâmul spiritului.

Am citit odată intr-un ziar o relatare despre un inginer care, testând un motor cu reacție, a intrat din neatenție în curentul de aer produs de motor, curent care l-a prins și l-a înălțat departe de sol. Văzând ceea ce s-a întâmplat, asistentul său s-a grăbit să oprească motorul. Atunci însă inginerul a căzut la pământ mort. Ceva asemănător se întâmplă și cu omul de rugăciune: după ce a fost prins într-o sferă mai înaltă, el se întoarce la pământ „mort" față de multe lucruri ce țin de lumea aceasta. O nouă viață plină de lumină s-a arătat în el, iar acum distracțiile copilărești ce preocupă pe marea majoritate a oamenilor încetează de a mai prezenta vreun interes sau vreo atracție pentru el. Dacă ne măsurăm calitatea vieții nu prin suma senzațiilor psihofizice plăcute, ci prin extensiunea conștiinței pe care o avem cu privire la realitățile universului, și mai cu seamă, la Adevărul Dintâi și Cel de pe Urmă, atunci vom înțelege ce anume stă în spatele cuvintelor lui Hristos: **„Pacea Mea v-o dau"**, spuse ucenicilor cu câteva ore înaintea morții Sale pe cruce. Esența păcii lui Hristos stă în cunoașterea desăvârșită pe care o avea despre Tatăl. Tot așa se întâmplă și cu noi: dacă cunoaștem Adevărul Veșnic, toate chinurile acestei vieți vor fi îndepărtate la periferia existenței noastre, în timp ce lumina vieții ce purcede din Tatăl va domni înăuntrul nostru.

Nici un succes sau o bunăstare temporară nu poate aduce o pace autentică, dacă continuăm să ignorăm Adevărul. Nu există prea mulți oameni cu îndeajuns curaj spiritual pentru a se abate de la calea bătătorită urmată de turmă. Curajul se naște dintr-o credință statornică în Hristos-Dumnezeu.

Aceasta este biruința care a biruit lumea: credința noastră" (1 *In* 5, 4).

Pentru cei care nu au experiența rugăciunii e greu de crezut felul în care rugăciunea lărgește orizonturile spiritului. Uneori rugăciunea mistuie inima ca un foc; și atunci când inima se prăbușește în flacăra arzătoare, pe neașteptate cade asupra ei roua mângâierii dumnezeiești. Când ajungem într-atât de conștienți de fragilitatea noastră, încât mintea deznădăjduiește, atunci în chip necunoscut se arată o lumină minunată ce vestește o viață nestricăcioasă. Atunci când întunericul dinăuntrul nostru e atât de înfricoșător, încât suntem paralizați de spaimă, aceeași lumină va preface noaptea întunecată în zi strălucitoare. Când ne osândim noi înșine la osânda veșnică coborând în agonie în adâncurile iadului, dintr- odată o putere de Sus ridică mintea noastră spre înălțimi. Când suntem copleșiți de sentimentul nimicniciei noastre extreme, lumina necreată ne transfigurează, ne aduce ca pe niște fii în casa Tatălui.

Cum trebuie explicate aceste stări contrastante? De ce osândirea noastră de sine ne îndreaptă înaintea lui Dumnezeu? Nu oare pentru că în această osândire de sine există un adevăr și astfel Duhul Adevărului își găsește în noi loc pentru El?

Chiar și un contact îndepărtat cu Divinul eliberează sufletul de toate patimile, inclusiv de invidie, acel vlăstar pervers al mândriei. Omului care stăruie într-o părere smerită despre sine însuși i se va da o cunoaștere tot mai mare privitoare la tainele lumii viitoare. El va fi izbăvit de puterea morții. Unit prin rugăciune cu Hristos, el își dă

seama de faptul că în veşnicie întregul conţinut al existenţei îi va aparţine prin sălăşluirea veşnică în el a Duhului Sfânt — a Treimii, ca să fim mai exacţi. Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt îşi vor face sălaşul în el. în virtutea acestui fapt, orice cuvânt sau faptă bună va deveni parte a vieţii sale îndumnezeite, veşnice. Astfel, în cuvintele Sfântului Pavel, el „n-are nimic dar le stăpâneşte pe toate" *(2 Co 6,*10). Atunci când cineva săvârşeşte fapte spre slava lui Dumnezeu, care îi aduc atât o faimă vremelnică, cât şi veşnică, omul de rugăciune nu simte invidie, ci bucurie faţă de izbăvirea noastră obştească. Slava fratelui meu va fi şi slava mea. Ce fericire să-ţi priveşti semenii strălucind cu lumina Duhului Sfânt! Dar chiar şi aceasta e doar o palidă oglindire a bucuriei noastre în Împărăţia ce va să vină unde, într-o revărsare de iubire ce nu se micşorează niciodată, duhul omului va îmbrăţişa plinătatea existenţei divino-umane.

Să nu uităm însă faptul că de fapt calea care duce spre această iubire covârşitoare trece prin adâncurile iadului. Nu trebuie să ne temem de această pogorâre întrucât fără ea plinătatea cunoştinţei nu poate fi obţinută.

Uneori încercările şi greutăţile ce ni se întâmplă ne pun în situaţia unui călător ce se găseşte dintr-odată pe marginea unei prăpăstii din faţa căreia îi este cu neputinţă să se mai întoarcă înapoi. Prăpastia e întunericul necunoştinţei şi spaima la gândul de fi înrobiţi morţii. Numai energia unei disperări sfinte ne va putea face să trecem peste acest abis. Susţinuţi de o putere tainică, ne aruncăm în necunoscut chemând Numele Domnului. Şi ce se întâmplă? în loc de a

ne zdrobi capetele de stânci, simțim o mână nevăzută purtându-ne cu blândețe și nu simțim nici un rău. Aruncarea noastră în necunoscut înseamnă a avea încredere în Dumnezeu, părăsirea nădejdii în mai-marii pământului și hotărârea de a pleca în căutarea unei vieți noi în care locul cel dintâi să-I fie dat lui Hristos.

Traversarea abisului, a necunoscutului poate fi asemănată și cu mersul pe o funie suspendată de la o margine la alta a lui. Marginile îndepărtate ale abisului sunt legate de mâinile răstignite ale lui Hristos. Sufletului căruia i s-a dat privilegiul înfricoșător de a călători, mergând pe această funie, nu poate găsi cuvinte spre a descrie această experiență, tot așa cum cei ce au trecut dincolo de mormânt nu ne pot povesti experiența pe care au avut-o ajunși pe acest tărâm.

Vederea spirituală tocmai schițată se dizolvă într-o contemplare a lui Hristos Cel răstignit. Brațele Sale sunt întinse spre a aduna la El toate popoarele, spre a lega colțurile cele mai depărtate ale lumii; atârnând pe Cruce, trupul Său alcătuiește o uimitoare punte între cer și pământ. Unind în El însuși pe Dumnezeu și Omul, El ne cheamă să urmăm pașilor Săi. Nu este simplu să zugrăvim ce întâlnește ochiul spiritual în acest timp. Așa cum un corp greu aruncat dincolo de raza de acțiune a gravitației terestre este supus legilor mecanicii spațiului și se mișcă cu o viteză imposibilă la suprafața pământului, tot așa se întâmplă cu lucrurile și cu mintea noastră atunci când, în țâșnirea ei spre Dumnezeu, rugăciunea biruie patimile care ne atrag în jos făcând-o să se miște în sfera luminoasă a Divinului, și să contemple

lucruri inalte și până atunci necunoscute, în adâncurile conștiinței noastre, sesizăm Adevărul lipsit de obârșii și Duhul dă mărturie de nemurirea noastră. Astfel, viziunea înfricoșătoare a întunericului și morții de la început se preschimbă într-o viziune a luminii și vieții nestricăcioase.

Atingerea iubirii dumnezeiești în inima noastră este primul contact cu marginea cerească a abisului. Eliberată de puterea morții, mintea noastră nu mai tremură în fața morții. însă dragostea care ne pătrunde în suflet nu este lipsită de un alt fel de teamă — teama de a fi rănit cumva pe vreun semen, și mai mult încă, de a fi întristat Duhul Sfânt printr-o pornire a inimii, printr-un gând sau cuvânt. Numai printr-o măsură încă și mai copleșitoare a harului arătată în iubirea de vrăjmași devine mintea noastră înrudită cu Dumnezeu. însă chiar și cu o astfel de iubire putem avea greutăți cu oamenii, întrucât însăși prezența lucrării dumnezeiești înăuntrul nostru într-un mod atât de ciudat provoacă ostilitate în cei ce nu-L iubesc pe Dumnezeu. Nu există conflict mai adânc, mai tragic decât conflictul dintre lumea noastră și Hristos.

Cei care nu s-au născut din nou de Sus nu-i vor înțelege niciodată pe cei renăscuți. Nimic deosebit nu pare să existe în creștini; adeseori ei pot părea morbizi sau ipocriți. Sufletul renăscut e mai sensibil la toate fenomenele spirituale — mai adânc rănit de tot ceea ce este potrivnic iubirii dumnezeiești: de defăimare, violență, crimă etc. Pe lângă acestea, o atitudine răbdătoare față de toate încercările face sufletul renăscut încă și mai în stare de a simți „înțelepciunea cea de Sus" *(Iac* 3, 17)

Într-un loc ascuns înăuntrul său, el găsește un „izvor de apă săltătoare spre viață veșnică" (*In* 4, 14). Rugăciunea e ca o mână puternică ce se ține cu tărie de haina lui Dumnezeu tot timpul și în tot locul: în zarva mulțimii, în clipele plăcute de odihnă, în răgazurile de singurătate.

La început, lupta pentru rugăciune pare a întrece puterile noastre dar, dacă stăruie, sufletul va fi în stare să cuprindă înăuntrul său, în același timp, întristarea și bucuria, disperarea și speranța. Nu mai există o alternanță între exaltare și deprimare, întrucât toate stările sunt concentrate într-una singură. Prin cunoașterea lui Dumnezeu sufletul dobândește o adâncă pace.

Ciudate sunt căile Domnului. Prin el însuși omul nu le poate descoperi. Prin arătarea Sa, Dumnezeu ne-a revelat strania cale ce duce spre izbăvirea veșnică. Ne-a dat un exemplu în toate lucrurile. Ne-a învățat felul în care lucrează în noi Duhul Sfânt. Ne-a umplut de lumină nepieritoare fără de care nu există cunoaștere adevărată nicăieri, nici mântuire pentru nimeni. De la El am învățate despre posibilitățile nelimitate deschise celor ce au fost creați după chipul Său.

Dumnezeule și Tată fără de început,
Cel binecuvântat în veci,
Care ne-ai descoperit nouă taina căii
mântuirii Tale,
înnoiește firea noastră, prin sălășluirea în noi a
Cuvântului Tău, și fă-ne temple ale Duhului Tău Sfânt, ca
totdeauna fiind păziți de Tine să Te slăvim după cuviință,
acum și pururea!

8

Lupta în rugăciune

Duhule Sfînte, împărate Veşnic şi
Dătătorule al vieţii nestricăcioase, priveşte
în nesfârşita Ta milă asupra neputinţelor
firii noastre. Luminează-ne şi sfinţeşte-ne.
Fă ca lumina cunoştinţei Tale să strălucească în inimile
noastre întunecate. Şi în vasele de lut ale firii noastre arată
puterea Ta nebiruită!

Rugăciunea e o creaţie infinită, arta supremă. Mereu şi mereu, simţim o năvală înfocată spre Dumnezeu urmată numai de o cădere din lumina Sa. Iarăşi şi iarăşi, devenim conştienţi de neputinţa minţii de a se ridica spre El. Sunt clipe în care ne simţim la marginea nebuniei. *„Ne-ai dat porunca de a iubi, dar nu se află în mine puterea de iubi. Vino şi săvârşeşte în mine tot ceea ce ai poruncit, căci poruncile Tale covârşesc puterile mele. Mintea mea e prea slabă ca să Te înţeleagă pe Tine. Duhul meu nu poate vedea tainele voii Tale. Zilele mele trec în nesfârşită dezbinare. Sunt chinuit de teama de a Te pierde din pricina gândurilor rele din inima mea."*

Uneori rugăciunea pare să slăbească, și atunci strigăm: „Doamne, să-mi ajuți mie, grăbește-Te!" *(Ps* 69, 1). Iar dacă nu lăsăm din mână poala veșmântului Său, ajutorul va veni. Este vital să *locuim* în rugăciune spre a contracara influența distructivă și persistentă a lumii exterioare.

Rugăciunea nu va întârzia să facă din nou vie în noi suflarea dumnezeiască pe care Dumnezeu a suflat-o în nările lui Adam și în virtutea căreia Adam „s-a făcut suflet viu" (Fc 2, 7). Atunci mintea noastră renăscută se va minuna de înalta taină a ființei, și inimile noastre se vor face ecoul laudelor înălțate de psalmist lucrurilor minunate ale Domnului. Vom înțelege sensul cuvintelor lui Hristos: „Eu am venit ca viață să aibă și din belșug s-o aibă" (In 10,10).

Dar această viață e plină de paradoxuri, ca de altminteri întreaga învățătură a Evangheliei. „Foc am venit s-arunc pe pământ, și cât aș vrea să fie-acum aprins!" (Lc 12, 49). Până ce nu trecem prin acest foc ce mistuie patimile care ne destramă firea, nu vom vedea focul transformându-se în lumină, fiindcă nu Lumina, ci Focul vine mai întâi: în starea noastră căzută, arderea premerge luminării. Să binecuvântăm, așadar, pe Dumnezeu pentru acest foc mistuitor. Nu cunoaștem dintr-odată, dar cel puțin cunoaștem „în parte" *(1 Co* 13, 9), că nu există nici o altă cale pentru noi muritorii de a ne face „fii ai învierii" (Lc 20,36), de a domni împreună cu Hristos. Oricât de chinuitoare ar fi această recreare, oricât de dureros ar fi acest proces, el va fi unul fericit. Erudiția cere multă osteneală, dar rugăciunea este incomparabil mai greu de dobândit.

Atunci când Evangheliile și Epistolele devin reale pentru noi, vedem cât de naive au fost noțiunile noastre trecute despre Dumnezeu și despre viața întru El, cât de departe întrece realitatea închipuirea omului. „Pe cele ce ochiul nu le-a văzut și urechea nu le-a auzit și la inima omului nu s-au suit, pe acelea l-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc" *(1 Co* 2, 9). Chiar și numai o șoaptă a Dumnezeirii e o slavă ce nu se compară cu nici un alt conținut al vieții trăite departe de Dumnezeu.

Îngustă este cale, spinoasă și chinuitoare. înaintând pe ea vom suspina mult. Frica aceea care este „începutul înțelepciunii" (Ps 110, 10) se va agăța de inima noastră și va răsuci întreaga noastră ființă din afară înspre înăuntru pentru a concentra atenția asupra a ceea ce se întâmplă în interior. Neputincioși în a-I urma lui Hristos, ne vom opri înfricoșați. „Și erau pe drum... și Iisus mergea înaintea lor. Și ei erau uimiți; și cei ce mergeau în urma Lui se temeau" (Mc 10, 32).

Nimeni dintre noi nu poate scăpa de suferință dacă vrem să ne naștem la o nouă viață în Dumnezeu, dacă vrem să transformăm trupurile noastre firești în trupuri duhovnicești. (După cum spunea Sfântul Apostol Pavel, „se seamănă trup firesc, învie trup duhovnicesc" — *1 Co* 15,44.) Numai puterea rugăciunii depășește rezistența materiei și eliberează mintea noastră din această lume strâmtă și inertă spre vastele spații deschise, strălucind de Lumină.

Mintea e năucită de încercările ce cad asupra ei în lupta noastră pentru rugăciune. Nu e ușor să identificăm cauza sau felul acestora. Până ce vom intra „în locașul cel sfânt lui Dumnezeu"

(Ps 72,17), vom şovăi adeseori, nesiguri dacă faptele noastre sunt bine-plăcute Celui Preasfânt, întrucât nu suntem scutiți de păcat, putem doar crede că faptele noastre rele provoacă furtunile ce bântuie în jurul nostru — deşi Sfântul Apostol Petru reamintea primilor creştini în deznădejdea lor că „Duhul slavei" (1 *Ptr* 4,14) odihnea asupra lor. Un lucru însă este mai presus de îndoială: va veni ceasul în care toate încercările şi necazurile noastre vor dispărea în trecut. Atunci vom vedea că perioadele cele mai chinuitoare ale vieții noastre au fost cele mai rodnice şi ele ne vor însoți dincolo de hotarele acestei lumi, pentru a fi temelia împărăției „de nezdruncinat" *(Evr* 12, 28).

Atotputernicul Dumnezeu ne cheamă din nimic. Prin firea noastră suntem făcuți din nimic; însă chiar şi de la Dumnezeu aşteptăm considerație şi atenție. Dintr-odată însă, Cel Atotputernic Se descoperă pe Sine însuşi într-o smerenie nemărginită. Vedenia inundă întreaga noastră ființă şi instinctiv ne aplecăm în adorație. Chiar şi aceasta nu pare a fi îndeajuns; oricât de mult vom încerca să ne smerim înaintea Lui, nu va fi îndeajuns față de smerenia Lui.

Rugăciunea către acest Dumnezeu al iubirii şi smereniei se ridică din adâncurile ființei noastre. Când inima noastră e plină de dragoste pentru Dumnezeu, atunci suntem pe deplin conştienți de apropierea noastră de El — chiar dacă ştim foarte bine că suntem doar pământ şi țărână (cf. *Fc* 3,19). Cu toate acestea, în înfățişarea văzută a firii noastre, Dumnezeu Cel nemuritor a zugrăvit asemănarea Ființei Sale nevăzute şi astfel putem sesiza veşnicia. Prin rugăciune intrăm în viața

dumnezeiască; și Dumnezeu rugându-se în noi e viața cea necreată care ne inundă.

Făcându-ne după chipul Său și după asemănarea Sa, Dumnezeu ne-a așezat înainte nu ca o lucrare a Sa în întregime supusă Lui, ci ca un fapt dat (*datum*) chiar și pentru El — ca ființe libere. Și în virtutea acestui fapt, relațiile dintre om și Dumnezeu sunt bazate pe principiul libertății. Când abuzăm de această libertate și păcătuim, atunci întoarcem spatele lui Dumnezeu. Această libertate de a întoarce spatele lui Dumnezeu e aspectul negativ, tragic al voinței libere, dar e o condiție indispensabilă ca noi să ne putem împărtăși de o viață cu adevărat dumnezeiască, viață care nu poate fi predeterminată.

Avem două alternative diametral opuse: fie să-L refuzăm pe Dumnezeu — ceea ce este însăși esența păcatului — fie să ne facem fii ai lui Dumnezeu. Pentru că suntem făcuți după asemănarea cu Dumnezeu, dorim în chip firesc desăvârșirea dumnezeiască care este în Tatăl nostru. Și atunci când îi urmăm, nu ne supunem dictaturii unei puteri exterioare, ci ascultăm pur și simplu imboldul nostru de a ne asemăna desăvârșirii Lui. „Fiți voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este!" *(Mt* 5,48).

Tatăl nostru Carele ești în ceruri,
sfințească-se numele Tău

Tu mi-ai dat să simt sfințenia Ta și sunt gata să fiu sfânt întru Tine

Vină împărăția Ta Fie ca viața Ta
slăvită să pătrundă în mine și să devină a mea.

Facă-se voia Ta

în pământul ființei mele create, precum în cer, în Tine însuți, din veșnicie.

Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi

„pâinea cea adevărată ce pogoară din cer și dă viață lumii" (In 6,32-33).

Și ne iartă nouă greșelile noastre precum și noi iertăm greșiților noștri Prin Duhul Tău Cel Sfânt, dă-mi să iert semenilor mei, ca nimic să nu mă împiedice de a primi iertarea Ta.

Și nu ne duce pe noi în ispită

Tu știi ticăloșia mea; că sunt de-a pururea gata să păcătuiesc. Trimite îngerul Tău să stea în calea vrăjmașilor mei atunci când păcătuiesc (cf. *Nm* 22, 22).

Ci ne izbăvește de cel rău

Izbăvește-mă de puterea vrăjmașului de moarte, vrăjmașul omului și al lui Dumnezeu.

La început ne rugăm pentru noi înșine; dar atunci când Dumnezeu prin Duhul Său Cel Sfânt ne dă înțelegere, rugăciunea noastră dobândește proporții cosmice. Atunci când ne rugăm cu rugăciunea **„Tatăl nostru"**, ne gândim la întreaga umanitate, și cerem plinătatea harului pentru toți oamenii ca și pentru noi înșine. Sfințească-Se Numele Tău de către toți oamenii. Vină împărăția Ta pentru toate popoarele, ca viața Ta Dumnezeiască să devină viața lor. Facă-se voia Ta: voia Ta singură îi unește pe toți în dragostea Ta. Izbăvește-ne de cel rău — de „ucigătorul" (*In* 8,44) care seamănă până departe vrăjmășie și moarte. (Potrivit interpretării noastre creștine, răul — ca

și binele — există numai acolo unde există o formă personală de existență. Fără această formă personală n-ar exista nici un rău, ci numai procese naturale determinate.)

Existența răului în lume în general și în umanitate în special ridică problema participării lui Dumnezeu la viața istorică a neamului omenesc. Mulți și-au pierdut credința fiindcă li se pare că dacă Dumnezeu ar fi existat, răul n-ar fi putut fi atât de puternic și nici n-ar fi fost răspândită suferința atât de absurdă. Ei uită însă că Dumnezeu ține la libertatea omului, care e rădăcina principală a creației Sale după chipul lui Dumnezeu. Dacă Dumnezeu ar interveni atunci când omul înclină spre rău, ar însemna să-l lipsească de posibilitatea autodeterminării și să-l distrugă în același timp. Dar Dumnezeu poate și mântuiește cu adevărat oameni și națiuni dacă ele umblă pe calea pe care El le-o arată.

Hristos a spus: „N-am venit să aduc pace, ci sabie" *(Mt* 10, 34) și „dezbinare (Lc 12, 51). Hristos ne-a chemat la război pe tărâmul duhului și arma noastră este „sabia Duhului, care este cuvântul lui Dumnezeu" *(Ef* 6, 17). Bătălia noastră e dusă în condiții extraordinar de inegale. Suntem legați de mâini și de picioare. Nu îndrăznim să lovim cu foc sau sabie: singura noastră armă e iubirea, chiar și pentru vrăjmași. Unicul război în care suntem angajați e într-adevăr un război sfânt. Ne luptăm cu vrăjmașul de pe urmă și singurul dușman al neamului omenesc: moartea *(1 Co* 15, 26). Lupta noastră este lupta pentru învierea de obște.

Domnul a îndreptat și sfințit șirul strămoșilor Săi. În chip asemănător, fiecare dintre noi, dacă urmăm lui Hristos, ne putem îndrepta pe noi înșine în ființa noastră individuală, restaurând chipul lui Dumnezeu în noi printr-o căință totală, și făcând astfel putem ajuta la îndreptarea strămoșilor noștri. Purtăm în noi înșine moștenirea păcatelor strămoșilor noștri; și, în virtutea unității ontologice a neamului omenesc, tămăduirea noastră înseamnă și tămăduirea lor. Suntem atât de legați între noi, încât omul nu se mântu- iește doar pe sine însuși.

Am găsit că monahii de la Sfântul Munte înțelegeau bine acest lucru. Un monah e un om care și-a dedicat viața lui Dumnezeu, care crede că dacă vrem ca Dumnezeu să fie în întregime cu noi și în noi, atunci trebuie ca și noi să ne dăruim Lui cu totul, iar nu numai în parte. Monahul renunță la căsătorie și la nașterea de copii pentru a păzi și ține poruncile lui Hristos cât mai deplin cu putință. Dacă un monah nu-și realizează adevăratul său scop — acela de a trăi viața pe pământ având mintea unită cu Hristos — monahismul său nu este unul sădit așa cum se cuvine. Cu alte cuvinte, el nici nu ajută la continuarea neamului omenesc prin nașterea de prunci, nici nu promovează în întregime nemurirea prin înviere. El renunță la planul istoric prin refuzul de a-și asuma o acțiune istorică pozitivă — ca să nu spunem și politică — însă nu-și transferă existența în planul spiritual metaistoric. Necâștigând nici o biruință în planul universal al războiului duhovnicesc, el nu-i ajută nici pe semenii săi să realizeze planul dumnezeiesc. Cu toate acestea,

chiar dacă monahul nu poate realiza desăvârșirea creștină, năzuința sa ajută chiar și așa întreaga lume.

Sfântă Treime, Părinte, Fiule și Duhule, Singurul Adevăratul Dumnezeul nosfru, Pururea viu și atotputernic,
Care singur dai tărie celor necăjiți și sprijin celor slabi;
Tu, fără de Care cei puternici slăbesc
și cei tari devin neputincioși,
cei sătuli flămânzesc
și cei tineri se încovoaie,
ascultă-ne in necazul nostru
și ridică-ne la o slujire vrednică de Tine.
Rugămu-ne Ție, auzi-ne și ne miluiește!

Atunci când prin harul Duhului Sfânt i se dă unui om să „ajungă... la starea de bărbat desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos" *(Ef* 4,13), un astfel de eveniment se răsfrânge în modul cel mai hotărât nu numai asupra destinului întregii umanități — înrâurirea sa trece dincolo de hotarele istoriei și se răsfrânge asupra întregii vieți cosmice, fiindcă însăși lumea a fost creată pentru om.
Când ne abatem de la calea arătată de Hristos — adică de la îndumnezeirea omului prin puterea Duhului Sfânt — întregul rost al venirii omului în lume dispare.

9

Despre căință și războiul duhovnicesc

Întreaga noastră viață pământească, de la naștere și până la cea din urmă suflare a noastră, va arăta la sfârșit ca un singur act concentrat. Conținutul și calitatea ei se vor vedea într-o fracțiune de secundă. Să ne imaginăm un pahar din cel mai limpede cristal, plin cu apă. O singură privire ne va spune dacă apa e curată sau nu. Tot așa va fi și cu noi atunci când vom fi trecut întru alt tărâm. Cel mai trecător reflex a inimii sau minții noastre își lasă urma asupra sumei totale a vieții noastre. Să presupunem că numai o dată în întreg cursul existenței mele am avut un impuls ticălos, de moment, spre crimă. Până când nu voi alunga această idee din inima mea printr-un act de căință, ea va rămâne în mine ca o pată întunecată cu neputință de ascuns. „Că nimic nu este acoperit care să nu se descopere, și nimic ascuns care să nu fie cunoscut" *(Lc* 12, 2). Adeseori ne mângâiem cu gândul că nimeni nu a văzut ceea ce am făcut sau nu cunoaște ceea ce gândim. Dar, dacă privim la viața aceasta ca la o pregătire pentru veșnicie, dacă năzuim să scăpăm de petele întunecate dinăuntrul nostru, atunci imaginea se schimbă.

„Dacă zicem că noi nu avem păcat, pe noi înșine ne amăgim și adevărul nu este-ntru noi. Dacă ne mărturisim păcatele, credincios este El și drept ca să ne ierte păcatele și să ne curățească de toată nedreptatea" *(1 In* 1, 8. 9). Atunci când ne căim, osândindu-ne cu hotărâre înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, ne curățim înăuntrul nostru. Apa din pahar e curățită fiind trecută prin filtrul spiritual al căinței. Astfel, atunci când mă mărturisesc, mă osândesc pe mine însumi de fiecare rău, pentru că nu există păcat în întreaga lume de care să nu mă fi făcut vinovat fie și numai pentru o secundă. Cine poate fi sigur că a ajuns cu totul liber de puterea gândurilor pătimașe? Și dacă pentru o clipă am fost ținut de un gând rău, unde e garanția faptului că această clipă nu se va preface în veșnicie? De aceea, întrucât nu ne putem vedea pe noi înșine, trebuie să ne mărturisim riguros păcatele, ca nu cumva să le ducem cu noi după moarte.

Rezistența frontală nu este întotdeauna cel mai izbutit mod de a încerca să respingem gândurile rele sau pur și simplu deșarte. Adeseori cea mai bună metodă este de a ne opri mintea asupra „bunei socotințe a voii Tatălui" (cf. *Ef* 1,5) pentru noi. Pentru a ne duce viața cum se cuvine, e de o importanță covârșitoare să știm că încă înainte de creația lumii am fost meniți să fim desăvârșiți. A deprecia și micșora gândul inițial al lui Dumnezeu pentru noi nu este doar eronat, e de-a dreptul un păcat. Fiindcă nu vedem în noi înșine, și încă și mai puțin în semenii noștri, vreo virtute statornică, ne purtăm unii față de alții ca

fiarele din junglă. Ce paradox este omul — contemplarea lui provoacă atât uimire și încântare, cât și consternare față de cruzimea sa sălbatică! Sufletul e constrâns să se roage pentru lume, dar rugăciunea sa nu-și va atinge niciodată pe deplin țelul, întrucât nimeni și nimic nu pot priva omul de libertatea sa de a se preda răului, de a prefera lumini întunericului (cf. *In* 3,19).

Rugăciunea oferită lui Dumnezeu în adevăr e nepieritoare. Acum și atunci putem uita lucrul pentru care ne-am rugat, dar Dumnezeu păstrează rugăciunea noastră în veci. În Ziua Judecății, tot binele pe care l-am făcut în timpul vieților noastre va fi de partea noastră, spre slava noastră. Și invers: răul pentru care nu ne-am căit, ne va osândi și ne va azvârli în întunericul cel din afară. Căința poate desființa efectele păcatului. în puterea lui Dumnezeu viața poate fi restaurată în toată plinătatea sa — desigur nu printr-o intervenție unilaterală din partea lui Dumnezeu, ci întotdeauna numai cu consimțământul nostru. Dumnezeu nu face nimic cu omul fară împreună-lucrarea omului.

Participarea lui Dumnezeu la viața noastră personală o numim Providență. Această Providență nu este ca Destinul păgân: în momentele cruciale, noi ne hotărâm într-adevăr pentru un curs sau altul al faptelor noastre. Atunci când ne confruntăm cu posibilități diferite, alegerea noastră trebuie să fie condiționată de scopul final pe care îl avem în vedere: împărăția Tatălui. Dar mult prea adeseori suntem influențați de alte considerații

vremelnice și întoarcem spatele adevăratei căi oferite nouă de Dumnezeu, îndreptându-ne spre piste false care nu ne vor conduce la zorii nădăjduiți. în orice caz, orice am alege, suferința e inevitabilă. Dar atunci când optăm pentru calea lui Dumnezeu, jertfa noastră ne face asemenea lui Hristos. „Părinte, de voiești, depărtează paharul acesta de la Mine... Dar nu voia Mea, ci voia Ta să se facă!" (Lc 22, 42).

Când îi este dat omului să cunoască valoarea covârșitoare a rugăciunii, mai presus de orice altă activitate, fie pe tărâmul științei, artelor, medicinii sau acțiunii sociale, ori politice, nu-i este greu omului să-și sacrifice bunăstarea materială de dragul răgazului convorbirii cu Dumnezeu. E un mare privilegiu acela de a fi în stare să ne lăsăm mintea să zăbovească în ceea ce este veșnic, în ceea ce este mai presus și dincolo de toate realizările cele mai strălucite ale științei, filozofiei, artelor etc. La început, lupta pentru a dobândi acest privilegiu poate părea disproporționat de aspră, deși în multe cazuri cunoscute mie căutarea unei libertăți pentru rugăciune a devenit imperativă.

Rugăciunea cere experiența a unei libertăți duhovnicești pe care majoritatea oamenilor o ignoră. Primul semn de emancipare e renunțarea la a ne impune voința asupra celorlalți. Cel de-al doilea e o eliberare lăuntrică de sub puterea pe care ceilalți o au asupra noastră. înfrânarea dorinței de a domina e o etapă extrem de importantă, urmată îndeaproape de neplăcerea de a-1 constrânge pe fratele nostru. Omul e făcut după

chipul lui Dumnezeu, Care e smerit și în același timp liber. De aceea, e firesc și normal ca el să fie după asemănarea Creatorului său — ca el să se rețină de la exercitarea vreunui control asupra celorlalți, fiind el însuși liber și independent în virtutea prezenței Duhului Sfânt înăuntrul său. Cei stăpâniți de patima puterii întunecă chipul lui Dumnezeu în ei înșiși. Lumina adevăratei vieți se îndepărtează, lăsând un gol chinuitor, plictiseală sâcâitoare. Viața e lipsită de semnificație. Atunci când prin prezența Sa blândă în sufletul nostru Duhul Sfânt ne face în stare să ne stăpânim patimile, ne dăm seama că faptul de a privi de sus în jos la ceilalți e potrivnic duhului iubirii. Și dacă dragoste nu am, orice altceva — chiar și darul profeției, al înțelegerii tuturor tainelor sau al facerii de minuni — nu este de nici un folos (cf. *1 Co* 13,1-3).

Libertatea spirituală e un har sublim. Fără ea nu există mântuire — o mântuire revelată nouă ca îndumnezeire a omului, ca asimilare de către om a formei divine a existenței.

Este esențial ca omul să se hotărască prin propria sa voință liberă pentru toată veșnicia. Singura adevărată călăuză în lupta pentru a îndeplini această negrăită și înaltă chemare e porunca lui Hristos. Creația toată suspină și geme în lanțurile stricăciunii, așteptând eliberarea care-i va veni prin „descoperirea fiilor lui Dumnezeu" (cf. *Rm* 8, 19-23). E trist să vedem că abia dacă mai există cineva care să știe în ce anume constă libertatea autentică, dumnezeiește împărătească a „fiilor lui Dumnezeu".

În dorința năvalnică după veșnicie, rugăciunea intensă poate transporta atât inima, cât și mintea, până într-acolo, încât trecutul pălește și cade în uitare și orice gând la vreun viitor pământesc dispare — întreaga atenție interioară e concentrată asupra unui singur lucru, acela de a ne face vrednici de Dumnezeu. Pe cât de urgentă e căutarea noastră după infinit, pe atât de încet părem că înaintăm. Contrastul covârșitor între propria noastră nimicnicie și măreția de nepătruns a lui Dumnezeu, pe Care îl căutăm, face cu neputință să spunem cu certitudine dacă ne mișcăm înainte sau alunecăm înapoi. în contemplația sfințeniei și smereniei lui Dumnezeu, înțelegerea duhovnicească a omului se dezvoltă mai repede decât abilitatea sa de a-și armoniza purtarea cu cuvântul lui Dumnezeu. De aici, impresia că distanța ce-l separă de Dumnezeu sporește încontinuu. Analogia e poate îndepărtată, dar acest fenomen e cunoscut oricărui artist sau om de știință autentic. Inspirația întrece de departe capacitatea realizărilor. E normal pentru artist să-și simtă alunecarea obiectivă față de viziunea sa inițială. Și dacă așa stau lucrurile în tărâmul artei, cu atât mai mult acolo unde este vorba de cunoașterea Dumnezeirii celei necuprinse. Orice artist cunoaște chinul materializării viziunii sale artistice. Adeseori însă, sufletul omului de rugăciune e chinuit și mai înfricoșător. Descurajarea care îl invadează atunci când se vede pradă patimilor josnice îl atrage tot mai adânc în inima ființei sale. Această concentrare lăuntrică poate lua forma unei crispări în care mintea, inima și trupul se contractă împreună, ca un pumn strâns încleștat.

Rugăciunea devine un strigăt fară cuvinte, și regretul pentru distanța ce ne separă de Dumnezeu se transformă într-o acută mâhnire. Faptul de a ne privi căzuți în puțul întunecat al păcatului, tăiați de la Sfântul sfinților, e cu adevărat chinuitor.

Adeseori rugăciunea se desfășoară fără cuvinte. Dacă există cuvinte, ele vin încet, cu lungi pauze între ele. Cuvântul nostru omenesc este chipul Cuvântului care era „la început". Atunci când cuvintele reflectă o cunoaștere intelectuală, ele au neîndoielnic rădăcini metafizice, mai cu seamă acolo unde este implicată cunoașterea lui Dumnezeu. într-un efort de a exprima inexprimabilul în concepte și modalități din interiorul limitelor experienței lumii noastre, Părinții Bisericii au sugerat o anumită paralelă între relația dintre Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Cuvântul, și corelația existentă între mintea și cuvântul nostru. Ei făceau o distincție între cuvântul interior, imanent minții noastre — ***logos emphytos*** — și cuvântul rostit, exprimat — ***logos enarthros***. Cel dintâi prezintă o anume analogie cu Dumnezeu- Cuvântul „Care este în sânul Tatălui" *(In* l, 18); cel de-al doilea poate fi văzut ca o analogie a întrupării. Și dacă în Ființarea Sa veșnică, Dumnezeu-Cuvântul este de-o-ființă și deopotrivă cu Tatăl și domnește împreună cu El, în întruparea Sa ca Fiu al omului, El a putut spune: „Tatăl este mai mare decât Mine" *(In* 14, 28). Astfel, cuvântul omenesc rostit cu voce tare oferă mai puțin decât o realitate divină, a cărei cunoaștere e dată în vedenii și descoperiri Profeților, Apostolilor și Părinților. Cu toate acestea, atunci când este vestită, vedenia se diminuează din ce în ce mai mult

pentru cei care ascultă această vestire, nu însă pentru profeții înșiși, întrucât revelația care îi îndeamnă să vorbească nu se micșorează pentru ei odată cu rostirea cuvintelor. Tot așa cum întruparea nu L-a micșorat pentru Tatăl pe Fiul.

De-a lungul veacurilor, dascălii Bisericii au căutat diferite moduri și mijloace prin care să comunice lumii cunoașterea privitoare la Ființa Dumnezeiască. în încercările lor, ei s-au găsit sfâșiați statornic între dorința de a nu-și părăsi contemplarea lipsită de imagini a misterului unic și esențial, și iubirea care-i silea să le comunice fraților acest mister. Dumnezeu i-a constrâns și îi constrânge pe sfinții Săi să vorbească despre darurile primite de Sus. Așa cum spune Sfântul Apostol Pavel: „Că dacă eu binevestesc Evanghelia, n-am de ce să mă laud; fiindcă asupra mea stă trebuința. Că vai mie dacă nu voi binevesti! Că dacă fac aceasta de bunăvoie, am plată; dar dacă o fac fără voie, am doar o sarcină ce mi s-a încredințat" (1 Co 9, 16-17). Așa s-a întâmplat cu mulți nevoitori de-a lungul secolelor istoriei creștine. Observăm aceeași caracteristică la **starețul Siluan**, care scrie: *„Sufletul meu îl iubește pe Domnul și cum pot ascunde acest foc care încălzește sufletul meu? Cum voi ascunde milostivirile Domnului în care se desfată sufletul meu? Cum pot să-mi păstrez pacea, având sufletul înrobit lui Dumnezeu? Cum voi tăcea atunci când duhul meu e mistuit de dragostea pentru El?"*

Tăcerea e cu neputință; glăsuirea e și ea cu neputință. Și aceasta nu numai pentru că ne trădează cuvintele, ci și pentru că Duhul lui Dumnezeu înclină mintea spre o adâncă liniște,

purtând-o într-o altă lume. Tot **fericitul stareț Siluan** spune:

„Domnul ni L-a dat pe Duhul Sfânt, și așa am aflat cântarea Domnului și uităm pământul pentru dulceața lui Dumnezeu...
Milostiv este Domnul!
Și mintea cade în tăcere."

10

Prin întuneric la lumină

„S-a născut om pe lume" *(In* 16, 21). înainte de Hristos nimeni nu a salutat cu atâta entuziasm apariția unui *om* ca Cel care l-a făcut pe om. Creatorul universului S-a bucurat mult mai mult pentru om, decât pentru slăvitul cor al cetelor cerești. Omul e mai prețios decât tot restul creației. Desăvârșit și încheiat, omul este minunat așa cum minunat e și Dumnezeu. E nemuritor și mai presus de lume decât un microcosmos — e un microtheos. Faptul că Logosul Cel veșnic al Tatălui S-a făcut trup „făcându-Se asemenea oamenilor" *(Flp* 2, 7) înseamnă că, la rândul său, cu darul iubirii Sale, omul se poate face asemenea lui Dumnezeu, până la identitate cu El.

Între Dumnezeu și om există și trebuie să fie o măsură comună, în ciuda a tot ceea ce este incomensurabil între ei. Eliminarea acestei idei a comensurabilității face cu totul imposibilă interpretarea oricărei forme de cunoaștere ca adevăr — adică ca o corespondență cu realitatea Ființei Primordiale. Dacă prin natura spiritului său omul nu este „asemenea lui Dumnezeu", atunci nici Dumnezeu nu S-ar fi putut face om. În fericirea

Ființei Sale atotdesăvârșite, Dumnezeu, bunătate infinită, a dorit să reverse această fericire „în afara" Sa și a creat astfel o lume de ființe rațională. El nu le-a creat doar pentru o parte din fericirea Sa — orice element de limitație ar indica o neasemănare și ar exclude o unitate veșnică cu Dumnezeu la nivelul cel mal înalt.

Învățătura potrivit căreia omul poate deveni asemenea lui Dumnezeu în întregime și nu doar într-o anume măsură stă la baza antropologiei noastre creștine. în calitate de chip și asemănare a Absolutului, omul e conștient că prin spiritul său transcende orice altă formă de existență naturală. Prin rugăciune întrezărim în noi înșine infinitatea divină, nu încă actualizată, dar presimțită. Desăvârșirea asemănării însă nu suprimă distanța ontologică între Dumnezeu *Creatorul* și omul *creat.*

Tragedia creației a venit odată cu căderea omului și ea se continuă în nestatornicia noastră permanentă. înclinați spre rău, detestăm și combatem răul; în dorul nostru după binele absolut, după Dumnezeu, îl împingem deoparte și I ne împotrivim.

Având în chip inseparabil în Sine pe Dumnezeu și pe om, Hristos este singura soluție la acest conflict aparent de nerezolvat. El este cu adevărat „Mântuitorul lumii" *(In* 4,42). El este măsura tuturor lucrurilor, dumnezeiești și omenești. El este singura cale spre Tatăl. El este soarele ce luminează universul. Numai în lumina Sa poate fi văzută calea.

Suntem în chip firesc atrași spre Cel Preaînalt, dar pelerinajul nostru spre El trebuie să înceapă

cu o pogorâre în străfundurile iadului. Sfântul Apostol Pavel a spus despre Hristos: „Iar aceea că S-a suit — ce înseamnă decât că El mai întâi s-a pogorât în părțile cele mai de jos ale pământului? Celui ce S-a pogorât, El este și Cel ce S-a suit mai presus de toate cerurile, pentru ca să umple totul" *(Ef* 4, 9-10). Și aceasta este calea și pentru noi după cădere. Coborâm la iad în conștiința noastră; din clipa în care ni se descoperă chipul Omului veșnic, devenim tot mai intens conștienți de starea noastră întunecată. Suntem copleșiți de întristare. Agonia spiritului nostru e atât de acută, încât nici o durere fizică nu se poate compara cu această suferință atemporală. Cu ultimele rămășițe ale puterii noastre ne rugăm pentru ajutor de Sus. Afundați în păcate, ne vedem smulși de la Dumnezeu, și din adâncuri strigăm: *„M-a lovit moartea. Vino și fă-mă întreg. Vino și depărtează tot ceea ce mă întinează. Vino și săvârșește întru mine tot ceea ce este bine-plăcut înaintea Ta. Sunt ținut rob în întuneric. N-am putere să mă ridic până la Tine."*

Prin întuneric, prin tot ceea ce întinează, am în vedere aici mândria. Mândria este rădăcina oricărui păcat. Hristos Și-a început propovăduirea pe pământ printr-o chemare la pocăință — la o schimbare radicală a atitudinii față de viață. Perspectiva noastră normală se schimbă în contrariul ei: smerenia inalță, mândria coboară. Dumnezeu ni S-a arătat într-o smerenie absolută. Acesta este începutul căinței care n-are sfârșit pe pământ, fiindcă un sfârșit ar indica îndumnezeirea desăvârșită, egalitatea cu Hristos-Dumnezeu.

Rugăciunea plină de întristare devine atotînvăluitoare. N-a mai rămas nimic în mintea sau inima noastră: moartea închide întreaga creație și înainte de toate pe noi înșine. Și iată că ni se arată ceea ce „ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-a suit" (cf. *1 Co* 2, 9)
— o rază a Soarelui necreat care străbate adânc în întunericul nostru.

Această lumină dumnezeiască, ascunsă, tainică prin natura ei, dă o nouă viață sufletului. Imaterială și nevăzută, însă uneori văzută, ea atrage cu blândețe la sine mintea omului; și atunci pământul și toată zarva sa sunt uitate. Blajină, e mai puternică decât orice altceva. Mângâie sufletul; inima se topește, mintea se liniștește. E viață pătrunsă de iubire. îndoiala și teama sunt izgonite. Moarte fuge din fața ei.

Duhule Sfînte, tainică Lumină,
Lumină nepătrunsă, Lumină mai presus de orice nume, vino și te sălășluiește în noi.
Izbăvește-ne de întunericul necunoștinței și umple-ne cu noianul cunoștinței Tale!

Această Lumină e Lumina Dumnezeirii. Nespus de delicată, nu ne dăm seama de apropierea ei. Ea poate veni în miezul nopții sau la amiază, în întregime lumină, ea este răsuflare a iubirii. Aduce pace. Aduce o experiență a învierii. Mintea omului intră pe tărâmul în care nu mai există moarte, Timpul se oprește. Lumea, mistuită până atunci de moarte, vine la viață.

Doamne, Iisuse Hristoase, Lumină veșnică, Care ai strălucit din Tatăl mai înainte de a fi lumea, Care ai deschis ochii orbului din naștere, deschide și ochii inimilor noastre și dă-ne să Te vedem pe tine, Ziditorul și Dumnezeul nostru!

Dă-ne să simțim cuvântul evanghelic al lui Hristos ca pe o Lumină fără de moarte, ca pe o putere dumnezeiască creatoare, ca pe o nouă treaptă în creație; acum însă **nu** sub forma unei porunci — **„Să fie...”** — ci ca un cuvânt grăit cu o ființă rațională. „întru libera Sa voință ne-a născut prin cuvântul adevărului” (Iac l, 18).

Nu există vehemență în cuvântul lui Hristos: omul este liber să-l respingă, deși întreaga lume va fi judecată de acest cuvânt. Cel ce îl primește știe de unde vine — știe dacă a fost rostit de un om sau dacă s-a pogorât cu adevărat „de la Părintele luminilor” (Iac 1,17).

Hristos e Lumina lumii. El ni L-a descoperit pe Tatăl Ceresc și ne-a arătat ce este omul. Fără El am avea puține cunoștințe despre Dumnezeu sau despre om. Hristos este Adevărul Veșnic ce depășește toate „adevărurile științifice” care prin ele însele sunt efemere. E cu neputință să cunoaștem Adevărul care este Hristos altfel decât ascultându-L pe El: „Dacă veți rămâne întru cuvântul Meu, cu adevărat sunteți ucenici ai Mei. Și veți cunoaște adevărul, iar adevărul vă va face liberi... Adevăr, adevăr vă spun: De va păzi cineva cuvântul Meu, în veac nu va vedea moartea...

De Mă iubește cineva, el va păzi cuvântul Meu și Tatăl Meu îl va iubi și Noi vom veni la el și ne vom face locaș la el" *(In* 8, 31. 32. 51; 14, 23). Treimea ne va face locașul Său nu pentru o vreme, ci pentru o veșnicie.

Astfel, cei care într-un fel sau altul îl resping pe Hristos nu știu Ce și pe Cine resping. Hristos e înțelepciunea, înțelepciunea mai înainte de veci și ascunsă, pe care stăpânitorii și slujitorii acestei lumi nu o cunosc. („Grăim înțelepciunea lui Dumnezeu cea întru taină, cea ascunsă" — *1 C0* 2,7.) Înaintea venirii lui Hristos, întreaga lume, toate popoarele pământului, umblau în întuneric, neștiind calea ce le conduce la împărăția lui Dumnezeu și la Tatăl nostru. Acum aceste taine ni s-au descoperit. Ni s-a dat cunoștința sigură a sensului ultim al venirii noastre în lume. Hristos ne-a vestit iubirea Tatălui pentru noi și ne-a arăta în El însuși pe Tatăl. Dar noi L-am răstignit și, atunci când era spânzurat pe cruce, ne-am bătut joc de El; și până astăzi continuăm să ne batem joc de El.

11

Experiența veșniciei prin rugăciune

Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul Dumnezeului Celui Viu, Te rugăm și Te implorăm,
nu ne lepăda de la fața Ta
și nu Te mânia de fărădelegile noastre.
Arată-Te nouă, Lumină a lumii,
ca să ne descoperi taina căilor mântuirii Tale,
ca să ne facem fii și fiice ale luminii Tale!

Fixează-ți mintea asupra lui Dumnezeu, și va veni clipa când vei simți atingerea Duhului Veșnic în inima ta. Această apropiere minunată a Dumnezeului Preasfânt înalță mintea în sferele ființei necreate și străpunge mintea cu o nouă viziune a tot ceea ce există. Iubirea se revarsă ca o lumină asupra întregii creații. Prin inima sa fizică, omul simte această iubire care în natura sa e spirituală — metafizică.

Pentru ca să putem „cunoaște cele prin har dăruite nouă" (*1 Co* 2, 12) de Sus, Dumnezeu Se retrage pentru o vreme după ce ne-a cercetat. Părăsirea noastră de către Dumnezeu e un simțământ ciudat. în zilele tinereții mele am fost pictor, și talentul natural nu m-a părăsit. Poate

că am obosit să mai pictez, poate că inspirația îmi lipsește, dar știu că darul e aici, ca o parte intrinsecă din mine însumi. Cu Dumnezeu lucrurile sunt diferite. Când Dumnezeu Se retrage, se face un gol înăuntrul meu și nu pot fi sigur dacă Se va mai întoarce. A dispărut. Am rămas gol și mort. Când a venit la mine, aveam în mine ceva ce întrecea orice închipuire. Și dintr-odată m-am întors înapoi la vechea mea stare care mi se părea normală și satisfăcătoare înainte de venirea Sa. Acum ea mă îngrozește. Am fost adus în palatul Marelui Împărat, numai pentru a fi scos afară. Când eram acolo, știam că eram în casa Tatălui meu; dar acum stau jalnic în afara ei.

Alternanța acestor stări ne învață cum să distingem între darurile naturale și cele care vin ca har de Sus. Rugăciunea a prilejuit prima cercetare. Și tot prin rugăciune, dar printr-o rugăciune tot mai fierbinte, nădăjduiesc întoarcerea Lui. Și într-adevăr, El Se întoarce. Adeseori — chiar de cele mai multe ori — El își schimbă înfățișarea venirii Sale, și astfel, mă îmbogățesc neîncetat printr-o altă cunoaștere pe tărâmul Duhului. Uneori sufăr, alteori mă bucur — dar cresc. învăț să mă comport pe acest nou tărâm.

Dintre toate nevoințele ascetice, năzuința după rugăciune este cea mai anevoioasă. Mintea noastră va fi într-o curgere permanentă. Uneori rugăciunea curge ca un curent puternic; alteori inima noastră se simte uscată și seacă. Dar răgazurile în care ne pierdem ardoarea devin tot mai scurte.

În rugăciune suntem sensibili la prezența lui Dumnezeu care, deși nu atingem plinătatea

experienței după care năzuim, întărește credința noastră. Ne apropiem de sfârșitul îndelungatei noastre căutări în vederea descoperirii adâncului Ființei — o căutare care în trecut ne-a purtat dintr-o aventură duhovnicească în alta. Acum ne apropiem de ținta arătată nouă de Hristos, nu descurajați, ci inspirați de măreția sarcinii puse înaintea noastră. Creatorul nostru știe mai bine decât noi potențialitățile ultime ale naturii umane. Și dacă Revelația declară că am fost aleși în Hristos „mai-nainte de întemeierea lumii" *(Ef* 1, 4) — fapt de care și-au dat seama și Ioan, și Petru, și Pavel și ceilalți apostoli și părinți — cum să ne mai speriem înaintea singurei chemări vrednice de a fi urmate, în afara căreia toate celelalte scopuri și țeluri ale noastre pălesc și cad fără însemnătate? Dumnezeu ne invită pe fiecare din noi la ospățul Său, dar alegerea — de a accepta sau de a refuza invitația — atârnă de noi. „Mulți sunt chemați, dar puțini aleși" (*Mt* 22,14). Desigur, nu suntem mai viteji decât ucenicii care se temeau atunci când mergeau împreună cu Hristos spre Ierusalim, unde urma ca El să fie „dat în mâna arhiereilor și a cărturarilor" (*Mt* 20,18-19) și să fie osândit la o moarte rușinoasă.

Doamne, Iisuse Hristoase, Care ești strălucirea Tatălui, Chipul Ipostasei Sale,
Icoana atotdesăvârșită a Ființei și a Firii Sale, deschide inimile noastre și oprește mințile noastre ca să Te putem cunoaște pe Tine, Fiule Cel Unul-Născut și iubit al Tatălui.
Cu frică și credință stăm înaintea Ta,

lepădând deznădejdea noastră pentru adânca Ta milă.
Prin puterea duhului Tău, ridică-ne ca să
urmăm paşilor Tăi!

E un fenomen straniu că în cazul unor evenimente cu un caracter pur pământesc, cuvântul unui singur participant primeşte crezare până şi din partea istoricilor învăţaţi. Dar atunci când evenimentul se situează pe un alt plan, mărturia a sute de martori nu reuşeşte să trezească adevăratul răspuns. De ce oare? Cred că mai puţin din pricina faptului că mărturia e falsă şi nu corespunde stării actuale, cât mai ales pentru că cei mai mulţi dintre noi, mulţumiţi cu lucrurile trupeşti, simţim puţină dorinţă pentru o cunoaştere mai înaltă. Dar „carnea şi sângele nu pot moşteni împărăţia lui Dumnezeu, nici stricăciunea nu moşteneşte nestricăciunea" (1 *Co* 15, 50).

Viaţa veşnică ni s-a arătat — viaţă veşnică „ce era de la-nceput, pe care am auzit-o, pe care cu ochii noştri am văzut-o şi mâinile noastre au pipăit-o" *(1 In* 1,1). Şi cu toate acestea, în cel de-al doilea secol al istoriei descrise de Noul Testament, lumea continuă să trăiască în masă ca şi cum am fi încă în Vechiul Testament, fără nici cea mai vagă aşteptare a lui Mesia ce urmează să vină. Mai mult, nu ne ridicăm nici măcar la nivelul Legii lui Moise. Suferinţa ne învăluie din toate părţile. Văzduhul răsună de gemetele celor oprimaţi. Milioane şi milioane de oameni nefericiţi luptă, chiar dacă numai pentru o vreme, pentru a scăpa din moartea care îi calcă în picioare. Zi după zi auzim vorbindu-se de foamete, violenţe,

masacre. Coşmarul n-are sfârşit. Alţii se străduiesc să găsească o cale de ieşire din întunericul ignoranţei lor spirituale: flămânzesc după adevăr. Dar atunci când acest adevăr, aparent atât de căutat, atât de dorit, se arată în întreaga sa desăvârşire dumnezeiască, deşi „duhul este osârditor, dar trupul, neputincios" *(Mt* 26, 41) şi slab, ei îşi închid inimile în faţa puterii nemuririi. Disprețuind pe Cel care a spus: „Eu sunt adevărul" *(In* 14,6), se alătură persecutorilor şi, aşa cum spunea **Tertulian**, *„cel mai bun chip de a câştiga favoarea persecutorilor adevărului e acela de a dilua şi corupe acest adevăr"* (Apologeticus 46).

E înfricoşător să ne gândim că oamenii preferă orice lucru din această lume slavei veşnice pe care Fiul Cel împreună-veşnic cu Tatăl ne-o oferă El însuşi. Să fie oare slăbiciunea inimii cea care ne împiedică să credem în înalta noastră chemare? Să fie oare firea noastră ce suferă zilnic stricăciune înaintea ochilor noştri, cu adevărat în stare să simtă acea sublimă şi sfântă veşnicie? Da. Celui ce ne-a creat dă mărturie pentru aceasta. El a luat forma fiinţei pe care El însuşi a creat-o, ca să ne arate ca om în trupul nostru desăvârşirea Tatălui la care suntem cu toţii chemaţi.

„Îndrăzniţi! Eu am biruit lumea" *(In* 16, 33). Dacă El a biruit lumea, aceasta înseamnă că El S-a făcut ca om mai presus de lume. Şi oricine crede întru El, biruind „legea păcatului care este în mădularele noastre" *(Rm* 7, 23), se face asemenea Lui, mai presus de lume.

„Părinte, cuvintele pe care Tu Mi le-ai dat Mie... şi slava pe care Tu Mi-ai dat-o, Eu le-am dat-o lor. Părinte, vreau ca acolo unde sunt Eu să fie

împreună cu Mine și cei pe care Mi i-ai dat, ca să-Mi vadă slava pe care am avut-o la Tine mai înainte de a fi lumea (cf. *In* 17, 5. 8. 24).

Pentru a contempla această slavă, trebuie să fim în această slavă. Altfel nu o putem vedea. Pentru a ne da seama, chiar și în mică măsură, de „Cine este Acesta?" (cf. *Mt* 21, 10) trebuie să ne facem ca El, rămânând în cuvântul Său. Cel care nu I-a urmat Lui în credință, care nu L-a iubit și, prin urmare, nu a păzit poruncile Sale, nu poate pronunța o judecată, întrucât n-are nici un temei pentru a-și forma o opinie. Pentru a aprecia geniul unui om de știință sau al unui pictor, trebuie să fim instruiți într-o oarecare măsură în domeniul științei sau artelor. Tot așa și în sfera Duhului. Numai atunci când viața noastră e întemeiată pe stânca cuvântului Său, primim un răspuns la întrebarea: „Cine este Acesta?" (cf. *Mt* 7, 24. 25). Hristos însuși a spus: „Nimeni nu-L cunoaște pe Fiul decât numai Tatăl, și nici pe Tatăl nu-L va cunoaște nimeni decât numai Fiul și cel căruia va vrea Fiul să-i descopere" *(Mt* 11, 27).

Adus din nimic la viață, omul e atras de Creatorul Său spre plinătatea vieții Dumnezeiești. Dumnezeu l-a iubit pe om până într-atât, încât Se predă pe Sine însuși omului fără rezerve. Și așa cum Dumnezeu e mai presus de tot ceea ce este în lume, tot așa și omul, când este pe deplin îndumnezeit de Duhul Sfânt, se află mai presus de lume.

Atotputernice Dumnezeule și Tată al nostru,
Izvorule al timpului și al veșniciei,

Care prin puterea Ta ai pus hotar vieții noastre pe pământ,

Și prin Fiul Tău Cel Unul-Născut ne dai prin înviere viață veșnică și împărăție neclintită, primește-ne pe noi care ne rugăm Ție și întărește-ne prin Duhul Tău Cel Sfânt! Într-adevăr, omul e o enigmă. Tragedia vremii noastre și îndeosebi îndepărtarea pe scară largă de Biserică și de Hristos ne silesc să abordăm problema cu îndrăzneală. Sfântul Apostol Pavel scria corintenilor: „Celor desăvârșiți însă le propovăduim înțelepciunea, dar nu înțelepciunea acestui veac, nici a stăpânitorilor acestui veac, care sunt pieritori, ci grăim înțelepciunea lui Dumnezeu cea întru taină, cea ascunsă, pe care Dumnezeu mai înainte de veci a rânduit-o spre slava noastră... și pe care ne-a dezvăluit-o Dumnezeu prin Duhul Său, fiindcă Duhul pe toate le cercetează, chiar și adâncurile lui Dumnezeu... Așa și cele ale lui Dumnezeu, nimeni nu le-a cunoscut, în afară de Duhul lui Dumnezeu. Dar noi nu duhul lumii l-am primit, ci Duhul Cel de la Dumnezeu, ca să cunoaștem cele prin har dăruite nouă de Dumnezeu" (1 *Co* 2,6. 7.10-12). Aceasta este înțelegerea creștinească normală, fără de care nu putem „umbla cu vrednicie, potrivit chemării cu care am fost chemați" (cf. *Ef* 4,1). Dar s-ar putea obiecta: o astfel de îndrăzneală n-ar putea duce la mândrie? Pentru a contracara însă orice tendință spre îngâmfare, trebuie să amintim doar avertismentul lui Hristos: „Și tu, Capernaume, înălțatu-te-ai oare pân-la cer?: pân-la iad te vei coborî" (*Mt* 11, 23).

Pentru o imagine mai clară a parcursului creştin, să adoptăm metoda folosită de Părinţii Bisericii şi să schiţăm o analogie.

Când vedem un copac secular atingând cu ramurile norii, ştim că rădăcinile sale înfipte adânc în pământ trebuie să fie îndeajuns de puternice spre a susţine întregul arbore. Dacă rădăcinile nu coboară până în măruntaiele pământului — poate tot atât de adânc în pământ, pe cât de înalt e copacul — şi dacă nu sunt tot atât de puternice şi de răsfirate ca şi partea pe care o vedem, ele nu ar putea hrăni copacul. Ele nu l-ar putea susţine — un vânt uşor şi copacul ar cădea. Un lucru asemănător îl putem observa în viaţa duhovnicească a omului. Dacă, asemenea apostolilor, recunoaştem măreţia chemării noastre în Hristos — adică a alegeri noastre în el, înainte de crearea lumii pentru „a primi înfierea" (Ga 4, 5) — aceasta ne face smeriţi, nu mândri. înjosirea, smerirea noastră e esenţială dacă vrem să păstrăm o dispoziţie autentic creştină. Ea se exprimă într-o conştiinţă permanentă a nimicniciei noastre, ca o osândire de sine radicală şi atotcuprinzătoare. Şi cu cât mai adânc ne înjosim în osândirea de sine, cu atât mai sus ne ridică Dumnezeu.

„Până acum împărăţia cerurilor se ia prin asalt, şi cei ce dau asaltul o cuceresc... Cel ce are urechi de auzit, să audă!" *(Mt* 11,12.15).

12

Rugăciunea liturgică

Rugăciunea adâncă vine treptat. Trupul şi sufletul i se adaptează încetul cu încetul. E deosebit de important pentru preotul ce săvârşeşte Dumnezeiasca Liturghie să-şi prefacă întreaga sa viaţă în rugăciune dacă vrea să trăiască pe deplin această mare taină. Pregătindu-se cu frică şi apropiindu-se cu evlavie, prin însuşi conţinutul slujirii sale, preotul este atras pe tărâmul Dumnezeiescului. El începe Liturghia invocând înfricoşătorul Nume al Sfintei Treimi şi continuă să fie suspendat în Duhul între Creator şi întreaga existenţă creată. Pomeneşte Cina cea de Taină, rugăciunea lui Hristos în grădina Ghetimani, pe Hristos învinuit înaintea lui Pilat, crucea şi îngroparea, cele trei zile petrecute de Iisus în mormânt, învierea şi înălţarea, şederea de-a dreapta Tatălui acum şi ca Fiu al Omului, şi, în cele din urmă, slăvită a Doua Venire. Preotul schiţează deopotrivă creaţia omului, căderea sa cu tragicele ei consecinţe, şi întruparea lui Dumnezeu pentru mântuirea lumii. Puternice valuri ale vieţii lumii trec prin el. El va pomeni nevoile şi suferinţa întregii umanităţi. Oferind această sfântă jertfă a

iubirii care cere o totală predarea de sine, preotul își deschide larg inima spre a îmbrățișa o mulțime de vieți și toate veacurile. Astfel, el ia parte la jertfa mântuitoare a lui Hristos însuși, iar în actul cuminecării se silește nu doar să primească trupul și sângele lui Hristos, ci să cuprindă viața Sa dumnezeiască așa cum îi este ea dăruită de către Duhul Sfânt.

Analiza intelectuală a semnificației și importanței acestei Sfinte Taine nu este de ajuns. întreaga ființă a preotului — inima, mintea, trupul
— trebuie să se unească într-o rugăciune plină de întristare pentru lume. Și cu cât mai mult se întristează, cu atât mai puternică e puterea tămăduitoare trimisă lumii prin rugăciunea sa.

În esență, nu există altă Euharistie decât cea pe care a săvârșit-o Domnul însuși. Prin bunăvoința Sa însă, această unică Euharistie e pururea repetată; indivizibilă în ea însăși, ea este în permanență divizată și împărtășită, întinzându-se în timp până în cele mai îndepărtate colțuri ale pământului. Foișorul cel de sus al Cinei celei de Taină crește pentru a cuprinde curgerea neîncetată, pentru a-i aduna laolaltă pe toți oamenii prin Sfânta Taină a Cuminecării, într-o unitate după asemănarea Sfintei Treimi.

„Părinte Sfinte, — s-a rugat Domnul — întru numele Tău, păzește-i pe cei pe care Mi i-ai dat, ca ei să fie una, așa cum suntem Noi... Nu numai pentru ei Mă rog, [pentru ucenici], ci și pentru cei ce prin cuvântul lor vor crede în Mine, pentru ca toți să fie una; așa cum Tu, Părinte, ești întru Mine și Eu întru Tine, tot astfel și ei să fie una întru Noi, ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis.

Și Slava pe care Tu Mi-ai dat-o, Eu le-am dat-o lor, pentru ca ei să fie una, așa cum Noi una suntem; Eu întru ei și Tu întru Mine, pentru ca ei să fie desăvârșiți întru una; și să cunoască lumea că Tu M-ai trimis și că i-ai iubit pe ei așa cum M-ai iubit pe Mine" (In 17,11. 20-23).

Potrivit vechii tradiții teologice a Bisericii Ortodoxe Răsăritene, omenirea este o singură ființă în multe ipostase, așa cum Dumnezeu este O singură Ființă în Trei Persoane.

În realitatea ei veșnică, Liturghia este Paștele Domnului prezent în permanență împreună cu noi. înainte de venirea lui Hristos, Paștele evreiesc comemora evenimentul istoric al trecerii prin Marea Roșie — momentul în care fiii lui Israel au fost izbăviți de oștirea egipteană. Dar Paștele nostru este Hristos și El ne-a lăsat cu legământ să facem pomenire întru Numele Său: „Aceasta să faceți întru pomenirea Mea" (Lc 22,19). Astfel El, adevăratul Centru al universului (nu un anumit eveniment istoric), este inima atenției noastre. Acest fapt transformă radical caracterul sărbătorii Paștelui. Întreaga Euharistie constă într-o „pomenire" — înțeleasă nu în sensul obișnuit ca o reamintire doar, ci ca o intrare existențială în lumea lui Hristos, în dimensiunile Sale Divine și umane. Paștile noastre, și prin urmare și Euharistia noastră, sunt o trecere de pe pământ la cer, de la moartea în păcat spre veșnicia sfântă a Tatălui.

Participarea cât mai deplină la actul liturgic îi învață pe credincioși rugăciunea lui Hristos din Ghețimani. Acesta este modelul: când suntem străpunși de întristare, durere și chinuri ne transpu

nem rana noastră în planul universal, şi suferim nu numai pentru noi înşine, ci pentru întreaga umanitate. Pe măsura experienţei noastre personale, putem trăi soarta tragică a fiecăruia, spaima şi deznădejdea sa. Pomenim mulţimea celor morţi şi a muribunzilor. Se poate ca suferinţa să depăşească puterile îndurării noastre. Atunci când mintea şi trupul nu mai pot ţine pasul cu duhul, acesta continuă să urmeze lui Hristos, până la răstignire, până la mormânt, până în iadul iubirii Sale pentru umanitate.

Această nobilă ştiinţă a duhului nu se dobândeşte în câţiva ani de studii academice: ea cere întreaga noastră fiinţă şi nu există sfârşit al acestei învăţături, întrucât niciodată nu atingem plinătatea iubirii lui Hristos. Printr-o îndelungată luptă ascetică sesizăm treptat sensul veşnic şi caracterul special al suferinţelor Sale. Ne dăm seama că ele au depăşit de departe nu numai în calitate, dar şi în intensitate spirituală, tot ceea ce cunoaşte lumea. Nu ne măsurăm cu Hristos, dar toţi creştinii trebuie să aspire la plinătatea cunoaşterii Lui. în măsura simţirii de către noi a suferinţelor Sale mântuitoare, slava Sa veşnică va odihni peste noi. Prin El ne facem fii ai Tatălui. Ştim acum că nimeni nu vine la Tatăl decât numai prin El (cf. *In* 14, 6).

O astfel de slavă nu ni se va da în mod automat, în virtutea vreunui merit al lui Hristos, cum cred mulţi. Deşi toate eforturile noastre nu sunt nimic în comparaţie cu acest dar venit de Sus, şi care este întotdeauna numai şi numai dar, trebuie să ne ostenim pentru a-l primi şi a-l aprecia după vrednicie. Cunoaşterea lui Hristos şi a uni

versalității Sale Divine și umane e un „mărgăritar de mare preț" *(Mt* 13, 46). „Iar viața veșnică aceasta este: Să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos" *(In* 17, 3). Este „partea cea bună, care nu se va lua" (Lc 10,42) de la noi prin moartea trupului.

Preocupat ca toți credincioșii să fie înrădăcinați și întemeiați în adevărata cunoaștere a lucrurilor descoperite de Dumnezeu, Sfântul Apostol Pavel într-o rugăciune fierbinte „își pleca genunchii săi Tatălui... ca El să le dea după bogățiile slavei Sale... să înțeleagă împreună cu toți sfinții ce este lărgimea și lungimea și adâncimea și înălțimea" dumnezeiești Providențe pentru noi, pe care „mai înainte de întemeierea lumii... ne-a pre- hotărât spre înfiere în Iisus Hristos" (cf. *Ef* 3,14. 16.18 și 1,4. 5).

Același Duh care i-a inspirat Apostolului Pavel o astfel de rugăciune mișcă până în zilele noastre inimile preoților și oamenilor pentru a se ruga ca fiece om să cunoască din toată inima că Dumnezeu este Tatăl nostru; ca fiecare suflet să poată vedea Lumina Ființei Dumnezeiești arătate în lume.

Plinătatea cunoștinței Dumnezeului Celui Prea-înalt n-a dispărut de pe fața pământului. Biserica a păstrat și transmite din generație în generație această cunoaștere și acest duh, care sunt chintesența Sfintei Tradiții. Aceeași Cină a Domnului e săvârșită zi de zi. Aceeași rugăciune e oferită lui Dumnezeu de preoții Săi.

În Biserica Răsăriteană înainte de primirea tainelor Trupului și Sângelui lui Hristos, credinciosul se roagă: *„Cinei Tale celei de taină, astăzi, Fiul lui Dumnezeu, părtaș mă primește."* Astăzi

— ACUM — înseamnă Veșnicia dumnezeiască în care nu există trecut, nici viitor, ci numai un acum. E o rugăciune de a fi primiți în planul divin al existenței.

Doamne, Iisus Hristose, Veșnicule împărat, Singurul Arhiereu adevărat,

Care pe cruce Te-ai adus pe Tine însuți lui Dumnezeu Tatăl spre ispășire pentru păcatele lumii, și în această slujire jertfelnică ne-ai dat ca sfântă hrană Trupul Tău cel nestricăcios și preascumpul Tău Sânge ca băutură de-viață-dătătoare, fă-ne vrednici de aceste negrăite Taine, ca să ne facem părtași ai Firii Dumnezeiești, scăpând de stricăciunea ce domnește în lume prm plăcere.

Rugămu-ne Ție, Doamne, auzi-ne și ne miluiește!

13

Rugăciunea din Ghețimani

Rugăciunea lui Hristos din grădina Ghețimani e cea mai nobilă dintre toate rugăciunile prin tăria și puterea ei de a ispăși pentru păcatele lumii. Adusă Dumnezeului Veșnic, Care este Tatăl, în duhul dragostei dumnezeiești, ea continuă să strălucească cu o lumină ce nu poate fi stinsă, atrăgând pe veci la sine sufletele ce s-au asemănat cu Dumnezeu. Hristos a inclus întregul neam omenesc în această rugăciune, de la Adam cel dintâi, până la cel din urmă om ce se va naște din femeie. Ne lipsește cunoașterea existențială a unei atare iubiri și astfel sensul ei e permanent ascuns pentru noi. Biruitoare în veșnicie, dragostea lui Hristos implică în planul pământesc o suferință extremă. Nimeni nu a cunoscut vreodată o asemenea suferință ca cea îndurată de Hristos. El S-a pogorât până la iad, în cel mai chinuitor iad dintre toate, în iadul iubirii. Acesta e un tărâm al existenței ce poate fi sesizat numai prin dragoste duhovnicească — pătrunderea noastră în această taină atârnă de măsura iubirii ce ne-a fost dat să o cunoaștem de Sus. E vital să fi

experiat, fie și numai o dată, focul ceresc pe care Hristos l-a adus cu El; să cunoaștem cu întreaga noastră ființă ce înseamnă a fi, chiar și numai în mică măsură, asemenea lui Hristos.

„Și-n luptă [agonie] cu moartea fiind, cu mai mare stăruință Se ruga. Și sudoarea Lui s-a făcut ca niște picături de sânge ce cădeau pe pământ" (22, 44). Cei ce nu cunosc o astfel de iubire și nu au dorința de a o cunoaște, să se abțină de la a formula opinii cu privire la Hristos. Nimeni să nu se avânte în nebunia sa să defaime arătarea între noi a lui Hristos, împăratul Cel Nemuritor, ca nu cumva la sfârșit amarnica rușine să-l silească să strige „munților și stâncilor: Cădeți peste noi și ascundeți-ne de fața Celui ce șade pe tron și de mânia Mielului" *(Ap* 6,16). Deși accentul nu stă pe suferința fizică a lui Hristos răstignit pe cruce, durerea trupească face ca agonia din Ghețimani să fie totală în orice privință. Cunoaștem din experiență că sufletul poate fi rănit mult mai înfricoșător decât trupul. Și dacă așa se întâmplă cu sufletul în dimensiunea lui pământească, ce va fi atunci cu sufletul ca duh ce aspiră spre veșnicie?

Pentru a cunoaște, chiar și numai „prin oglindă, ca-n ghicitură" (cf. *1 Co* 13, 12), felul în care S-a chinuit Hristos însuși pentru a preface natura noastră fizică în rugăciune care să reflecte fie și măcar în chip palid rugăciunea Sa din Ghețimani în cea mai tragică noapte din istoria lumii trebuie să acceptăm strâmtorarea. Adversitatea deschide inima suferinței din întreaga lume. Ultima treaptă a acestei mari științe a iubirii universale vine atunci când ajungem în pragul unei

alte vieți — atunci când „murim". Mulți — mai cu seamă în zilele noastre — sunt mai mult sau mai puțin inconștienți în ultimele ore ale vieții lor și mor fără rugăciune. Dar ar fi bine dacă creștinii ar putea trece prin moarte într-o stare de rugăciune, dându-și seama că au ajuns la judecata de apoi. Adeseori murim încetul cu încetul, și virtutea acestei experiențe treptate a morții, devenim din ce în ce mai capabili de a asuma tragedia istoriei umane și de a sesiza taina Ghețimanilor și, poate, chiar și a Golgotei.

În persoana întâiului Adam, întreaga omenire a suferit o catastrofă înfricoșătoare, o înstrăinare care e rădăcina tuturor înstrăinărilor. Trupul a fost rănit, oasele au fost zdrobite, fața — chipul lui Dumnezeu — a fost desfigurată. Generațiile următoare au adăugat multe alte ocări și oase rupte întâiului om creat. întregul corp uman e bolnav. Profetul Isaia îl descrie bine: „Din creștet până în tălpile picioarelor nu-i nici un loc sănătos; totul este numai plăgi, vânătăi și răni pline de puroi, necurățate, nemuiate cu untdelemn și nelegate" (Is 1, 6). Cea mai mică atingere e un chin. Când oamenii sunt bolnavi fizic ei își dau seama că ceilalți vor să-i ajute și se încredințează cu recunoștință în mâinile doctorilor; dar când ajung la o suferință spirituală, ei sunt plini de resentimente și atribuie durerea lor unor intervenții exterioare. Tot așa cu Hristos: îngrijindu-Se de rănile păcatului nostru, El, singurul doctor adevărat, a pricinuit cea mai acută durere întregii umanități. Nu e nimic mai înfricoșător decât Hristos-Adevărul. întreaga lume se teme de El. Nu este oare o realitate faptul că dacă am primi

cu adevărat Adevărul Absolut al lui Hristos, cu dorința noastră înnăscută după adevăr, nu am mai putea refuza să-I urmăm Lui? Dar un instinct animalic al trupului ne spune repede că a-ı urma înseamnă să fim gata pentru a fi răstigniți din dragoste pentru El. Unde și cum vom găsi puterea pentru un asemenea eroism? Suferința lui Hristos e cu neputință de zugrăvit. în orice caz, nimeni nu o înțelege. Așa cum copiii nu-și dau seama de sacrificiile pe care părinții și învățătorii lor le fac pentru a-i crește și a trece asupra lor experiența câștigată cu greu de-a lungul unei vieți întregi, tot așa îndeobște oamenii nu L-au înțeles pe Hristos — și chiar și cei ce au făcut excepție de la această regulă, L-au înțeles numai în parte. Astfel, Cuvântul lui Hristos care cheamă la o schimbare radicală a întregii noastre vieți, a venit ca o rană crudă. Când Hristos a văzut chinul nostru, a suferit mai mult decât oricare dintre noi. Și a purtat această cruce în toți anii activității Sale în lume. Golgota a fost numai ultimul act, punctul culminant, care a unit totul: suferința mentală a unei morți infame, râsul sălbatic și răzbunător al celor pe care i-a ofensat, suferința fizică a răstignirii, mâhnirea Duhului Său pentru că oamenii au disprețuit vestea iubirii Tatălui. A fost osândit din toate părțile: de către Imperiul Roman în zelul acestuia pentru legalitate și ordine; de Biserica Vechiului Testament întemeiată pe Legea lui Moise, primită pe Muntele Sinai; de mulțimea care primise atât de mult bine din mâinile sale. Ucenicii s-au risipit, Hristos a fost lăsat singur, condamnat și pe cale de a pogorî la cei ce ședeau în întunericul iadului.

Hristos e o minune ce întrece înțelegerea. Este revelarea atotdesăvârșită a lui Dumnezeu. E de asemenea arătarea atotdesăvârșită a omului.

Fiecare dintre noi va fi adus cândva la hotarul nevăzut dintre timp și veșnicie. Ajungând la acest hotar spiritual, va trebui să ne hotărâm viitorul în lumea ce se află înaintea noastră, și să ne hotărâm dacă suntem sau nu împreună cu Hristos, întru asemănarea Lui, sau să ne depărtăm de El. Odată făcută pentru vecie, alegerea — de a ne identifica cu Hristos sau de a îl refuza — prin voința noastră liberă, timpul nu va mai funcționa pentru noi.

Până în acea clipă a deciziei însă, cât timp suntem încă în această viață, vom șovăi în autodeterminarea noastră, ezitând dacă să împlinim poruncile sau să dăm frâu liber patimilor. Treptat, pe măsură ce luptăm, taina lui Hristos ni se va descoperi, dacă ne predăm în întregime ascultării de poruncile Sale. Va veni clipa când inima și mintea vor fi atât de copleșite de vederea sfințeniei și smereniei infinite a lui Hristos-Dumnezeu, că întreaga noastră ființă se va ridica într-un elan de iubire către Dumnezeu. Copleșiți de scârbă față de răul din noi, flămânzim și însetăm să devenim asemenea lui Dumnezeu în sfânta smerenie, și în această năzuință stă sămânța sfințeniei. Dragostea mereu crescândă față de Hristos duce în chip firesc la experiențe care ne fac asemenea Lui; și o panoramă inimaginabilă se va desfășura înaintea ochilor noștri. Durerile lumii ne vor mâhni dureros. Vom uita trupul nostru și, pe cât este cu putință, duhul nostru va trăi rugăciunea lui Hristos din Ghețimani. Acesta

este începutul cunoașterii lui Hristos, față de care Sfântul Apostol Pavel socotea toate celelalte lucruri drept pagubă. Pentru a dobândi pe Hristos și a ajunge la învierea din morți, era gata să respingă orice alt câștig. Sfântul Pavel vorbea astfel nu ca și cum „ar fi dobândit deja" îndreptarea, ci pentru că „tindea la cele dinainte, alergând la țintă către răsplata chemării de sus a lui Dumnezeu întru Hristos Iisus" (cf. *Flp* 3,7-14).

Prin urmare, dacă marele apostol Pavel n-a „dobândit deja", nici noi nu ne vom putea pune cu îndrăzneală pe același plan cu Hristos. O anume paralelă trebuie să există însă. Este esențial pentru noi toți să avem cel puțin o asemănare fragmentară, dacă vrem să ne numim creștini. Dar Sfântul Pavel aspira după o asemănare mai desăvârșită și îi îndemna pe corinteni să-l imite (cf. *1 Co* 4,16). Prin urmare, trebuie să alungăm teama, să lăsăm slăbiciunea inimii deoparte, și să urmăm în duh pe Hristos, ca să putem moșteni viața veșnică în adevărata cunoaștere a Tatălui Ceresc și a lui Hristos, pe Care El, Tatăl, L-a trimis în lume (cf. *In* 17, 3).

Se poate spune cu un anume temei că adevăratul creștinism nu a fost propovăduit aproape nicăieri. Creștinismul întrece atât de mult înțelegerea obișnuită, că inima rugătoare nu îndrăznește să predice cuvântul Evangheliei. Oamenii caută Adevărul. Ei îl iubesc pe Hristos. Dar, mai cu seamă astăzi, ei încearcă să-L reducă la propriile lor dimensiuni, coborând Evanghelia la nivelul unei învățături moraliste. însă Hristos a declarat: „Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece" (Mc 13,31; *Lc* 21,33).

Atingerea Adevărului cere mult mai mult efort decât e nevoie pentru a dobândi o cultură practică și științifică. Nici lectura unui mare număr de cărți, nici familiaritatea cu istoria creștinismului, nici studiul diferitelor sisteme teologice nu ne pot duce la ținta noastră, dacă nu ne vom alipi în mod continuu și până la capăt de poruncile lui Hristos.

Atunci când, după cum spuneam, i se dă chiar și numai o umbră de asemănare cu rugăciunea din Ghețimani, omul transcende marginile propriei sale individualități și intră într-o nouă formă de existență, existența personală întru asemănarea lui Hristos. Participând la suferințele iubirii Sale dumnezeiești, și noi putem experia în duhul ceva din moartea și puterea învierii Lui. „Că dacă una cu El ne-am făcut prin asemănarea morții Lui — (în adâncă rugăciune pentru lume și mistuitoare dorință pentru mântuirea tuturor) — atunci una vom fi și prin aceea a învierii Lui" *(Rm* 6, 5). Când ni s-a dat de Sus să intrăm în această nouă sferă a existenței, ajungem la „sfârșitul veacurilor" (1 *Co* 10,11) și trecem în lumina Veșniciei Divine.

Și orice om căruia Dumnezeu i-a acordat rarul și înfricoșătorul privilegiu de a cunoaște fie și într-o măsură cât de redusă agonia rugăciunii lui Hristos din grădina Ghețimani, va da încetul cu încetul și chinuitor peste o conștiință convingătoare a învierii propriului său suflet și peste o simțire a biruinței de netăgăduit și definitive a lui Hristos. El va cunoaște că „Hristos, o dată înviat din morți, nu mai moare; asupră-I moartea nu

mai are stăpânire" *(Rm* 6, 9). Și înăuntru, **duhul său îi va șopti**: *Domnul meu și Dumnezeul meu... Prin harul iubirii Tale care covârșește toată mintea, am trecut și eu, Hristoase, de la moarte la viață...*

Acum — sunt.

II

Despre rugăciunea lui Iisus

1

RUGĂCIUNEA LUI IISUS

Printre multele forme de rugăciune obişnuite in zilele noastre, **Rugăciunea Numelui lui Iisus** a atras un larg interes şi multe din cele ce s-au scris pe această temă merită o atenţie serioasă. N-au lipsit însă nici afirmaţii absurde şi ele ne impun acum să dedicăm o secţiune separată studiului acestui exerciţiu spiritual. Teoria **Rugăciunii lui Iisus** poate fi prezentată în câteva pagini, dar aplicarea ei practică implică asemenea dificultăţi, încât din cele mai vechi timpuri părinţii şi dascălii Bisericii i-au avertizat constant pe căutătorii acestui mod de unire cu Dumnezeu să fie precauţi, să se apropie cu teamă, şi să caute înainte de toate un călăuzitor experimentat în această nevoinţă ascetică. Nu este scopul meu aici să examinez toate aspectele unei chestiuni excepţional de complicate, ci doar acela de a trece în revistă unele din învăţăturile care ne-au fost date la Sfântul Munte, mai întâi în mănăstire, apoi în „pustie".

În ultimele ceasuri ale vieţii Sale cu noi, Domnul a spus: **„Până acum nimic n-aţi cerut în numele Meu:**

cereți și veți primi, pentru ca bucuria voastră să fie deplină... Adevăr, adevăr vă spun: Orice veți cere de la Tatăl în numele Meu, El vă va da" *(In* 16, 24. 23). *Aceste cuvinte ale lui Hristos sunt piatra pe care se întemeiază rugăciunea Numelui Său*; și neîndoielnic că ucenicii au păzit această poruncă — un fapt cu atât mai credibil cu cât ei înșiși experiaseră puterea Numelui Său. „Și s-au întors cei șaptezeci cu bucurie și I-au spus: «Doamne, și demonii ni se pleacă întru numele Tău»" *(Lc* 10,17). Astfel, istoria rugăciunii în Numele lui Iisus începe odată cu Apostolii care au ascultat de îndemnul lui Hristos. Nu există relatare care să redea cuvintele propriu-zise pe care ei le-au folosit atunci când se rugau în Numele Său, dar faptul că ei au săvârșit minuni uimitoare — izgonind duhurile rele și tămăduind bolnavi incurabili — e confirmat iarăși și iarăși în scrierile Noului Testament.

Dar ce înseamnă Numele lui Dumnezeu? Pentru a ne ruga „în Numele Său" e oare necesar să înțelegem semnificația lui, atributele lui, natura lui? Da. Nu numai că este necesar, dar este chiar esențial, dacă e ca bucuria noastă să fie deplină. Asimilarea adâncurilor inepuizabile ale vieții în Hristos cere toată tăria noastră, efortul necontenit de o viață. Conținutul sau sensul Numelui lui Dumnezeu ni se împărtășește doar treptat. Invocarea Numelui Său poate bucura sufletul; și acest lucru e prețios. Dar nu trebuie să ne oprim la jumătatea drumului. Viața noastră pământească e scurtă. Trebuie să folosim fiecare ceas pentru a înainta în cunoașterea lui Dumnezeu și atunci când înăuntrul nostru fericirea din inima noastră

se împleteşte cu lumina înţelegerii, atunci şi numai atunci ne apropiem de desăvârşire.

Cu astfel de idei m-am întâlnit la Sfântul Munte. Şi firește am vrut să aflu de la părinți cum înțelegeau ei acest aspect al vieții ascetice. Am sosit la Muntele Athos în 1925. Nu cu mult înainte, dispute furtunoase izbucniseră cu privire la natura Numelui lui Dumnezeu, asemănătoare controversei din secolul XIV cu privire la natura Luminii văzute de cei trei apostoli pe Muntele Taborului. Aceste conflicte au ceva în comun cu ciocnirea seculară în filozofie dintre nominaliști și realiști, raționaliști și idealiști. Uneori disputa se stinge numai pentru a reizbucni ulterior într-o altă formă. Observăm prezența a două dispoziții necesare distincte: pe de o parte, e profetul și poetul, pe de altă parte, omul de știință și tehnocratul. Nu vom căuta definiții scolastice, ci ne vom concentra asupra convingerilor ce-i insuflau pe asceții iubitori ai rugăciunii minții din Muntele Athos pe vremea mea. în aspectul ei teologic, problema e atât de vastă încât orice investigație cuprinzătoare e exclusă aici. Să scrutăm atunci esența chestiunii, ca să sesizăm cunoașterea nepieritoare care vine de Sus.

Viețile noastre personale sunt intim legate de concepțiile noastre despre lume și despre Dumnezeu. Iar rugăciunea noastră, mai cu seamă pe ultimele ei trepte, cere cunoașterea cea mai îndeaproape cu putință a adevăratei naturi a Existenței. „Iubiților, acum suntem fii ai lui Dumnezeu; și ce vom fi, încă nu s-a arătat. Știm că, dacă El Se va arăta, noi vom fi asemenea Lui, pentru că-L vom vedea pe El așa cum este" (1 *In* 3, 2). Știm

de asemenea că prin ea însăşi mintea noastră nu poate trece dincolo de un postulat, nu poate realiza cunoaşterea căutată de ea. Dumnezeu trebuie să Se arate pe Sine însuşi omului. Aşa cum în viețile fiecăruia dintre noi Dumnezeu ni Se înfățişează puțin câte puțin, tot aşa şi în istoria omenirii aşa cum este ea zugrăvită în Biblie, Dumnezeu Se descoperă pe Sine însuşi treptat şi în felurite moduri.

Prima referire la invocarea Numelui lui Dumnezeu nu este foarte explicită: „Lui Set... i s-a născut un fiu şi i-a pus numele Enos. **De atunci au inceput oamenii să cheme numele Domnului Dumnezeu**" (Fc 4, 26).

După care, Dumnezeu S-a descoperit pe Sine însuşi lui Avraam, Isaac şi Iacob, într-un orizont tot mai extins: *„Lui Avraam, lui Isaac şi lui Iacob M-am arătat ca Dumnezeu Atotputernic, dar numele Meu de Domnul (IAHVE) nu li l-am arătat"* (Iş 6, 3).

Dumnezeu S-a numit pe Sine însuşi Dumnezeul lui Avraam, apoi al lui Avraam şi Isaac, iar mai apoi Dumnezeul lui Avraam, Isaac şi Iacob. Lui Moise, Dumnezeu i S-a revelat ca un Dumnezeu Personal, Ipostatic: „Eu SUNT CEL CE ESTE" (Iş 3,14). Mai târziu, Dumnezeu adaugă revelației Sale despre Sine însuşi: „Atunci S-a pogorât Domnul în nor şi a stătut acolo înainte-i; şi [Moise] a chemat numele Domnului. Şi Domnul i-a trecut pe dinainte strigând: «Domnul, Dumnezeu îndurat şi milostiv şi îndelung-răbdător şi mult-milostiv şi adevărat, Cel ce păzeşte dreptatea şi face milă cu mii şi mii, Cel ce şterge fărădelegile şi nedreptățile şi păcatele, dar nu-l lasă nepedepsit pe cel vinovat, fărădelegile părinților ținându-le asupra

copiilor şi asupra copiilor copiilor, asupra celui de al treilea şi al patrulea neam!*" *(Iş* 34, 5-7). Astfel, întâi Dumnezeu S-a descoperit pe Sine însuşi lui Moise ca singurul adevărat Eu SUNT, cu atribute încă necunoscute. Următoarea revelaţie a dezvăluit proprietăţile acestui Eu SUNT — Dumnezeu, milostiv şi îndurat... iertător, dar şi răzbunător. Însă şi acest lucru era prea vag, şi Moise a recunoscut faptul că nici cunoaşterea dată lui nu era desăvârşită.

Nici profeţii n-au atins plinătatea acestei cunoaşteri. Ci din cuvintele lui Isaia: „Aşa spune Domnul, împăratul Israel şi izbăvitorul său, Domnul oştirilor: Eu sunt Cel dintâi şi voi fi Cel din urmă şi afară de Mine nu este Dumnezeu", vedem că Israel era preocupat de Fiinţa Primordială, de Cel care era „dintru început" *(Is* 41, 4). Acest Dumnezeu, „Cel dintâi şi Cel din urmă", S-a revelat pe Sine însuşi ca Absolut, dar Personal, Viu, nu o „Atotunitate" abstractă, transpersonală.

Din istoria biblică este limpede că orice nouă revelaţie a fost acceptată ca o manifestare a lui Dumnezeu, ca o lucrare nemijlocită a Sa. Prin urmare, însuşi Numele Lui însemna prezenţa lui Dumnezeu. Numele funcţiona în două feluri, oferind atât conştiinţa Dumnezeului Celui Viu, cât şi cunoaşterea Lui. De aici, frica „de a lua numele Domnului în deşert" *(Iş* 20, 7). Ca revelare a atributelor Divine îmbogăţite astfel, cunoaşterea lui Dumnezeu în general a devenit mai profundă şi mai deplină. Dar, în ciuda convingerii israeliţilor că erau poporul ales, că Dumnezeu Cel Preaînalt li S-a descoperit lor, până la venirea lui Hristos profeţii n-au încetat să suspine, şi

rugăciunea lor continuă era ca Dumnezeu să Se arate pe pământ și să aducă adevărata cunoaștere desăvârșită despre Sine însuși după care tânjește în chip firesc omenirea.

Dumnezeu S-a arătat pe Sine însuși ca Providență, Mântuitor, dar pe lângă acestea, multe lucruri au rămas încă învăluite în mintea oamenilor. în momentul tragic al vieții sale, când l-a părăsit pe Laban pentru a se reîntoarce în pământul părinților săi, în care trăia încă fratele său Esau de care se temea, Iacob, rămas singur noaptea pe câmp, s-a luptat cu Dumnezeu (cf. *Fc* 32, 24). Anii petrecuți la Laban nu fuseseră ușori; Iacob era înfricoșat la gândul întâlnirii cu Esau. El a cerut binecuvântarea lui Dumnezeu, deși poate că era gata să se certe cu Dumnezeu, să-L acuze.

Aceleași lupte apar și în viețile profeților Ilie și Iona. Ilie s-a rugat: „Îmi ajunge acum, Doamne! Ia-mi sufletul că nu sunt eu mai bun decât părinții mei!... Cu râvnă am râvnit pentru Domnul Dumnezeul Savaot, căci fiii lui Israel au părăsit legământul Tău, au dărâmat jertfelnicele Tale și pe prorocii Tăi i-au ucis cu sabia, rămânând numai eu singur, dar caută să ia și sufletul meu!" (3 *Rg* 19, 4.10). Și Iona a strigat: Doamne, Tu mi-ai poruncit cu atâta stăruință să propovăduiesc ninivitenilor și să vestesc nimicirea cetății lor din pricina răutății lor, deși știam că Tu nu vei face acest lucru, fiindcă „Tu ești Dumnezeu îndurat și milostiv, îndelung-răbdător și mult-milosârd și îți pare rău de fărădelegi. Și acum, Doamne, — acum că profeția mea nu a fost adevărată și sunt dezonorat — ia-mi sufletul meu, căci este mai bine să mor decât să fiu viu!" *(Iona*

4, 2. 3 [cf. *Iș* 34, 6]). încă și mai uimitoare e tânguirea lui Iov: „Piară ziua în care m-am născut și noaptea care a zis: un prunc de parte bărbătească s-a zămislit! Ziua aceea să se facă întuneric și Domnului din cer să nu-I pese de ea și lumina să n-o mai lumineze. Bezna și umbra morții s-o cotropească, norii s-o învăluiască și toate negurile s-o înspăimânte!... Pustie să rămână noaptea aceea și nici o bucurie să nu pătrundă în ea!... Să se întunece stelele revărsatului zorilor ei; să aștepte lumina și nimic să nu vină și să nu mai vadă genele aurorei, pentru că n-a închis pântecele care m-a zămislit și n-a ascuns durerea dinaintea ochilor mei. De ce n-am murit când eram în sânul mamei mele? Și nu mi-am dat duhul, ieșind din pântecele ei? De ce m-au primit cei doi genunchi și de ce cei doi sâni mi-au dat să sug? Căci acum aș sta culcat și liniștit, aș dormi și m-aș odihni, cu împărații și cu dregătorii pământului, care și-au zidit morminte în singurătate... Mic și mare acolo sunt tot una și robul a scăpat de stăpânul său. *Pentru ce dă Dumnezeu lumina vieții celui nenorocit* și zile celor cu suflet amărât; celor ce așteaptă moartea, și ea nu vine, și care scormonesc după ea mai mult ca după o comoară; celor ce se bucură cu bucurie mare și sunt plini de fericire, fiindcă au găsit un mormânt" (cf. *Iov* 3).

Destinul nostru are ceva comun cu toți acești profeți. Israel s-a luptat cu Dumnezeu, și care dintre noi nu se luptă? Până în ziua de azi întreaga lume e în conflict cu El. Întreaga umanitate Îl învinuiește pentru suferințele noastre. Viața nu e un lucru simplu. Dar a trăi fără o astfel

de cunoștință e plictiseală îngrozitoare. Omul flămânzește după un dialog nemijlocit cu Cel ce l-a chemat din liniștea neființei în această tragicomedie absurdă.

Principala preocupare a fiecăruia dintre noi este aceea de a găsi unde anume se află răul — în noi înșine sau în El, Creatorul? Ni se pare că am venit în lume nu din voia noastră și fără consimțământul nostru. Își amintește cineva dintre noi să fi fost întrebat dacă a dorit să se nască în această viață, dacă i s-a descoperit dinainte ce fel de viață avea să fie aceasta? Ni s-a dat posibilitatea de a refuza darul vieții? Avem dreptate să-L acuzăm pe Dumnezeu de nebunie? (cf. *Iov* 1, 22).

Dacă viața veșnică nu există, atunci de ce acest imbold sădit în noi de a o căuta? Care e sensul iviri noastre în lume? Numai pentru a uita totul mai apoi? Când se va sfârși acest spectacol jalnic în care parcă cineva își bate joc de noi?

Să nu merite să răspundem chemării lui Hristos de a căuta împărăția lui Dumnezeu în felul în care ni l-a arătat El însuși? Dacă nu suntem în stare să creăm ceva din „nimic", atunci însăși noțiunea veșniciei nu s-ar fi putut ivi în conștiința noastră. Prezența ei în noi ar fi fost *ontologic* imposibilă. În lumea materială multe idei care la vremea lor au fost socotite extrem de îndrăznețe s-au realizat în fața ochilor noștri. De ce să nu ne lăsăm convinși de faptul că ideea unei nemuriri fericite și a unei uniri veșnice cu Creatorul și Părintele nostru e la fel de realizabilă?

Cât de radicală e schimbarea atunci când hotărâm să primim chemarea lui Hristos! Orice clipă a vieții noastre devine prețioasă. Atât suferința,

cât şi bucuria sunt legate în chip minunat cu acest nou efort ascetic. E aşezată înaintea noastră scara cerului. „«De-acum nu-ţi va mai fi numele Iacob, ci Israel te vei numi, pentru că ai fost tare cu Dumnezeu; şi cu oamenii puternic vei fi.» A întrebat şi Iacob, zicând: «Spune-mi numele Tău!» Iar Acela a zis: «De ce-ntrebi tu de numele Meu? El e minunat.» Şi chiar acolo l-a binecuvântat" (Fc 32, 28-29).

„Şi soarele răsărea deasupra-i când trecuse de Peniel, dar el şchiopăta din pricina şoldului" (Fc 32, 31). Calea spre cunoaşterea desăvârşită nu fusese încă descoperită. Fusese dată însă o întrezărire, ce urma să fie dezvoltată în conştiinţa profeţilor, ce vor rosti multe cuvinte îndrăzneţe cu privire la Cuvântul Cel-mai-înainte-de-veci al Tatălui Ce avea să vină cu siguranţă — o lumină desăvârşită în care nu este întuneric şi care va străluci asupra noastră.

Conflictul cu Dumnezeu e o aventură riscantă; poate duce la pierzanie, dar ne poate face şi în stare să ne „dezbrăcăm de omul cel vechi laolaltă cu faptele lui" *(Col* 3, 9). Şi se iveşte întrebarea: oare criza spirituală pe care o cunoaştem în lumea de azi nu e preludiul unei uriaşe renaşteri? Pentru că ceea ce se întâmplă acum în sufletele câtorva se poate petrece într-o mulţime de suflete, se poate preface într-un şuvoi puternic.

Condiţia noastră actuală în fragmentul nostru de istorie poate şi trebuie să fie o perioadă de asimilare a fiinţei în toate dimensiunile ei. în lumina acestei speranţe, însăşi durerea e o desfăşurare înaintea noastră a unei scene măreţe. „Ziua zilei spune cuvânt, şi noaptea nopţii ves

teşte ştiinţă" (Ps 18, 2), dacă sunt petrecute într-o rugăciune care atinge marginile lumii. „De la marginea cerului ieşirea lui, şi oprirea lui până la marginea cerului" (Ps 19, 7). Rugăciunea ne încălzeşte şi ne bucură. E canalul prin care primim descoperirea de Sus. **„Fie Numele Dumnezeului nostru binecuvântat de acum şi până în veac."**

Progresul revelaţiei privitoare la Dumnezeu înfăţişat în Sfintele Scripturi e paralel într-o mare măsură cu progresul nostru personal. Creştem în cunoaştere aşa cum au crescut strămoşii şi părinţii noştri. Începem cu noţiunea unei Fiinţe Supreme. Pas cu pas, tot mai multe din însuşirile Sale se fac cunoscute minţii omeneşti, până ce revelaţia atinge puterea înfricoşătoare a lui Eu SUNT pe Muntele Sinai, şi înţelegerea omului, chiar dacă încă nedesăvârşită, merge mai adânc decât cea a lui Moise (cf. *Fc* 22, 14). Un vast curent curge de-a lungul veacurilor, aducând o nouă cunoaştere a Divinului.

Celui ce în Fiinţa Sa este dincolo de orice Nume Se descoperă pe Sine însuşi fiinţelor raţionale create de ***El printr-o mulţime de Nume***: Lumină, Viaţă, înţelepciune, Frumuseţe, Bunătate, Adevăr; Sfânt, Veşnic, Atotştiutor, Atotputernic, Drept, Sfinţit; Mântuitor, Izbăvitor; şi multe altele. în şi prin fiecare din ele Dumnezeu, Cel Unul şi Nedespărţit, vine aproape de noi. în acelaşi timp, nici unul din Numele Sale nu ne îngăduie să-L cunoaştem „aşa cum este". Dar El continuă să Se descopere pe Sine însuşi prin Nume.

Acum două mii de ani, întruparea Cuvântului Tatălui **a dat un chip văzut ideii de Dumnezeu** ca

Mântuitor. „Poporul ce stătea în întuneric a văzut lumină mare" *(Mt* 4,16). Erau zorii unei ere noi.

Noul Nume, Iisus, Mântuitorul (Dumnezeu- este-Mântuitorul) ne dezvăluie mai întâi sensul sau scopul venirii lui Dumnezeu în trup: „pentru mântuirea noastră". Luarea de către Dumnezeu a modului existenței noastre arată că e cu putință ca noi să devenim fii ai lui Dumnezeu. Starea noastră de fii indică faptul că forma divină de existență poate să ne fie comunicată. „întru El locuiește trupește toată deplinătatea Dumnezeirii" *(Col* 2, 9). După înviere El a șezut „de-a dreapta Tatălui", de data aceasta și ca Fiu al omului.

„Slava pe care Tu Mi-ai dat-o, Eu le-am dat-o lor, pentru ca ei să fie una, așa cum Noi una suntem; Eu întru ei și Tu întru Mine, pentru ca ei să fie desăvârșiți întru una; și să cunoască lumea că Tu M-ai trimis și că i-ai iubit pe ei așa cum M-ai iubit pe Mine. Părinte, vreau ca acolo unde sunt Eu să fie împreună cu Mine și cei pe care Mi i-ai dat, ca să-Mi vadă slava pe care Tu Mi-ai dat-o; pentru că Tu M-ai iubit mai înainte de întemeierea lumii... Le-am făcut cunoscut numele Tău și cunoscut li-l voi face, pentru ca iubirea cu care Tu M-ai iubit să fie într-înșii, și Eu întru ei" *(In* 17, 22-26).

Mintea noastră se oprește cu uimire în fața acestei taine. Cel Veșnic și Nevăzut a luat asupra Sa forma văzută și nestatornică a creaturii. Duhul, Care sălășluiește dincolo de orice gând, S-a făcut trup și a făcut cu putință să-L pipăim cu mâinile noastre, să-L vedem cu ochii noștri trupești. Cel fără de patimă S-a supus pe Sine însuși

patimii. Viața fără de început S-a înjugat cu moartea.

Nu înțelegem cum au putut fi toate acestea, dar nu excludem faptul că Cel care a creat firea noastră a putut-o cuprinde în propria Sa Ipostasă. El n-a asumat o ipostasă umană nouă, alta decât el: El a continuat să rămână în Ipostasa Sa veșnică, unind Firea Dumnezeiască cu firea omenească. Desăvârșirea Tatălui ni s-a arătat în trup; compatibilitatea între Dumnezeu și om s-a înfățișat în chip văzut.

Prin Hristos cunoaștem Sfânta Treime: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Prin Numele Iahve, Eu SUNT, Moise a înțeles o singură Persoană. El vedea Cuvântul și Duhul drept energii ale Celui Ce este. Nouă ni s-a dat să cunoaștem că *atât Cuvântul, cât și Duhul* sunt **Ipostase** de aceeași cinstire cu Tatăl. **Dumnezeu e unul în Ființa Sa, dar întreit în Ipostasele Sale**.

Virtutea unicității lui Dumnezeu, Numele Eu SUNT, se aplică deopotrivă Treimii ca întreg și fiecărei Ipostase în parte. Ca multe alte Nume, și acesta poate și trebuie să fie înțeles atât ca Nume comun, cât și ca Nume propriu. Așa cum Numele de **Domnul** se aplică *tuturor celor trei Persoane* și în același timp poate servi drept Nume Personal *pentru fiecare din cele Trei*, tot așa Numele **Iisus** a putut fi tâlcuit ca Dumnezeu Mântuitorul. Dar noi folosim acest Nume în exclusivitate ca Nume propriu al lui Hristos.

Odată cu arătarea lui Hristos intrăm într-un asemenea contact cu Dumnezeu încât orice altă relație este exclusă. El a trăit printre noi în condițiile căderii noastre. A vorbit cu noi în limba

noastră. Ne-a descoperit toate cele privitoare la relațiile dintre Dumnezeu și om. A adus mântuirea într-o formă extraordinar de concretă. Propovăduirea Sa a început cu chemarea: „Pocăiți-vă, că s-a apropiat împărăția cerurilor" (Mt 4,17). În acest cuvânt sesizăm o continuare a dialogului Său cu Adam în paradis (cf. *Fc* 3, 8-19).

Mare este Numele **Eu SUNT**; mare este Numele **Sfintei Treimi**; mare e și Numele **Iisus**, al cărui conținut e inepuizabil. El aparține Celui Căruia întreaga creație îi datorează existența — „Toate printr-însul s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut din ceea ce s-a făcut. Viață era într-însul, și viața era lumina oamenilor" (In 1, 3-4). A fost la început — adică e obârșia întregului univers. „Nemăsurat de mare, Numele Fiului lui Dumnezeu susține întreaga lume" (Păstorul lui Herma, *Asemănarea* IX, 14). În interiorul Treimii, El este îndreptat spre Tatăl. În actul creației, același Logos e îndreptat spre omul creat întru asemănarea Sa.

Ca Nume propriu al Său, Numele Iisus e ontologic legat de El. Pentru noi, el este puntea dintre noi înșine și El. E canalul prin care puterea dumnezeiască vine la noi. Purcezând de la Cel Preasfânt, este sfânt și suntem sfințiți prin invocarea lui. Cu acest Nume și prin acest Nume, rugăciunea noastră dobândește o anume formă sau semnificație obiectivă: ne unește cu Dumnezeu, în el, în acest Nume, Dumnezeu e prezent ca într-un vas plin de mireasmă. Prin el Dumnezeu devine imanent în chip perceptibil în lume. Ca entitate spirituală, el purcede din Ființa Dumnezeirii și e dumnezeiesc prin el însuși. Ca Lucrare

a lui Dumnezeu, Numele transcende energiile cosmice. Emanând din sfera divină veşnică, el nu este o născocire a minţii omeneşti, deşi omul a născocit un cuvânt pentru el. E un dar prea scump făcut nouă de Sus, mai presus de lume în slava sa mai presus de fire.

Atunci când ne rugăm conştienţi de toate acestea, rugăciunea noastră devine chemătoare şi, în acelaşi timp, un act triumfător. în vechime ni s-a dat porunca de a nu lua Numele lui Dumnezeu în deşert. Acum, că toate Numele Dumnezeieşti ni s-au descoperit în semnificaţia lor mai profundă
— cu neputinţă înainte de venirea lui Hristos — ar trebui să tremurăm, ca mulţi dintre asceţii printre care am avut prilejul să trăiesc, atunci când rostim acest Sfânt Nume. O chemare vrednică a acestui Nume umple întreaga fiinţă de prezenţa lui Dumnezeu; poartă mintea pe alte tărâmuri; împărtăşeşte o putere deosebită şi o viaţă nouă. Lumina Dumnezeiască despre care nu este uşor să vorbim, vine odată cu acest Nume.

Ştim că nu numai Numele lui Iisus, dar şi toate celelalte Nume ne sunt dezvăluite de Dumnezeu şi sunt legate de El. Am învăţat aceasta datorită Fiului Cel Unul-Născut Care ne-a poruncit să cerem totul prin Numele Său, în Numele Său. Ştim că în Biserica noastră toate Sfintele Taine sunt săvârşite prin chemarea Numelui lui Dumnezeu, întâi de toate al Sfintei Treimi, Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt. întregul nostru cult divin e întemeiat pe invocarea Numelor lui Dumnezeu. Nu atribuim o putere magică cuvintelor ca atare; dar atunci când ele sunt rostite ca o adevărată măr

turisire de credință și într-o stare de frică de Dumnezeu, de evlavie și iubire, atunci îl avem cu siguranță pe Dumnezeu în noi împreună cu Numele Sale.

Generații de preoți au păstrat această cunoaștere a puterii Numelui Dumnezeiesc. Ei săvârșeau Sfintele Taine cu un simț viu și adânc al prezenței lui Dumnezeu. Lor li se descoperise Taina Dumnezeieștii Liturghii. „Că El a zis și s-au făcut" (Ps 148, 5) cânta Psalmistul și tot așa stau lucrurile și cu **Liturghia**: Numele lui Dumnezeu e rostit asupra elementelor euharistice, și ele devin Trupul și Sângele lui Hristos.

Disprețul față de caracterul ontologic al Numelor Divine, împreună cu absența experienței lor în rugăciune și în slujbele dumnezeiești, a golit viața multora. Pentru ei, rugăciunea și chiar Sfintele Taine și-ai pierdut realitatea veșnică. Dumnezeiasca Liturghie devine pur și simplu o formă de „rememorare" psihologică sau mentală. Nu puțini au ajuns chiar să creadă că rugăciunea e o pierdere de timp — mai cu seamă atunci când rugăciunea pentru împlinirea unor nevoi materiale rămâne neascultată. Dar cea mai importantă minune ce trebuie căutată în rugăciune e unirea întregii noastre ființe cu Dumnezeu — „partea cea bună... pe care nimeni nu o va lua" (Lc 10,42) de la noi prin moarte. Atenția trebuie fixată pe învierea noastră în Dumnezeu ca sens ultim al ivirii noastre în această lume. Umplând omul întreg, dragostea față de Hristos lucrează în noi o prefacere radicală. întrucât Dumnezeul-om Hristos a unit în El însuși pe Dumnezeu și omul, prin El avem acces la Tatăl.

Cei ce-L iubesc pe Hristos și Numele Său se desfată citind Evangheliile și Sfânta Scriptură. Numele Divine, conținutul lor și lumina ce iese din ele trag mintea omului spre ele și nimic altceva nu o mai atrage. Toate Scripturile, de la început și până la sfârșit, sunt pline de mărturii date lui Dumnezeu prin Numele Său. Să ascultăm proclamarea triumfătoare a lui Petru: „Căci sub cer nu este dat între oameni nici un alt nume întru care noi trebuie să ne mântuim" *(FA* 4,12). Ceva mai devreme el declarase: „Argint și aur nu am; dar ce am, aceea îți dau: în numele lui Iisus Hristos Nazarineanul, ridică-te și umblă!" *(FA* 3,6). Cu un alt prilej apostolii „într-un cuget au ridicat glasul către Dumnezeu și au zis: «Stăpâne, Dumnezeule, Tu, Celui ce ai făcut cerul și pământul și marea și toate cele ce sunt într-însele... caută spre amenințările lor și dă-le robilor Tăi ca-ntru toată-ndrăznirea cuvântul să Ți-l grăiască; întinde-Ți mâna spre vindecare, și semne și minuni săvârșește prin numele Sfântului Tău Fiu Iisus!» Și pe când se rugau astfel, s-a cutremurat locul în care erau adunați și s-au umplut toți de Duhul Sfânt și cu îndrăznire grăiau cuvântul lui Dumnezeu... Și mare har era peste ei toți" *(FA* 4, 24.29-31.33)

Spiritul uman progresează încet în sfera cunoașterii lui Dumnezeu. Anii trec înainte ca panorama măreață a Existenței să se deschidă înaintea noastră și să contemplăm lumea creată și să apreciem „suflarea de viață pe care Dumnezeu a suflat-o în nările" omului (cf. *Fc* 2, 7). Omul devine principiul de legătură între Dumnezeu și

restul creației, întrucât în el creatul se unește cu Necreatul. Esența Ființei Dumnezeiești nu e comunicabilă omului. Dar viața dumnezeiască îi este dată prin lucrarea dumnezeiască. Actul îndumnezeirii omului e realizat de către harul necreat. Revelația de pe Muntele Tabor oferă un exemplu scripturistic al ființei și energiilor divine. Din norul strălucitor ce i-a acoperit, ucenicii au auzit glasul Tatălui: „Acesta este Fiul Meu Cel iubit" *(Mt* 17, 5). Lumina și glasul (ambele inexplicabile) erau „dumnezeiești". E esențial ca noi toți să învățăm să distingem energiile după originea lor: incapacitatea de-a o face împiedică progresul duhovnicesc.

Nu e nimic automat sau „magic" în **Rugăciunea lui Iisus**. Câtă vreme nu ne ostenim să păzim poruncile Lui, în zadar chemăm Numele Lui. El însuși a spus: „Mulți îmi vor spune în ziua aceea: «Doamne, Doamne, oare nu în numele Tău am profețit? și nu în numele Tău demoni am scos? și nu în numele Tău multe minuni am făcut?» Și atunci le voi mărturisi: «Niciodată nu v-am cunoscut pe voi. Depărtați-vă de la Mine cei ce lucrați fărădelegea!»" *(Mt* 7, 22-23).

Părinții noștri erau firește **conștienți de legătura *ontologică* între Nume și Cel numit** — între Numele și Persoana lui Hristos. Nu e suficient să rostim sunetul cuvântului omenesc, care se schimbă odată cu limba folosită. E esențial să-L iubim pe Cel pe Care îl chemăm.

Pentru o mai mare desăvârșire e de asemenea necesar să înțelegem conținutul vieții Dumnezeului Iubit. Când iubim pe cineva, ne place să rostim

numele persoanei iubite și nu obosim niciodată repetându-l. Lucrul e valabil infinit mai mult cu Numele lui Dumnezeu. Când iubim în chip omenesc, iubirea noastră crește atunci când simțim tot mai mult har în fața persoanei iubite. Asemănarea ei ne devine din ce în ce mai prețioasă și fericirea ne face să observăm mereu noi trăsături. Tot așa stau lucrurile și cu Numele lui Iisus Hristos. Treptat, prin Numele Său descoperim noi aspecte ale Lui și ne imprimăm noi înșine de realitatea și cunoașterea cuprinse în Numele Său. Și această cunoaștere e esențială pentru viața veșnică, după cum spunea El însuși: „Viața veșnică aceasta este: Să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos pe Care L-ai trimis" *(In* 17,3).

2

RUGĂCIUNEA LUI IISUS: o metodă

Mi-am propus să dedic acest capitol prezentării cât mai succinte a celor mai importante aspecte ale Rugăciunii lui Iisus și punctelor de vedere celor mai comune privitoare la această mare cultură a inimii pe care le-am întâlnit în Sfântul Munte.

An de an, monahii repetă rugăciunea cu buzele, fără a încerca vreun mijloc artificial de a unui mintea și inima. Atenția lor se concentrează asupra armonizării vieții lor cu poruncile lui Hristos. Potrivit unei vechi tradiții, mintea se unește cu inima prin lucrarea dumnezeiască atunci când monahul stăruie în nevoința ascetică a ascultării și înfrânării; când mintea, inima și însuși trupul „omului cel vechi" sunt eliberate îndeajuns de stăpânirea asupra lor a păcatului; când trupul devine vrednic de a fi „templul Duhului Sfânt" (cf. *Rm* 6,11-14). Cu toate acestea, atât povățuitorii de odinioară, cât și cei de astăzi îngăduie ocazional recursul la o metodă tehnică **de pogorâre a minții în inimă**. Pentru aceea, monahul, șezând într-un chip potrivit, rostește rugăciunea

cu capul plecat pe piept, *inspirând la cuvintele* „Doamne Iisuse Hristoase, (Fiul lui Dumnezeu)" *şi expirând la cuvintele* „miluieşte-mă (pe mine păcătosul)". Prin insuflare, atenţia urmează mai întâi mişcarea aerului respirat până în partea de sus a inimii. în acest fel, concentrarea poate fi în curând păstrată fără ca mintea să rătăcească, ci dimpotrivă, ea stă alături de inimă, sau poate chiar să intre înăuntrul ei. Ulterior, această metodă face mintea în stare să vadă nu inima fizică şi ceea ce se petrece înăuntrul ei, ci *simţămintele care mişună în ea şi imaginile mentale ce se apropie de ea din afară*. Prin această experienţă, monahul dobândeşte capacitatea de a simţi inima şi de a-şi menţine atenţia centrată în inimă fără alt recurs la vreo tehnică psihosomatică.

Acest procedeu îl poate ajuta pe începător să înţeleagă unde trebuie să stea atenţia sa lăuntrică în timpul rugăciunii şi, ca o regulă, în tot restul timpului. Cu toate acestea, adevărata rugăciunea nu este săvârşită astfel. *Adevărata rugăciune vine numai prin credinţă şi căinţă drept singurul ei temei*. Riscul tehnicii psihosomatice e acela că nu puţini atribuie o importanţă mult prea mare metodei ca metodă. Pentru a evita o astfel de deformate, începătorul trebuie să urmeze o altă practică care, deşi considerabil mai lentă, e incomparabil mai bună şi mai sănătoasă — **fixarea atenţiei pe Numele lui Hristos şi pe cuvintele rugăciunii**. Când zdrobirea pentru păcate atinge un anumit nivel, mintea caută în chip firesc inima.

Formula completă a **Rugăciunii lui Iisus** sună astfel: ***Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu,***

miluieşte-mă pe mine păcătosul, şi aceasta e formula recomandată. În prima jumătate a rugăciunii îl mărturisim pe Hristos ca Dumnezeu întrupat pentru mântuirea noastră. în cea de-a doua jumătate, afirmăm starea noastră căzută, păcătoşenia şi mântuirea noastră. împletirea dintre mărturisirea dogmatică şi căinţă face conţinutul rugăciunii încă şi mai cuprinzător.

E cu putinţă să stabilim o anumită succesiune în dezvoltarea acestei rugăciuni. *Întâi de toate*, nu este o chestiune verbală: spunem rugăciunea cu buzele, încercând în acelaşi timp să ne concentrăm atenţia asupra Numelui şi a cuvintelor. *Mai apoi*, nu ne mai mişcăm buzele, ci rostim Numele lui Iisus Hristos şi ceea ce urmează după el în mintea noastră, în chip mental. *În cea de-a treia fază*, mintea şi inima se unesc într-un act comun: atenţia minţii se concentrează în inimă şi rugăciunea este spusă aici. *În a patra etapă*, rugăciunea se rosteşte de la sine. Aceasta se întâmplă atunci când rugăciunea se întăreşte în inimă unde e concentrată mintea noastră, şi continuă aici, fără nici un efort deosebit din partea noastră. În cele din urmă, rugăciunea, atât de plină de binecuvântare, începe să acţioneze ca o flacără blândă înăuntrul nostru, ca o inspiraţie de sus, veselind inima cu simţirea iubirii dumnezeieşti şi desfătând mintea în contemplaţii duhovniceşti. Această ultimă stare e uneori însoţită de vederea unei Lumini.

Un urcuş treptat spre rugăciune e procedeul cel mai demn de încredere. Începătorului care se angajează în luptă, i se recomandă de obicei să înceapă cu prima treaptă, rugăciunea verbală, până

ce trupul, limba, creierul şi inima o asimilează. Timpul necesar pentru aceasta variază. Cu cât mai serioasă e căinţa, cu atât mai scurt este drumul.

Practica rugăciunii mentale poate fi o vreme asociată cu metoda isihastă — cu alte cuvinte, poate lua forma unei articulări ritmice sau aritmice a rugăciunii aşa cum a fost descrisă mai sus, inspirând la rostirea primei jumătăţi şi expirând la rostirea a celei de-a doua jumătăţi. Lucrul poate fi de un real ajutor dacă nu pierdem din vedere faptul că orice invocare a Numelui lui Hristos trebuie legată inseparabil de o conştiinţă a lui Hristos însuşi. Numele nu trebuie să fie detaşat de Persoana lui Dumnezeu, pentru ca rugăciunea să fie redusă la un exerciţiu tehnic şi să contravenim prin aceasta poruncii: „Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deşert" *(Iş* 20,7; *Dt* 5,11).

Când atenţia minţii e fixată în inimă, atunci e cu putinţă să controlăm ceea ce se întâmplă în inimă şi lupta împotriva patimilor dobândeşte un caracter raţional. Vrăjmaşul e recunoscut şi poate fi scos afară prin puterea Numelui lui Hristos. Prin această ispravă ascetică inima devine atât de sensibilă, încât atunci când se roagă pentru cineva, poate simţi numaidecât starea persoanei pentru care se roagă. Aşa are loc trecerea de la rugăciunea minţii la rugăciunea minţii şi inimii, care poate fi urmată de darul rugăciunii ce tâşneşte de la sine.

Încercăm să stăm înaintea lui Dumnezeu cu toată fiinţa noastră. Invocarea Numelui lui Dumnezeu Mântuitorul, rostit cu frica lui Dumnezeu, împreună cu un efort constant de a trăi potrivit

poruncilor, conduce încetul cu încetul la o contopire binecuvântată a tuturor puterilor noastre. Nu trebuie să căutăm niciodată să ne grăbim în năzuințele noastre ascetice. Esențial e să îndepărtăm orice idee de a realiza cât mai mult în cel mai scurt timp posibil. Dumnezeu nu ne silește, dar nici noi nu-L putem sili la absolut nimic. Rezultatele obținute prin mijloace artificiale nu durează mult timp, și, încă și mai important, nu unesc duhul nostru cu Duhul Dumnezeului Celui Viu.

În atmosfera lumii de azi, rugăciunea cere un curaj supraomenesc. I se opune ansamblul energiilor naturale. Menținerea în rugăciune fără împrăștiere semnalează o biruință la toate nivelurile existenței. Calea e lungă și spinoasă, dar vine o clipă când o rază cerească străpunge întunericul adânc, făcând o deschizătură prin care putem întrezări izvorul Luminii Dumnezeiești veșnice. **Rugăciunea lui Iisus** dobândește o dimensiune supralumească. Sfântul Ioan Teologul afirmă că în lumea viitoare îndumnezeirea noastră va atinge plinătatea întrucât „îl vom vedea pe El așa cum este". „Și tot cel ce are această nădejde în El, se curățește pe sine, așa cum Acela curat este... Tot cel ce rămâne întru El, nu păcătuiește; tot cel ce păcătuiește, nu L-a văzut și nici nu L-a cunoscut" (cf. *1 In* 3, 2. 3. 6). Pentru a primi în Numele lui Hristos iertarea păcatelor și făgăduința Tatălui, trebuie să ne străduim să rămânem în Numele Său „până ce vom fi îmbrăcați cu putere de Sus" (cf. *Lc* 24,49).

Sfătuind împotriva utilizării de practici artificiale, cum ar fi meditația transcendentală, repet numai mesajul epocii de aur a Bisericii, așa cum

este el exprimat de Sfântul Apostol Pavel: „Întrece-te zilnic în credința cea bună; căci zilnica întrecere trupească e-ntru puțin folositoare, dar credința cea bună e folositoare-ntru totul, având ea făgăduința vieții de acum și a celei viitoare. Vrednic de crezare e cuvântul și de toată primirea; fiindcă spre aceasta ne și ostenim și suntem ocărâți și ne luptăm, că ne-am pus nădejdea în Dumnezeul Cel Viu, Care este Mântuitor al tuturor oamenilor, mai ales al credincioșilor" (1 *Tim* 4, 7-10).

Calea părinților cere **credință tare și îndelungă răbdare**, în timp ce contemporanii noștri doresc să pună mâna pe orice dar duhovnicesc, inclusiv contemplația nemijlocită a Dumnezeului Absolut, cu forța și repede, și adeseori vor face o paralelă între rugăciunea în Numele lui Iisus și yoga sau meditația transcendentală și altele ca acestea. Trebuie să accentuez primejdia unor astfel de rătăciri — pericolul de a privi rugăciunea ca una din cele mai simple și mai ușoare mijloace „tehnice" care ar duce la o unire nemijlocită cu Dumnezeu. E imperativ să tragem o linie foarte clară între **Rugăciunea lui Iisus** și orice altă teorie ascetică. Se află în amăgire cel ce se silește să se dezbrace mental de tot ceea ce este trecător și relativ pentru a trece un prag nevăzut, pentru a-și conștientiza obârșia veșnică, identitatea sa cu Izvorul a tot ceea ce există, pentru a se întoarce și cufunda în Absolutul transpersonal fără Nume. Astfel de exerciții i-au făcut pe mulți în stare să se ridice la o contemplare suprarațioanlă a existenței, la experiența unei anume trepidații mistice, la cunoașterea unei stări de liniște a minții,

când mintea trece dincolo de hotarele timpului şi ale spaţiului. În astfel de stări omul poate simţi pacea existenţei retrase din fenomenele în continuă schimbare ale lumii văzute; poate avea chiar şi o anume experienţă a eternităţii. Dar Dumnezeul Adevărului, Dumnezeul Cel Viu, nu este în toate acestea. Propria frumuseţe a omului creat după chipul lui Dumnezeu e aici contemplată şi văzută ca Dumnezeire, în timp ce el însuşi continuă să rămână înăuntrul limitelor creaturalităţii sale. E un punct extrem de important. Tragedia constă în faptul că omul vede un miraj pe care, în năzuinţa sa după viaţa veşnică, îl socoteşte o oază adevărată. Această formă de asceză impersonală duce în cele din urmă la afirmarea unui principiu divin în însăşi natura omului. Atunci omul e atras de ideea autoîndumnezeirii — cauza păcatului originar. Omul orbit de măreţia imaginară a ceea ce contemplă a pus deja piciorul pe cărarea autodistrugerii. A disprețuit revelarea unui Dumnezeu Personal. Socoteşte principiul Persoanei sau al Ipostasei drept unul limitativ, nevrednic de Absolut. încearcă să se dezbare de astfel de limitaţii şi să se reîntoarcă la starea pe care îşi imaginează că a avut-o înainte de venirea sa în această lume. Această mişcare în adâncurile propriei sale fiinţe nu e nimic altceva decât o atracţie spre nefiinţa din care am fost chemaţi de voinţa Creatorului.

Adevăratul Creator ni Se dezvăluie ca un Absolut Personal. întreaga noastră viaţă creştină e întemeiată pe cunoaşterea lui Dumnezeu, Cel dintâi şi Cel de pe urmă, al Cărui Nume este Eu SUNT. **Rugăciunea noastră trebuie să fie întotdeauna**

personală, față către Față. El ne-a creat pentru a fi uniți cu Ființa Sa Dumnezeiască, fără a distruge caracterul nostru personal. Această formă de nemurire ne-a fost făgăduită de Hristos. Ca și Sfântul Apostol Pavel, „nu ni se va scoate haina, ci pe deasupra ne vom îmbrăca cu cealaltă, pentru ca ceea ce este muritor să fie înghițit de viață". Pentru aceasta ne-a creat Dumnezeu și „ne-a dat nouă arvuna Duhului" *(2* Co 5,4. 5).

Nemurirea personală se realizează printr-o biruință asupra lumii — o sarcină vitejească. Domnul a spus: „Îndrăzniți! Eu am biruit lumea!" *(In* 16, 33) și știm că biruința n-a fost una ușoară. „Feriți-vă de profeții mincinoși... Intrați prin poarta cea strâmtă; că largă este poarta — și lat este drumul ce duce la pieire și mulți sunt cei ce intră prin el; și strâmtă este poarta — și îngust este drumul ce duce la viață și puțini sunt cei ce îl află" *(Mt* 7,15.13.14).

Unde anume stă distrugerea? În aceea că oamenii se depărtează de Dumnezeul Cel Viu.

Pentru a crede în Hristos trebuie să avem fie simplitatea pruncilor — „De nu vă veți reveni și nu veți fi precum copiii, nu veți intra în Împărăția Cerurilor" *(Mt* 18, 3) — sau, ca Sfântul Apostol Pavel, să fim nebuni pentru Hristos. „Noi suntem nebuni pentru Hristos... noi suntem slabi... noi suntem în necinste... ca gunoiul lumii am ajuns, lepădătura tuturor pân-acum" *(1 Co* 4, 10. 13). însă „o altă temelie nu poate nimeni să pună în afara celei puse, care este Iisus Hristos" *(1 Co* 3,11). „Așadar, vă rog eu pe voi: călcați pe urmele mele" *(1 Co* 4,16). În experiența creștină, conștiința cosmică vine ca rugăciunea lui Hristos din Ghețimani,

nu ca rezultat al unor meditații filozofice abstracte.

Atunci când Celui ce este cu adevărat Dumnezeu — ***Ho ontos On*** — Se descoperă pe Sine însuși într-o vedere a Luminii Necreate, omul își pierde în chip firesc orice dorință de a se cufunda într-un Absolut transpersonal. Cunoașterea îmbibată de viață (opusă cunoașterii abstracte) nu poate fi nicidecum mărginită la intelect: trebuie să fie o unire reală cu actul Ființei. Aceasta se realizează prin iubire: „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta... și din tot cugetul tău" (Mt 22, 37). Porunca ne obligă să iubim. Prin urmare, iubirea nu e ceva ce ni se dă: ea trebuie dobândită printr-un efort făcut de voia noastră liberă. îndemnul este adresat întâi de toate inimii care e centrul spiritual al persoanei. Mintea este numai una din energiile eului uman. Iubirea începe în inimă, și mintea se confruntă cu un nou eveniment lăuntric și contemplă Ființa în Lumina iubirii dumnezeiești.

Nu e luptă ascetică mai grea, mai chinuitoare, decât efortul de a ne apropia de Dumnezeu Care este Iubire (cf. *1 In* 4, 8.16). Starea noastră lăuntrică variază aproape de la o zi la alta: acum suntem tulburați pentru că nu înțelegem ce se întâmplă cu noi, acum suntem inspirați de o nouă strălucire a cunoașterii. Numele Iisus ne vorbește de manifestarea extremă a iubirii Tatălui pentru noi (cf. *In* 3, 16). Pe măsură ce chipul lui Hristos devine tot mai sfânt pentru noi și cuvântul Său e simțit ca o energie creatoare, o pace luminată se revarsă în suflet în timp ce o aură luminoasă învăluie inima și mintea. Atenția noastră

se poate menține constantă. Uneori continuăm să fim astfel, ca și cum ar fi o stare perfect normală, nedându-ne seama de faptul că e un dar de Sus. în cea mai mare parte, de această unire a minții cu inima devenim conștienți numai atunci când se întrerupe.

În Omul Hristos Iisus „locuiește trupește toată deplinătatea dumnezeirii" *(Col* 2, 9). În El e nu numai Dumnezeu, ci și întreg neamul omenesc. Când rostim Numele lui Iisus Hristos ne așezăm pe noi înșine atât înaintea plinătății Ființei Dumnezeiești, cât și a ființei create. Tânjim să facem viața Sa viața noastră; să-L facem să Se sălășluiască în noi. În aceasta stă sensul îndumnezeirii. Dar năzuința naturală a lui Adam după îndumnezeire a luat de la bun început o cotitură greșită care a dus la o deviere înfricoșătoare. Vederea sa duhovnicească era insuficient de bine așezată în Adevăr.

Viața noastră poate deveni sfântă în toate privințele numai atunci când adevărata cunoaștere a bazelor ei metafizice se împletește cu iubirea desăvârșită față de Dumnezeu și semenii noștri. Când vom crede cu tărie că suntem creația lui Dumnezeu, Ființa Primordială, va deveni evident faptul că nu e cu putință o îndumnezeire pentru noi în afara Treimii. Dacă recunoaștem că în ontologia ei întreaga natură omenească e una, atunci de dragul unității acestei naturi ne vom strădui să-l iubim pe aproapele nostru, parte vecină din ființa noastră.

Dușmanul nostru cel mai neîmpăcat e mândria. Puterea ei e imensă. Mândria sapă la temelia oricărei aspirații a noastre, viciază orice întreprindere a

noastră. Cei mai mulți dintre noi cad pradă amăgirilor ei. Omul vrea să domine, să-și impună altora voia proprie; și așa se iscă conflictul dintre frați. Piramida inegalității e contrară revelației privitoare la Sfânta Treime, unde nu există mai mare nici mai mic, unde fiecare Persoană posedă plinătatea absolută a Ființei Divine.

împărăția lui Hristos e întemeiată pe principiul că oricine va voi să fie primul va trebui să fie slujitorul tuturor (cf. *Mc* 9, 35). Omul care se smerește se va înălța, și invers: cel ce înalță pe sine însuși va fi smerit. În lupta noastră pentru rugăciune ne vom curăți mintea și inimile de orice pornire de a stăpâni asupra fratelui nostru. Dragostea de putere e moarte pentru suflet. Oamenii sunt orbiți de măreția puterii, dar uită că „ceea ce la oameni este înalt, urâciune este înaintea lui Dumnezeu" (Lc 16,15). Mândria ne îndeamnă să criticăm, ba chiar să-i disprețuim pe frații noștri mai slabi; dar Domnul ne avertizează „să nu disprețuim pe vreunul din aceștia mici" (cf. *Mt* 18,10). Dacă ne predăm mândriei, toată lucrarea de către noi a **Rugăciunii lui Iisus** nu va fi decât o profanare a Numelui Său. „Cel ce zice că rămâne întru El, dator este ca și el să umble așa cum Acela a umblat" *(1 In* 2, 6). Cel ce iubește cu adevărat pe Hristos își va închina întreaga sa putere ascultării de cuvântul Său. Accentuez această idee fiindcă în realitate ea e *metoda* noastră pentru a învăța rugăciunea — ea, și nu vreo tehnică psihosomatică oarecare, e calea cea dreaptă.

Am stăruit asupra întemeierii dogmatice a **Rugăciunii lui Iisus** în mare măsură pentru că în

ultimele decenii practica acestei rugăciuni a fost deformată într-o așa-numită „yoga creștină" și a fost identificată în chip eronat cu o „meditație transcendentală". Orice cultură, și nu numai orice cultură religioasă, e preocupată de exerciții ascetice. Dacă poate fi observată o anume asemănare, fie în practica lor, fie în manifestările lor exterioare, sau chiar în formularea lor mistică, aceasta nu implică nicidecum faptul că ele sunt în chip fundamental asemănătoare. Situații similare din punct de vedere exterior pot să difere considerabil în conținutul lor interior.

Atunci când contemplăm înțelepciunea dumnezeiască în frumusețea lumii create, suntem în același timp atrași încă și mai puternic de frumusețea nepieritoare a Ființei Dumnezeiești descoperite nouă de Hristos. Pentru noi Evanghelia este autorevelarea divină. în năzuința noastră de a face din cuvântul Evangheliei substanța întregii noastre existențe, suntem eliberați prin puterea lui Dumnezeu de sub stăpânirea patimilor. Iisus este singurul Mântuitor în adevăratul sens al cuvântului. Rugăciunea creștină se săvârșește prin invocarea constantă a Numelui Său:
Doamne Iisuse Hristoase, Fiul Dumnezeului Celui Viu. miluiește-ne pe noi și lumea Ta.

Deși în realizarea ei ultimă rugăciunea în Numele lui Iisus unește pe deplin omul cu Hristos, ipostasa umană nu se șterge, nu se pierde în Ființa Dumnezeiască ca o picătură de apă în ocean. „Eu sunt Lumina lumii... Eu sunt Calea, Adevărul și Viața" (In 8,12; 14, 6). Pentru creștini, Ființa, Adevărul, Viața nu sunt un „ce", ci un „cine".

Unde nu există o formă personală de existență, nu există nici o formă vie. Acolo unde în general nu există viață, nu există nici bine, nici rău, nici lumină, nici întuneric. „Și fără *El* nimic nu s-a făcut din ceea ce s-a făcut. Viață era într-*insul" (In* 1, 3-4).

Când contemplația Luminii Necreate se leagă de invocarea Numelui lui Hristos, semnificația acestui nume ca „Împărăția lui Dumnezeu venind întru putere" (Mc 9,1) devine deosebit de limpede și duhul omului aude glasul Tatălui: „Acesta este Fiul Meu Cel iubit" (Mc 9, 7). Hristos ne-a arătat în El însuși pe Tatăl: „Cel ce M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl" *(In* 14, 9). Acum cunoaștem pe Tatăl în aceeași măsură în care L-am cunoscut pe Fiul. „Eu și Tatăl Meu una suntem" *(In* 10, 30). Și Tatăl dă mărturie Fiului Său. De aceea ne rugăm: „Fiule al lui Dumnezeu, mântuiește-ne pe noi și lumea Ta."

A dobândi rugăciunea înseamnă a dobândi veșnicia. Când trupul stă să moară, strigătul **„Iisuse Hristoase"** devine veșmântul sufletului; când creierul nu mai funcționează și este greu să ne aducem aminte alte rugăciuni, în lumina cunoștinței dumnezeiești ce purcede din acest Nume, duhul nostru se va înălța spre viața cea nestricăcioasă.

3

RUGĂCIUNEA LUI IISUS ca rugăciune pentru toate stările omului

Sesizarea semnificației, a implicațiilor esențiale ale Revelației cere mult timp. Vestea mântuirii lumii se găsește în Numele Iisus. într-un efort de a absorbi cât mai mult din această cunoaștere a lui Dumnezeu, privim instinctiv înapoi spre căderea lui Adam, încercând să ne închipuim cauza acestei catastrofe care a precedat istoria. Vizualizăm măreața succesiune de evenimente care a urmat căderii omului. Devine limpede faptul că evenimentul căderii lui Adam a fost precedat de o catastrofă petrecută pe tărâmul ceresc. Simțim nevoia de a înțelege ce s-a întâmplat. Ce anume a constituit căderea? Care sunt consecințele ei fatale pentru fiecare dintre noi? Din aceeași mărturie începem să aflăm adevărul despre mântuire. Și când înțelegerea răsare atât în inimă, cât și în minte, atunci tot ceea ce descoperim poate fi concentrat într-un singur Nume: **IISUS**. A ne ruga cum se cuvine în acest Nume înseamnă a-L invoca; înseamnă a încorpora în acest cuvânt ***Iisus*** actul creației și, mai pe urmă, actul mântuirii divine. El este Creatorul nostru. El este deopotrivă Mântuitorul nostru. El este singurul nostru învățător

(cf. *Mt* 23,10). E singura noastră cale spre Tatăl, în El ni s-a arătat Adevărul absolut. Prin El cunoaștem și pe Tatăl și primim darurile Duhului Sfânt. Numai în El suntem făcuți vrednici de a „dobândi înfierea" (Ga 4, 5).

Cu toate acestea însă, ne mărginim rugăciunea noastră la acest singur și scurt Nume numai în acele ceasuri excepționale când suntem mult prea istoviți pentru o rugăciune mai lungă. Pe ansamblu, trebuie să încetinim mintea și inima, și să ne ținem de formula mai completă și mai tradițională, care include mărturisirea păcătoșeniei noastre.

Când **Rugăciunea lui Iisus**, cu întregul ei conținut teologic, e astfel altoită pe inima și mintea noastră, ea poate înlocui toate celelalte rugăciuni. Astfel, putem foarte bine să ne preocupăm de starea noastră, și atunci ne rugăm: *„Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul"*. Cu alt prilej, gândurile noastre sunt pline de grija față de cei mai apropiați și dragi nouă, și atunci strigăm: *„Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-ne."* (Rugându-ne pentru alții nu vorbim despre **„noi, păcătoșii"**, *întrucât doar despre mine însumi pot mărturisi că sunt păcătos* — Dumnezeu singur putându-i judeca pe ceilalți.) Poate că suntem tulburați de evenimente ce privesc pe semenii noștri, pe concetățenii noștri, patria noastră, lumea în întregul ei, și atunci implorăm: *„Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-ne pe noi și toată lumea Ta!"*

Nu există un număr sau o ordine fixă a cuvintelor. Unii preferă să spună „Fiul Dumnezeului

Celui Viu"; alții lasă cu totul deoparte pe „Fiul lui Dumnezeu" și scurtează cererea la „Doamne Iisuse Hristoase, miluiește-mă (pe mine păcătosul)!". Alții încă se pot ruga doar cu „Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!".

Rugăciunea în Numele lui Iisus ne unește treptat cu El. La început putem să nu știm „Cine este Acesta" (cf. *Mt* 21,10): suntem pur și simplu conștienți de puterea ce vine de la El. Dar progresul duhovnicesc atârnă de o recunoaștere tot mai mare a păcătoșeniei noastre. Atunci când devenim atât de sensibili la distanța ce ne separă de Dumnezeu, încât totul devine chin și disperare
— atunci începem cu adevărat să chemăm Numele lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru. *„Iisuse, mântuiește-mă."* Mărturia unanimă a părinților noștri de-a lungul secolelor ascetismului creștin insistă asupra importanței extreme a recunoașterii noastre drept păcătoși. Fără această recunoaștere nu există adevăr în rugăciunea noastră. „Dacă zicem că noi nu avem păcat, pe noi înșine ne amăgim și adevărul nu este-ntru noi" *(1 In* 1, 8).

Dumnezeu a suflat răsuflarea Sa în om și de aceea ne simțim atrași spre El. Suntem chinuiți de dorul de a-L ajunge, de a fi uniți cu El în veci. El ne cheamă, ne așteaptă cu iubire. Această sete după Dumnezeu colorează întreaga noastră viață. Și în această stare vom continua să rămânem până în ziua morții noastre.

Hristos a însetat ca noi să-L cunoaștem pe Tatăl. El ne-a chemat: „Dacă-nsetează cineva, să vină la Mine și să bea!" *(In* 7, 37). „Cel ce crede în Mine niciodată nu va înseta" *(In* 6, 35). „Cel ce

va bea din apa pe care Eu i-o voi da, nu va mai înseta în veac, că apa pe care i-o voi da Eu se va face într-insul izvor de apă săltătoare spre viață veșnică" (*In* 4,14). „Nimeni nu vine la Tatăl decât prin Mine" (*In* 14, 6). Iar noi, în năvala noastră de a veni la Tatăl, chemăm Numele Fiului Său: *Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul!*

Când rostim Numele lui Iisus Hristos, chemându-L să Se unească cu noi, El, Care e atotprezent, ne aude. Intrăm într-un contact viu cu el. Ca Logos mai înainte de veci, Hristos rămâne unit inseparabil cu Tatăl. Dumnezeu Tatăl intră în comuniune cu omul prin Cuvântul Său, prin Hristos Fiul Său.

Pentru ca practica rugăciunii să conducă la rezultate despre care părinții și povățuitorii noștri vorbesc cu atâta entuziasm, e esențial să urmăm învățăturile lor care cer, întâi de toate, credință desăvârșită în Hristos ca Dumnezeu și Mântuitor și, în al doilea rând, recunoașterea că ne aflăm într-o primejdie de moarte. Cu cât mai smerită e părerea noastră despre noi înșine, cu atât mai ușor se înalță rugăciunea noastră spre Dumnezeu. De îndată ce ne pierdem smerenia, orice efort ascetic e anulat. Dacă mândria, critica sau neprietenia lucrează în noi, Domnul stă departe de noi.

Venim la Dumnezeu ca cei mai răi dintre păcătoși. Ne osândim pe noi înșine în toate. Nu căutăm nimic altceva decât iertare și milostivire. Ne osândim pe noi înșine la iad. Și aceasta e starea noastră permanentă. îi cerem lui Dumnezeu să ne ajute să nu întristăm pe Duhul Sfânt prin

patimile noastre, nici să-i vătămăm pe fraţii noştri. Nu căutăm daruri speciale de Sus. Cu toată puterea noastră încercăm să sesizăm adevărata importanţă a poruncilor lui Hristos şi să trăim potrivit lor. îl chemăm: *Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine, păcătosul!* Dumnezeu ascultă acest fel de rugăciune şi se grăbeşte în ajutorul nostru. „Şi oricine va chema numele Domnului se va izbăvi" (*Ioil* 3,5).

Oamenii loviţi de o boală incurabilă, de cancer, de exemplu, îşi duc viaţa într-un chin atroce; dar cei ce simt în ei prezenţa păcatului care îi separă de Dumnezeu sunt chinuiţi de o durere încă şi mai mare. Ei se socotesc „mai răi decât toţi oamenii". Şi atunci o nouă energie se iveşte înăuntrul lor, născând rugăciunea de pocăinţă care se poate ridica la o asemenea intensitate, încât mintea se opreşte şi cuvintele încetează. Rămâne numai un singur strigăt: „Mântuieşte-mă! *Doamne Iisuse Hristoase, miluieşte-mă, pe mine păcătosul!"*

Această tensiune provocată de aversiunea faţă de păcat trebuie păstrată ca să nu ajungem să trăim împreună cu păcatul. Păcatul e atât de perfid; e prezent — deşi adeseori fără ca noi să ne dăm seama — în aproape fiecare pas pe care îl facem.

„Atunci le-a deschis mintea ca să înţeleagă Scripturile. Şi le-a zis că aşa este scris şi aşa trebuia să pătimească Hristos şi a treia zi să învie din morţi şi *întru Numele Său* să se propovăduiască pocăinţa şi iertarea păcatelor la toate neamurile" (Lc 24, 45-47). Nu e nimic mai important în viaţa noastră decât cunoaşterea adevăratului Dum

nezeu și a modului de a ne uni cu El. Trebuie să înțelegem ce înseamnă *Numele Său.* Dacă acest Nume ne dezvăluie taina iubirii Tatălui Fără-de-nceput, atunci vom iubi Numele însuși, fiindcă el conține „economia tainei celei din veci ascunse în Dumnezeu, Celui ce pe toate le-a zidit prin Iisus Hristos" *(Ef* 3, 9). „Într-acest chip ne-a și ales întru El mai-nainte de întemeierea lumii, pentru ca-ntru iubire să fim în fața Lui sfinți și fără prihană, mai dinainte rânduindu-ne [pre- destinându-ne] ca, după buna socotință a voii Sale, întru El prin Iisus Hristos să ne înfieze" (Efi, 4-5)-

E vital pentru noi toți ca prin ani lungi de rugăciune să transformăm până într-atât natura noastră căzută, încât să putem fi sfințiți de Adevărul revelat nouă, încă înainte de plecarea noastră din această lume. Imensitatea sarcinii noastre înfricoșează inima. Efortul ascetic prelungit ne arată că tot ceea ce se spune în revelația evanghelică se referă la un plan mai înalt. Lumina Dumnezeirii se reflectă în planul pământesc ca poruncă de a iubi pe vrăjmașii noștri și de a fi desăvârșiți precum Tatăl nostru desăvârșit este. Cum va fi cu putință să ascultăm de această poruncă dacă nu sălășluiește întru noi însuși Celui ce ne-a dat această poruncă? De aici strigătul nostru: *Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul!*

Adeseori, când dorim să ne rugăm cu **Rugăciunea lui Iisus**, mintea e asaltată de tot felul de

gânduri care ne abat atenția de la inimă. Rugăciunea noastră pare nerodnică pentru că mintea nu participă la chemarea Numelui Domnului și doar buzele noastre continuă să repete mecanic cuvintele. Dar există un sens în acest aflux de gânduri necuvenite: rugăciunea noastră devine ca un fascicul de lumină aruncat în ungherele ascunse ale vieții noastre lăuntrice, descoperindu-ne patimile sau atașamentele ce ne stăpânesc sufletul. Aflăm de aici lucrurile împotriva cărora trebuie să luptăm; vedem fărădelegile care ne înghit. Și atunci chemăm cu și mai multă osârdie Numele Domnului și căința noastră se intensifică: *Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!*

După mulți ani de strădanii ascetice pentru a urma poruncile lui Hristos, mintea și inima se unesc în actul rugăciunii și trăiesc împreună revelația dată de Dumnezeu. Nevinovăția și integritatea originară a omului sunt restaurate. Iubirea și cunoașterea se contopesc într-o unitate ontologică. Mai întâi însă predomină simțul iubirii. Pe moment iubirea este cea care prevalează și nu simțim nevoia unei alte cunoașteri. Dulceața iubirii atrage mintea în inimă, spre a contempla în uimire ceea ce se petrece acolo. Numai ulterior porunca de a „iubi pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima noastră, din tot sufletul nostru, *din tot cugetul nostru*" (cf. Mc 12, 30) așează funcționarea minții în făgașul ei natural. Și acest proces este unul lent. Pe măsură ce lumina cunoștinței umple mintea, ea este cuprinsă de iubire față de Dumnezeu. Sinteza iubirii ferm instalată în inimă cu lumina cunoașterii minții e socotită

de Părinți a fi desăvârșirea. Dar niciodată nu trebuie să fim mulțumiți, niciodată nu trebuie să uităm posibilitatea permanentă a unor atacuri subtile din partea lui Lucifer, a cărui inteligență are dimensiuni cosmice. Numai cei care s-au apropiat de focul ceresc cu frică și cutremur ajung să cunoască darurile cele mai înalte ale lui Dumnezeu; cei care-și păstrează statornic în inimile lor o părere smerită despre ei înșiși; care își păstrează o conștiință curată nu numai față de Dumnezeu, dar și față de semenii lor, față de animale — chiar și față de lucrurile materiale produse de munca oamenilor, îngrijindu-se de întreaga creație.

Rugăciunea oferită în smerenie unește inima și mintea, și chiar trupul simte căldura și energia sfințită ce iese din Numele lui Iisus. După o vreme — durata acestui interval diferă la fiecare dintre noi — rugăciunea poate deveni starea noastră permanentă, însoțindu-ne în tot ceea ce facem. Rugăciunea va fi cu noi atunci când vorbim și atunci când tăcem. Nu ne va părăsi când lucrăm — și mulți (sau poate nu mulți) simt rugăciunea chiar și atunci când dorm. Când prin această rugăciune prezența dumnezeiască devine atât de intensă încât mintea e atrasă de contemplație, tot ceea ce experiem ne inspiră cuvinte asemănătoare acelora din Sfânta Scriptură. Duhul nostru va cânta imne asemănătoare celor ale profeților din vechime; va alcătui noi cântece de laudă. Dar, câtă vreme locuiește încă aici, pe pământ, cel ce luptă pentru rugăciune își va păstra inima sa în smerenie prin osândire de sine.

Doamne Iisuse Hristoase, Fiul Dumnezeului Celui Viu, miluește-mă!

Există două feluri de smerenie: omenească și dumnezeiască. Cea dintâi își găsește expresia în convingerea nevoitorului creștin că „sunt mai rău decât toți ceilalți oameni", și stă la baza vieții noastre de rugăciune în Numele lui Hristos. Fără această smerenie cel de-al doilea fel de smerenie, cea a lui Hristos și a lui Dumnezeu, va rămâne de-a pururea departe de noi. Despre această smerenie **starețul Siluan** scrie:

„Domnul m-a învățat să țin mintea mea în iad și să nu deznădăjduiesc. Și așa sufletul meu se smerește; dar aceasta nu este încă adevărata smerenie, pe care nici un cuvânt nu o poate zugrăvi. Când sufletul se apropie de Domnul, el se înfricoșează; dar când vede pe Domnul, frumusețea slavei Lui îl umple de bucurie negrăită și, în iubirea lui Dumnezeu și dulceața Duhului Sfânt, pământul e purtat cu totul. Acesta este raiul Domnului: toți vor trăi în iubire și smerenia lor asemenea lui Hristos va face pe fiecare om fericit să-i vadă pe ceilalți într-o slavă încă și mai mare. Smerenia lui Hristos sălășluiește în cei mai de pe urmă: ei sunt bucuroși să fie ultimii oameni. Domnul mi-a dat să înțeleg aceasta."

Hristos ne-a spus că „cel ce se va înălța pe sine va fi smerit, și cel ce se va smeri pe sine va fi înălțat" *(Mt* 23,12).

Într-o iubire asemenea lui Hristos nu există nici falsă smerenie, nici complexe de inferioritate. Este sfântă, desăvârșită. A ei este împărăția cerurilor. E Lumină curată în care nu este întuneric.

Îmbrățișează toate făpturile create, bucurându-se de mântuirea lor. Se întristează de căderea *fiecărui* om. Prezența în inima noastră a smereniei asemenea lui Hristos înalță duhul nostru în sfera Luminii Necreate, unde nu este moarte. E simțită ca Dumnezeu viețuind înăuntrul nostru. Scripturile spun că Dumnezeu este iubire. Noi am putea spune că Dumnezeu e smerenie.

Rugăciunea lui Iisus ne va face să considerăm unică fiecare făptură omenească pentru care a fost răstignit Hristos. Unde iubirea este mare, inima suferă neapărat și simte milă pentru orice făptură, mai cu seamă pentru om; dar pacea noastră lăuntrică rămâne netulburată, chiar dacă toată lumea din afară se tulbură.

Doamne Iisuse Hristoase, Fiul Dumnezeului Celui Viu, miluiește-ne pe noi și lumea Ta!

Când se roagă în Numele lui Iisus Hristos, unii încearcă să se concentreze în întregime asupra Lui. Zi și noapte ei resping orice alt gând. Această viețuire e cu putință numai în izolare. Desfacerea minții de toate imaginile pământești aduce o adâncă liniște sufletului. Dar, cu toate meritele, acest lucru nu este un scop în sine. Duhul lui Dumnezeu aprinde în inimă compasiunea pentru întreaga creație, și atunci rugăciunea devine o „preoție împărătească" (1 *Ptr* 2, 9). Iubirea îndreptată spre lume e inevitabil supusă vicisitudinilor, e în permanență afectată de schimbările din mediul înconjurător. Rugăciunea liturgică folosește cuvinte potrivite ei, dar în rugăciunea personală ne putem ține de formula:

Doamne Iisuse

Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-ne pe noi şi lumea Ta.

A fost soarta noastră să venim pe lume într-o epocă înfricoşător de răvăşită. Nu suntem numai spectatori pasivi ci, într-o anumită măsură, şi participanţi la puternica luptă dintre credinţă şi necredinţă, dintre nădejde şi disperare, dintre visul evoluţiei umanităţii într-o unitate universală şi tendinţa oarbă spre destrămare în mii de ideologii naţionale, rasiale, de clasă, sau politice, ireconciliabile. Hristos ne-a arătat măreţia dumnezeiască a omului, fiu al lui Dumnezeu, iar noi suntem sufocaţi de spectacolul disprețuirii şi călcării sadice în picioare a demnităţii omului. Cea mai efectivă contribuţie a noastră la biruinţa binelui e rugăciunea pentru vrăjmaşii noştri, pentru întreaga lume. Nu credem numai — cunoaştem puterea adevăratei rugăciuni. Dar nu ignorăm profeţia eshatologică potrivit căreia Răului i se va îngădui să-şi găsească o ultimă întruchipare punând astfel capăt istoriei pe pământ. Atunci va veni criza finală — Judecata de Apoi — ce va avea loc la marginea timpului, dincolo de care „îngerul s-a jurat... că timp nu va mai fi" *(Ap* 10, 6).

Între timp, nu trebuie să încetăm să chemăm pe Fiul lui Dumnezeu să ne miluiască pe noi şi lumea Sa.

Viaţa veşnică în sânul Sfintei Treimi e sensul principal al chemărilor Noului Testament. Nevoia noastră urgentă e de a birui păcatul ce revarsă moartea în inimile noastre. Nu toţi răspund deplin la chemarea lui Dumnezeu. Dar nu puţini

martori în trecut, ca și în prezent, au spus că de îndată ce dragostea Tatălui și a Fiului și a Duhului Sfânt atinge inimile, toate greutățile și suferințele apar neînsemnate față de belșugul darului și, într-un mod ce nu poate fi dovedit, dar foarte real, ne dăm seama că am trecut de la moarte în veșnicia dumnezeiască.

Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte
călcând, și nouă, celor din morminte, viață
veșnică dăruindu-ne.

III

Unitatea Bisericii după chipul Sfintei Treimi

1

Taina Sfintei Treimi *

Nouăsprezece secole s-au scurs de când Sfântul Apostol Pavel, străbătând cetatea Atenei și privind monumentele ei sacre, a descoperit un altar purtând inscripția: „Dumnezeului Necunoscut" *(FA* 17, 23).

Neîndoielnic, acest altar a fost înălțat de cei mai buni reprezentanți ai gândirii umane, de niște înțelepți ce atinseseră limitele cunoașterii. Aceste limite rămân până în zilele noastre de nedepășit pentru înțelegerea naturală a omului, căci prin gândirea rațională nu putem ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu.

E adevărat că natura creată a omului făcut după chipul și asemănarea Dumnezeului Creator ascunde nu numai posibilitatea primirii Revelației divine, ci și facultatea de a concepe într-un anume fel Ființa divină. Cu toate acestea, concepțiile umane nu duc la adevărata cunoaștere a Misterului divin.

* Traducere după versiunea franceză publicată sub titlul „De l'unite de l'Eglise a l'image de la Sainte Trinite", *Contacts* (Paris), nr. 21,22 și 23/1953.

Dumnezeu nu cunoaște nici invidie, nici iubire de sine, nici ambiție. Duhul lui Dumnezeu urmează omul cu smerenie și răbdare pe toate căile vieții pentru a se face cunoscut lui și, prin însuși acest fapt, să-l facă să se împărtășească de veșnicia Sa divină (cf. *FA* 10, 34-35). De aceea, în orice timp omul poate ajunge într-o oarecare măsură la cunoașterea lui Dumnezeu. Cu toate acestea, era absolut necesar ca Dumnezeu însuși să-i descopere omului Chipul sau Icoana Ființei Sale sub o formă care să-i fie accesibilă. în afara lui Hristos venit în trup, nici o experiență filozofică, mistică sau spirituală nu-i îngăduie omului cunoașterea Ființei divine ca Realitate unică, absolută și incognoscibilă în trei Subiecte-Persoane absolute, ireductibile și incognoscibile, cu alte cuvinte ca Treime de-o-ființă și nedespărțită.

În istoria Economiei dumnezeiești a mântuirii noastre există anumite „momente" pe care Biserica le socotește deosebit de importante și a căror amintire o prăznuiește în fiecare an prin sărbători. Ordinea cronologică a acestor evenimente e următoarea: Buna Vestire, Nașterea, Arătarea (Botezul lui Hristos), Schimbarea la Față, Patima, învierea, înălțarea și Pogorârea Duhului Sfânt. Fiecare din aceste momente ale Revelării lui Dumnezeu omului e legat organic și indisolubil de toate celelalte; totuși, ziua Cincizecimii, când prăznuim Pogorârea Duhului Sfânt, marchează desăvârșirea și încheierea Revelației Dumnezeului celui Atotputernic și Creator a toate.

Să nu uităm însă că Revelația nou-testamentară a fost precedată de cea a Vechiului Testament. Atunci când creștinul se cufundă în meditația

datelor Revelației biblice, el aude încă din primele capitole ale cărții *Facerii* cuvinte familiare cu privire la Dumnezeu ca unu și multiplu: „Și a zis Dumnezeu: «Să facem om după chipul și asemănarea Noastră»" sau: „Și a zis Domnul Dumnezeu: «Iată, Adam a devenit ca unul dintre Noi»" *(Fc* 1, 26; 3, 22).

Remarcabilă e și arătarea lui Dumnezeu lui Avraam sub chipul celor trei oameni cărora Avraam li se adresează ca unei singure Ființe: „Și ridicându-și el ochii, s-a uitat; și iată, trei Oameni îi stăteau în față (...). Și a zis: «Doamne, dacă am aflat har în ochii Tăi, nu-l ocoli pe robul Tău»" *(Fc* 18, 2-3).

În Psalmi și în Profeți vedem că Vechiul Testament cunoștea Cuvântul (Logos) și Duhul (Pneuma) lui Dumnezeu: „Cu cuvântul *(logos)* Domnului cerurile s-au întărit și cu duhul *(pneuma)* gurii Lui toată puterea lor" *(Ps* 32, 6 și *passim).* Dar nu găsim aici cunoașterea Cuvântului și Duhului lui Dumnezeu ca Ipostase, ca Subiecte Personale; Ele sunt privite aici mai degrabă ca niște energii ale lui Dumnezeu. în Vechiul Testament omenirea era strâns ținută în limitele unicității divine concepute nu în sensul monoteismului creștin, ci în cel al henoteismului necreștin, adică al Dumnezeului cu Ipostasă unică. Ne putem întreba dacă atracția pe care o exercita politeis- mul păgân asupra iudeilor Vechiului Testament nu se explica prin conștiința pe care o aveau cu privire la îngustimea henoteismului, dar această cale le era interzisă de Lege și de Proroci. Moise, căruia Dumnezeu i S-a descoperit ca Persoană-Ipostasă — „Eu sunt Cel ce este" *(Iș* 3,14) — era

el însuși conștient de caracterul nedeplin al Revelației pe care o primise; de aceea a declarat că Dumnezeu va ridica în popor un alt Profet și că Acesta va trebui ascultat în tot ceea ce va spune (cf. *Dt* 18, 15; *In* 1, 45; *FA* 3, 22). De asemenea, evreii tânjeau în așteptarea lui Mesia-Imanuel care le fusese făgăduit și care urma să le reveleze tot adevărul cu privire la Dumnezeu (*In* 4, 25).

Dacă ne întoarcem acum spre acea parte a umanității dinainte de Hristos rămasă străină de Revelația Vechiului Testament, vom vedea și aici, pe lângă numeroase rătăciri și nereținând decât ceea ce e mai desăvârșit, apropieri remarcabile de cunoașterea Adevărului. în această privință, nu e lipsit de interes să observăm că, atunci când omul pretinde că ajunge prin propria sa înțelegere la cunoașterea Adevărului veșnic, el ajunge aproape fatalmente la concepția unui Absolut „metafizic", concepție potrivit căreia principiul Persoanei e limitativ, o manifestare a Dumnezeului nemanifestat, a așa-numitului „Deus absconditus". Această tendință provine, după părerea noastră, din faptul că intelectul rațional e impersonal în operațiunile sale; abandonat lui însuși și acționând după legile sale proprii, el se străduiește să „depășească" principiul persoanei în Ființă, atât în plan divin, cât și în plan uman, în timp ce pentru creștini Persoana în Ființa divină nu este un principiu limitativ, ci Ființa în Sine, Absolutul însuși.

Pe de altă parte, atunci când printr-o experiență individuală adâncită, triumfă în om conștiința că principiul persoanei condiționează întreaga sa existență, atunci acesta recunoaște că

persoana luată izolat nu-şi poate fi suficientă sieşi (cf. *Fc* 1, 18) şi va înclina spre pluralism în plan uman, pluralism care sfârşeşte în chip firesc prin a se reflecta în plan divin sub forma „politeismului". În această privinţă e semnificativ faptul că monismul „metafizic", pe de o parte, şi pluralismul „păgân", pe de altă parte, n-au fost depăşite de om până în zilele noastre.

Concepţia metafizică a Fiinţei e superioară oricărei forme de pluralism, întrucât ea întrevede în chip real Unitatea primordială şi originară. Avantajul pluralismului în aspectul său superior constă în percepţia „persoanei" ca principiul ontologic cel mai profund în întreaga existenţă spirituală şi a facultăţii gânditoare ca una din energiile, una din manifestările acestui principiu personal.

Astfel, experienţa lumii precreştine, participând sau nu la Revelaţia Vechiului Testament, ne învaţă cu claritate faptul că omul se pierde în incertitudini şi că e incapabil de a ajunge la adevărata cunoaştere a lui Dumnezeu. Această cunoaştere e dată umanităţii de Revelaţia divină în Iisus Hristos şi de Pogorârea Duhului Sfânt în ziua Cincizecimii.

Dar care e cunoaşterea misterului Fiinţei divine care ne-a fost dată prin această Revelaţie? Poate fi ea exprimată în cuvinte, şi dacă da, unde se găsesc aceste cuvinte? Biserica lui Hristos e cea care le păzeşte şi cea care ne învaţă că adevăratul Dumnezeu e Dumnezeul Unic în Trei Persoane. Ea ne vorbeşte despre Fiinţa divină ca despre o Treime-Unime nedespărţită şi neamestecată, ca despre o Treime de-o-fiinţă. Vom cita aici una din expresiile cele mai desăvârşite ale acestei învăţă

turi, cunoscută sub numele de „Simbolul sau Mărturisirea de credință a celui între sfinți părintelui nostru, Atanasie, patriarhul Alexandriei”[1].

„Oricine vrea să se mântuiască trebuie înainte de toate să țină credința sobornicească. Căci dacă cineva nu păzește această credință întreagă și neatinsă, fară nici o îndoială că va pieri în veac. Iar credința sobornicească aceasta este: să cinstim pe Unul Dumnezeul în Treime și Treimea în Unime, nici contopind Ipostasele, nici separând Ființa. Căci una e Persoana Tatălui, alta cea a Fiului și alta cea a Duhului Sfânt. Dar dumnezeirea Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt e una, slava Lor e egală și măreția Lor coeternă. în ce fel este Tatăl, în așa fel este Fiul, în așa fel este și Duhul Sfânt: necreat este Tatăl, necreat este Fiul, necreat este Duhul Sfânt; nemăsurat este Tatăl, nemăsurat este Fiul, nemăsurat este și Duhul Sfânt; veșnic este Tatăl, veșnic este Fiul, veșnic este Duhul Sfânt; și totuși nu sunt trei veșnici, ci Un singur

[1] Această mărturisire de credință e cunoscută sub numele de „Simbolul atanasian”. în mare parte, ideile sale sunt regăsite în scrierile acestui Părinte al Bisericii. Dar unele expresii tehnice atestă o precizie dogmatică care n-a fost atinsă decât mult mai târziu. [Cercetările mai noi au arătat că este vorba de un simbol de credință *latin,* de inspirație patristică, apărut în sudul Galiei, probabil în provincia Arelate în jurul anilor 430-500, redactat de un autor necunoscut. Simbolul (pseudo) „atanasian” s-a bucurat de o mare autoritate în Evul Mediu occidental fiind adoptat în uzul liturgic și considerat a avea o valoare egală cu Simbolul zis „apostolic” și cu Simbolul niceo-constan- tinopolitan — n. tr.]

Veşnic. După cum nu sunt trei necreaţi, nici trei nemăsuraţi, ci Un singur Necreat şi un singur Nemăsurat. în chip asemănător: atotputernic e Tatăl, atotputernic e Fiul, atotputernic e şi Duhul Sfânt; şi totuşi, nu sunt trei atotputernici, ci Un singur Atotputernic.

Astfel, Dumnezeu este Tatăl, Dumnezeu este Fiul, Dumnezeu este Duhul Sfânt; şi totuşi nu sunt trei dumnezei, ci Un singur Dumnezeu. Astfel, Domn este Tatăl, Domn este Fiul, Domn este Duhul Sfânt; însă nu sunt trei domni, ci Un singur Domn. Fiindcă adevărul creştin ne sileşte să mărturisim fiecare Persoană ca Dumnezeu şi Domn, şi tot astfel credinţa sobornicească ne opreşte să vorbim de trei dumnezei şi trei domni. Tatăl n-a fost creat, nici făcut, nici născut de nimeni; Fiul este numai din Tatăl, nu creat, nici făcut, ci născut. Duhul Sfânt nu e creat, nici făcut, nici născut, ci purces din Tatăl. Este, aşadar, un singur Tată, nu sunt trei taţi; un singur Fiu, nu trei fiii; un singur Duh Sfânt, nu trei duhuri sfinte. Şi în această Sfântă Treime nimic nu este mai întâi sau mai pe urmă, mai mare sau mai mic, ci toate cele Trei Persoane sunt coeterne şi coegale între Ele. Astfel încât prin toate să fie cinstită, după cum s-a spus deja mai sus, Treimea în Unime şi Unimea în Treime.

Cine vrea să se mântuiască, aşa să cugete despre Treime."

Această Revelaţie a Dumnezeului Întreit-Unul e un izvor nesecat de înţelepciune, bucurie şi lumină pentru orice credincios. Ea luminează

toate manifestările vieții omenești și ne conduce în spațiile infinite ale vieții veșnice. Dar, atunci când mintea noastră se rupe de inimă și de credință, și pretinde să abordeze Revelația cu legile proprii rațiunii, această Revelație i se înfățișează ca o suită de probleme insolubile.

Nu ne putem reprezenta o Ființă personală care să fie o Existență desăvârșită și etern actualizată fără să existe în Ea nici măcar umbra unei deveniri, adică o Ființă în a cărei existență conștiința personală să nu fie anterioară autodeterminării absolute și acesteia din urmă să nu-i premeargă o autocunoaștere deplină.

Nu putem înțelege o Ființă care, fiind absolut liberă în autodeterminarea ei și, prin urmare, independentă de orice fapt anterior, să nu excludă totuși absoluta obiectivitate a Naturii sau Ființei sale. Ne este imposibil să înțelegem că Ființa, care e Realitate absolută și obiectivă, nu precede, nici nu determină în vreun fel autodeterminarea Persoanelor în Sfânta Treime.

Nu putem concepe o Ființă personală care, fiind absolut una și simplă, să fie în același timp întreită, astfel încât fiecare din cele Trei să fie un Subiect absolut purtând în el toată plinătatea Ființei divine, adică să fie un Dumnezeu unic și desăvârșit, potențial egal cu întreaga Tri-unitate.

Mintea noastră nu poate sesiza existența unei asemenea Ființe care să fie o Unitate întreită în care Celui ce Naște nu precede nici pe Cel Născut, nici pe Cel Purces, și în care nașterea și purcederea nu limitează cu nimic libertatea absolută a autodeterminării personale a Celui Născut și a Celui Purces.

Nu putem să ne reprezentăm o Ființă în care cele Trei Persoane se disting de Ființa una, Ființă care pe de altă parte se distinge de Energiile sale, și care în același timp să fie absolut simplă.

Mintea noastră nu poate sesiza o Ființă despre care se afirmă „fapte" diferite cum sunt nașterea Fiului, purcederea Duhului Sfânt, autodeterminarea și autocunoașterea, și care să fie în același timp absolut simplă, în afara oricărui proces și a oricărei extensiuni.

Mintea noastră nu poate sesiza o Ființă al cărei Principiu ontologic unic, Tatăl, să nu fie anterior, atât Fiului Care se naște, cât și Duhului Sfânt Care purcede, și Care să nu le fie ontologic superior, încât să se poată vorbi de coetemitatea și de absoluta Lor egalitate în demnitate, putere și divinitate sau, mai bine spus, despre identitatea Lor în demnitate, putere și divinitate; ca să se poată vorbi de slava unică, de energia unică și de voința Lor unică, dogma ne „interzice" categoric orice fel de structură ierarhică sau subordonare în sânul Treimii. „Și în această Sfântă Treime nimic nu este mai întâi sau mai pe urmă, mai mare sau mai mic, ci toate cele Trei Persoane sunt co-eterne și co-egale între Ele."

Înaintea acestei învățături a Bisericii, mintea noastră se minunează și tace. Ea nu este în acord cu categoriile gândirii noastre. Iar când examinăm învățătura Bisericii despre întruparea Unuia din Treime, a Fiului, a Logosului, înaintea noastră se ridică un număr de probleme încă și mai complexe. Nu putem înțelege cum Cel ce este fără început, începe să fie; cum Cel Necreat dobândește chipul unei existențe create; cum Fiul

Unic poate fi Dumnezeu desăvârșit și Om desăvârșit; cum Ipostasa unică a Celui ce S-a întrupat unește fără separație și fără amestecare două naturi, două voințe, două energii, divină și umană. Nu putem înțelege dogma Bisericii care ne vorbește despre o unică Natură, o unică Voință, o unică Energie a Sfintei Treimi, și în același timp despre două naturi, două energii, două voințe în Unul dintre cei Trei.

Nu sunt acestea singurele probleme ce se pun minții noastre atunci când întâlnește învățătura Bisericii. Ea și le va pune din nou mereu, și mereu îi vor apare insolubile. Și dacă, în ciuda Revelației, Ființa lui Dumnezeu ne rămâne nevăzută, nepătrunsă, nedefmibilă, nenumită, necuprinsă, care sunt totuși viața și cunoașterea nouă pe care le aduce dogma Bisericii despre Sfânta Treime?

Aici vom pune o altă întrebare: atunci când auzim vorbindu-se de o realitate necunoscută și care nu corespunde categoriilor minții noastre, e oare acesta un motiv suficient pentru a o considera existentă? Desigur că nu. Istoria culturii omenești ne furnizează numeroase exemple. Nu cu multă vreme în urmă, numeroase achiziții ale științei contemporane ar fi părut imposibile minților celor mai avertizate. De exemplu, dacă în cursul secolului trecut cineva ar fi pătruns intuitiv' secretul „vieții" nucleului atomic și ar fi dezvoltat teoriile fizicii moderne fără a le putea demonstra experimental, n-ar fi fost socotit oare drept un visător? Pe de altă parte, de îndată ce existența unei realități ni se impune ca un fapt constatat în mod empiric, negarea ei devine cu neputință și rațiunea noastră e constrânsă să o admită.

Același lucru e valabil și pentru Revelația dată Bisericii și care ne vorbește despre un Fapt: Ființa lui Dumnezeu. Atunci când mintea noastră se conformează Revelației, ea se apropie oarecum de Cel Neapropiat.

„Simbolul" pe care l-am citat mai sus expune cu maximă concizie plinătatea cunoașterii Ființei lui Dumnezeu pe cât e cu putință omului. Această mărturisire, această dogmă a Bisericii nu are nevoie de dovezi logice; dimpotrivă, ea ne face să contemplăm Ființa care e Principiul suprem a toate, al vieții și cunoașterii noastre, adică al totalității ființei noastre. Pentru a ajunge la cunoașterea acestei Ființe, trebuie să urmăm căile care duc intr-acolo. Pentru a învăța științele predate în școli, copiii se supun profesorilor lor și le urmează metodele și învățătura. Biserica are propria ei știință, cea a cunoașterii lui Dumnezeu; de asemenea, ea are propria sa cale și metodă ce conduc spre această cunoaștere, și cel care vrea să o dobândească trebuie să urmeze calea trasată de Biserică: cea a credinței și a păzirii poruncilor lui Hristos.

Dumnezeu este Iubire și nu poate fi cunoscut și contemplat decât prin iubire și în iubire; de aceea, poruncile lui Hristos care duc la cunoașterea și la contemplarea lui Dumnezeu sunt porunci ale iubirii. Misterul Treimii rămâne necuprins până la sfârșit, căci el depășește puterea înțelegerii noastre și facultățile naturii noastre create. Și totuși, necuprins și ascuns, el ni se revelează neîncetat în mod „existențial" prin credință și prin viața dusă în credință, ca izvorul nesecat al Vieții veșnice. Credința, care pătrunde în adâncimi inaccesibile rațiunii, ne cheamă la cunoașterea

tainelor dumnezeiești nu prin raționament, ci prin păzirea poruncilor lui Hristos. „Dacă veți rămâne întru cuvântul Meu, cu adevărat sunteți ucenici ai Mei. Și veți cunoaște adevărul, iar adevărul vă va face liberi *(In* 8, 31-32).

Pe această cale ce constă din „rămânerea în cuvântul lui Hristos", Dumnezeu vine înaintea omului, își face sălaș în el (cf. *In* 14, 23) și îi dă o adevărată cunoaștere despre Sine însuși. Atunci tot ceea ce mai înainte era de neconceput devine lumină, și aceasta ne risipește neștiința și rătăcirile și ni le descoperă drept consecințe ale păcatului și căderii noastre. Atunci se înfățișează înaintea ochilor noștri plinătatea infinită, înțelepciunea, frumusețea și adevărul Vieții dumnezeiești care este Iubire.

În existența sa, omul este precedat de o altă existență; acesta este pentru el un fapt inevitabil care limitează într-un anume fel din exterior libertatea autodeterminării sale. Omul descoperă virtualitățile naturii sale în cursul unei evoluții, printr-un proces în întregime absent din Ființa divină. Trebuie să ne aducem întotdeauna aminte de acest fapt atunci când ne gândim la Dumnezeu, ca să nu cădem în eroarea antropomorfismului. Deși omul e creat după chipul lui Dumnezeu, atunci când începe să transpună în Dumnezeu datele cunoașterii pe care le are despre el însuși, „creându - și" astfel un Dumnezeu după chipul și asemănarea sa, el răstoarnă ierarhia existenței. Calea Bisericii e inversă. Nu îl creăm pe Dumnezeu după propriul nostru chip, ci, urmând poruncile lui Hristos, descoperim în noi înșine însușirile naturii noastre create după chipul lui Dumnezeu.

Două porunci ale lui Hristos îl conduc pe omul care le păzește spre îndumnezeire. „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău și din toată puterea ta. Aceasta este cea dintâi poruncă. Iar a doua este aceasta: Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți" (Mc 12, 30-31).

Dintre aceste două porunci, cea de-a doua ne dă în cea mai mare măsură posibilitatea de a cunoaște taina Treimii celei de-o-ființă și nedespărțite. Și iată de ce: prima poruncă ne spune: „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău și din toată puterea ta." Nu s-a spus: „Să iubești pe Dumnezeul tău ca pe tine însuți"; **ceea ce ar fi însemnat panteism**. Porunca ne prescrie să iubim pe Dumnezeu din toată ființa noastră; prin însuși acest fapt ea ne face cunoscut că Dumnezeu este Iubire, dar în același timp, ne revelează **„distanța ontologică"** dintre om și Dumnezeu. Ea ne face să ne împărtășim de Viața (Energia) dumnezeiască, dar nu abolește diferența de ființă (to *heteroousion)* dintre creat și necreat.

Cea de a doua poruncă: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți", nu descoperă atât gradul sau măsura iubirii, cât face să reiasă mai ales consubstanțialitatea sau de-o-ființimea *(to homoousion*) neamului omenesc, comunitatea ontologică a întregii noastre existențe umane. Realizată în viață, această poruncă face ca întreaga umanitate să devină *un singur Om*[2].

[2] Această învățătură a Bisericii cu privire la unitatea naturii umane după chipul Sfintei Treimi a fost

Iubirea transferă existența persoanei care iubește in ființa iubită și astfel aceasta își asimilează viața persoanei iubite. Persoana este deci permeabilă iubirii. Desăvârșirea absolută a iubirii în sânul Treimii ne revelează reciprocitatea desăvârșită a întrepătrunderii celor Trei Persoane, până într-atât încât în Ele nu există decât o singură voință, o singură energie, o singură putere.

După chipul acestei Iubiri, păzirea celei de-a doua porunci — „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți" — restabilește consubstanțialitatea neamului omenesc destrămată de păcat. Realizată în desăvârșirea ei ultimă, această poruncă arată că *Omul este Unul,* după chipul Sfintei Treimi: unic în ființa sa, multiplu în ipostasele sale. Când, prin faptul că rămâne în plinătatea unității consubstanțiale, fiecare ipostasă umană devine purtătoare a existenței umane în întregul ei, atunci ea este potențial egală cu întreaga umanitate, după chipul lui Hristos, al Omului desăvârșit ce cuprinde în El orice om.

expusă în primele opere ale viitorului mitropolit al Kievului, și apoi al emigrației ruse, Antoni Hrapovițki (t 1936): *Ideea morală a dogmei Sfintei Treimi* și *Ideea morală a dogmei Bisericii.* Sfătuim pe cei ce cunosc aceste lucrări să le recitească cu atenție, iar pe cei ce nu le-au citit încă să le cunoască. Sunt o capodoperă a gândirii teologice ruse. Ele au apărut în noiembrie 1892 în *Bogoslovski Vestnik* (Curierul teologic), jurnalul Academiei Teologice din Moscova. O a doua publicare a fost făcută la Belgrad în 1935, într-o culegere de *Opere alese* ale mitropolitului cu ocazia jubileului său. Aceeași învățătură dogmatică a fost cu strălucire expusă de V. Lossky în capitolul 6 din lucrarea sa *Essai sur la Theologie Mystique de l'Eglise d Orient,* Paris, 1944.

Astfel, misterul Sfintei Treimi se dezvăluie pe calea păzirii poruncilor lui Hristos, pe calea vieții Bisericii, nu într-un mod abstract sau rațional, ci în existența însăși. Nu există altă cale.

În fața acestei Revelații, Biserica cântă cu uimire „cuvintele străine, învățăturile străine, dogmele străine ale Preasfintei Treimi”.[3]

3 Stihiră de la laudele utreniei praznicului Cincizecimii.

2

Revelație și cunoaștere dogmatică

Omul e creat după chipul lui Dumnezeu pentru a trăi după asemănarea lui Dumnezeu. Ca ființă liberă, și în conformitate cu sensul însuși al libertății, omul a fost creat la început de Actul creator divin ca o potențialitate pură, menită să se actualizeze în cursul procesului vieții. Libertatea implică posibilitatea unei autodeterminări umane, pozitivă sau negativă, față de Dumnezeu. Nu ne vom ocupa aici decât de dispoziția omului care dorește realmente să se definească într-un mod pozitiv; pentru o astfel de autodeterminare, îi este indispensabilă cunoașterea Ființei divine, a „formei"[4] Existenței Sale, căci este evident că întreaga noastră viață depinde în așa măsură de concepția privitoare la Prototipul, la Imaginea ei primordială, încât orice modificare a viziunii noastre despre Ființa divină va avea drept consecință fatală o modificare a „formei" propriei noastre existențe.

[4] Cf. *Flp* 2, 6: *morphe Theou,* „forma/chipul lui Dumnezeu".

Intelectul uman, creat după chipul Intelectului divin, poartă în sine acest chip și îl presupune, dar nu îl poate desfășura desăvârșit doar pe baza propriei sale existențe; el este supus procesului devenirii și autodeterminării, astfel că nu are încă cunoașterea Existenței pe deplin actualizate. Dogma ne așează înaintea „faptului" Ființei divine fără a ne furniza explicații raționale. Fiind Primordială, Ființa divină nu are nici o cauză în afara ei. Este deci imposibil să o „deducem" din orice altceva. Ea însăși este temeiul prim și ultim al întregii vieți și al întregii cunoașteri. Omului credincios dogma îi dă un răspuns la orice căutare, la orice exigență a inteligenței. Confruntată cu dogma, mintea omenească va căuta apoi propriile sale căi pentru a asimila datele Revelației divine și a-și însuși conținutul ei. Și aici începe ceea ce se numește „dezvoltare teologică".

Departe de a fi fructul unor căutări intelectuale sau rezultatul gândirii teologice, dogma e în chip esențial expresia verbală a unei „evidențe". Adevărata înțelegere a dogmelor Bisericii nu e cu putință decât dacă renunțăm la a-i aplica modul de gândire propriu rațiunii umane. Părinții Bisericii erau departe de a se găsi la un nivel intelectual inferior celui al filozofiei și științei epocii lor, iar lucrările lor sunt dovada strălucitoare a acestui fapt — și depășeau cu autoritate suverană frontierele logicii formale. Când prin credință (cf. *Evr* ll, 1), grație inspirației de Sus, omul se găsește înaintea evidenței *Faptului suprem,* atunci o astfel de depășire îi este naturală; or tocmai o experiență de acest gen stă la baza sintezelor dogmatice.

În Biblie, şi mai cu seamă în Noul Testament, găsim numeroase exemple ale acestei inspiraţii divine prin care mintea omului se află faţă în faţă cu evidenţele lumii spirituale. Să citãm câteva:

„Răspunzând Simon Petru, a zis: «Tu eşti Hristosul, Fiul lui Dumnezeu Cel Viu!» Iar Iisus, răspunzând, i-a zis: «Fericit eşti, Simone, fiul lui Iona, că nu trup şi sânge ţi-au descoperit aceasta, ci Tatăl Meu Cel din ceruri»" *(Mt* 16,16-17).

„Vă fac cunoscut, fraţilor, că Evanghelia cea binevestită de mine nu este după om; pentru că nici eu nu de la om am primit-o sau am învăţat-o, ci prin descoperirea lui Iisus Hristos" *(Ga* 1,11-12).

„Ni le-a dezvăluit Dumnezeu prin Duhul Său, fiindcă Duhul pe toate le cercetează, chiar şi adâncurile lui Dumnezeu" *(1 Co* 2,10).

„Ceea ce era de la-nceput, ceea ce noi am auzit, ceea ce ochii noştri au văzut [...] şi ceea ce mâinile noastre au pipăit despre Cuvântul Vieţii" (1 *In* 1,1).

O astfel de cunoaştere nemijlocită nu e deloc demonstrabilă logic, e chiar imposibil să o „circumscriem" cu ajutorul noţiunilor cu care operează raţiunea umană. Şi aceasta nu numai pentru că de fapt cadrul prea strâmt al gândirii conceptuale n-ar putea conţine realităţile divine, ci mai cu seamă pentru că adevărata cunoaştere a lui Dumnezeu nu e dată decât în ordine existenţială: printr-o experienţă trăită a întregii noastre fiinţe[5].

5 „Sufletul îl vede pe Domnul şi -L recunoaşte dintr-odată (...). Domnul e cunoscut prin Duhul Sfânt, iar Duhul Sfânt umple omul întreg, suflet şi trup. Aşa este cunoscut Dumnezeu în cer şi pe pământ" (Cuviosul Siluan Athonitul).

Nu există decât o singură cale spre această cunoaștere: păzirea a tot ceea ce a poruncit Hristos (cf. *Mt* 28, 20).

Orice om care se întoarce spre Dumnezeu primește negreșit de la El un răspuns; dar, dacă experiența comuniunii divine e insuficientă, omul e ispitit să umple acest vid cu propriile sale resurse. Atunci se revarsă inevitabil în devieri și va sfârși prin a diminua sau deforma Adevărul, amestecând falsul și adevărul.

În calitate de păzitoare a plinătății Revelației, Biserica interzice prin dogmele sale depășirea anumitor limite. Ea închide intelectul uman ca într-o menghină din care nu-i e ușor să se desfacă. Pentru aceasta, el trebuie să înceteze a se mișca în planul gândirii orizontale și să urce vertical într-o altă sferă.

Dintotdeauna, dezvoltarea teologică n-a avut în fond altă funcție decât aceea de a face adevărurile dogmatice imuabile accesibile minților, „traducându-le" într-un limbaj adaptat nevoilor oamenilor cărora le erau destinate. Dar, vom sublinia încă o dată, din clipa în care omul ajunge la o vedere nemijlocită a lui Dumnezeu, orice „problematică" cade.

„În ziua aceea nu Mă veți mai întreba nimic", spune Hristos *(In* 16, 23).

3

Antinomii treimice

Înainte de a expune felul în care cunoaşterea şi concepţia pe care le avem despre „Arhetipul" nostru se reflectă în toate planurile existenţei umane, fie în sânul Bisericii, fie în afara ei, să ne întoarcem încă o dată asupra învăţăturii dogmatice a Bisericii.

Dogmele sunt sinteze ale credinţei; ele sunt exprimate în formule extrem de dense şi concise, având un caracter cu totul unic: nucleul lor închide o antinomie funciară, juxtapunerea a două afirmaţii sau a două negaţii aparent incompatibile şi care se prezintă „raţiunii pure" ca o contradicţie mergând până la absurd.

Credinţa creştină se bazează incontestabil pe două dogme fundamentale: dogma Sfintei Treimi celei de-o-fiinţă şi nedespărţite, şi cea a celor două firi şi două voinţe, dumnezeiască şi omenească, în Ipostasa unică a Cuvântului întrupat. Dogma ne desemnează trei „momente" în Fiinţa divină: Ipostasa (sau Persoana), Fiinţa (sau Natura) şi Energia (sau Actul). Subliniind absoluta simplitate şi necompoziţie a Fiinţei divine, dogma

afirmă prin aceasta, pe de o parte, identitatea între Ipostasă şi Fiinţă, iar, pe de altă parte, identitatea între Fiinţă şi Energie. Totuşi, această identitate e de aşa natură, încât fiecare din aceste trei „momente" rămâne totuşi ireductibil la celelalte două.

Prima antinomie conţinută în dogmă e identitatea absolută între Persoană şi Fiinţă. Nu există nici o distanţă (*diastasis*) între Persoană şi Fiinţă. Unitatea între conştiinţa de Sine a Persoanelor şi Fiinţă e deplină. în afara Persoanei nu există Fiinţă, dar nu există nici Persoană extrafiinţială. Fiinţa nu este ontologic anterioară nici mai profundă decât Persoana; pe de altă parte, Persoana nu precede nici ea Fiinţa. Persoana şi Fiinţa sunt una; între ele nu există nici cea mai mică opoziţie. Acest lucru a fost limpede exprimat de revelaţia dată lui Moise. Eu sunt cel ce este *(Iş* 3,14)- Altfel spus: „Eu sunt Fiinţa", „Fiinţa sunt Eu". în afara acestui „Eu", în spatele lui, nu există nimic. E viu doar acest „Eu" fără de început. în Existenţa divină nu există fiinţă extraipostatică sau neipos tatică (*anhypostatos*); în Fiinţa divină unică nu există absolut nimic care să nu fie „enipostaziat", care să existe dincolo de conştiinţa de Sine a Persoanei. Dumnezeu e Viu şi Personal într-un sens absolut.

În perspectiva henoteistă şi monoipostatică a islamului şi chiar a Vechiului Testament, această identitate între Persoane şi Fiinţă poate fi concepută ca totală, mergând până la indistincţie. Dar în monoteismul trinitar, această identitate se prezintă ca o antinomie extremă, căci în virtutea Tri-Unităţii, principiul Persoanei nu poate fi

redus la Ființă. Existență simplă și una, Sfânta Treime revelează o unitate de un cu totul alt ordin; implică în același timp o identitate absolută și o distincție nu mai puțin absolută.

De aici gândirea noastră deduce că Ipostasa e un „pol", un „moment" al Existenței una și simple, un alt „moment" al acesteia fiind Ființa.

Afirmând absoluta egalitate a celor trei Ipostase, dogma ne învață prin însuși acest fapt că fiecare Ipostasă e Dumnezeu desăvârșit, fiindcă poartă în Sine întreaga plinătate a Existenței divine, o posedă într-un mod absolut și, prin urmare, este „potențial" egală cu Tri-Unitatea. De aici rezultă că fiecare Ipostasă e pe deplin identică cu celelalte Ipostase ale Sfintei Treimi. Și, de asemenea, această identitate desăvârșită („Cel ce M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl" — *In* 14, 9), nu diminuează nicidecum unicitatea fiecărei Ipostase.

Fiind Persoane în sens absolut, ele nu pot face obiectul unei adunări aritmetice de tipul i+i+i=3. Și totuși, ele sunt trei, nu două, nici patru, sau orice alt număr. Ne găsim în fața unui „fapt" pur al Existenței care a fost revelat de Sus (cf. *Mt* 28,19). încercând să sesizăm semnificația numărului trei, putem spune doar că el exclude orice relație în sensul unei opoziții binare, idee pe care o sugerează inevitabil numărul doi.

Zdrobind limitația numărului doi, Treimea transcende prin însuși acest fapt orice relativitate. N-am putea deci concepe Ipostasele numai ca „relații" în interiorul Ființei divine. Cu alte cuvinte, taina numărului „Trei" stă în adecvarea sa Infinitului.

Pe lângă antinomiile menționate mai sus (cea a identității și distincției între Ipostasă și Ființă, pe de o parte, și între cele Trei Ipostase, pe de altă parte), dogma ne confruntă cu alte antinomii analoge care mențin în același timp o identitate și o distincție absolute. Vom reține aici două: cea a Ființei și Energiei (Actului), și cea a Energiei divine necreate și a naturii umane create.

Existența divină fiind integral realizată, „actualizată", adică neconținând în sine nici o potențialitate nedezvoltată, poate fi numită *Act Pur* care manifestă adecvat Ființa și este prin urmare identică cu Ea. Dar și în acest caz, identitatea nu abolește nicidecum ireductibilitatea deplină a Ființei la Act și a Actului la Ființă; cu alte cuvinte, Ființa și Actul nu se confundă într-o unitate nediferențiată, ci desemnează două „momente" perfect distincte ale Existenței divine.

Ființa e absolut transcendentă în raport cu lumea creată. Ea este total incognoscibilă, nenumită, incomunicabilă și neparticipabilă pentru creatură. Pentru a desemna acest „moment" tainic în Existența divină, Părinții Bisericii o numesc „Supraființă" (*hyperousiotes*), îndepărtând prin această denumire orice conceptualizare a Ființei.

Pentru ființa creată, acest „moment" rămâne veșnic ascuns în „întunericul divin". Dacă ar fi posibil ca o creatură să participe sau să se împărtășească de Ființa divină, atunci sfinții îndumnezeiți ar intra în Existența divină deveniți „consubstanțiali" cu Ipostasele Sfintei Treimi, iar Aceasta s-ar transforma în „pătrime", „cincime" etc., ceea ce Biserica și Părinții nu admit.

Despre Energie-Act, dogma însă ne vorbeşte într-un limbaj diferit. Energia este cognoscibilă şi comunicabilă; ea intră cu fiinţa creată în cea mai strânsă dintre uniri, fără ca necreatul să devină creat, sau creatul să devină necreat. Acest lucru rezultă din dogma de la Chalcedon în virtutea căreia mărturisim că în Ipostasa unică a Cuvântului lui Dumnezeu există două naturi cu toate însuşirile lor respective. Vedem că îndum- nezeirea desăvârşită a naturii umane asumată de Hristos nu o preface în Natură divină. Şi acest lucru rămâne adevărat în veşnicie: Hristos e veşnic Unul în două naturi.

Cu ajutorul concepţiei biblice despre cunoaştere vom elucida ceea ce s-a spus mai înainte despre incognoscibilitatea Fiinţei; cunoaşterea este concepută înainte de toate ca o comuniune existenţială, o comunitate de viaţă. E cu neputinţă să cunoaştem ceea ce transcende în mod absolut subiectul cunoscător. A cunoaşte înseamnă a integra în viaţa proprie, a face lucrul cunoscut „imanent". Orice cunoaştere, e adevărat, implică deja un element de „imanenţă", dar potrivit acestei perspective, cunoaşterea desăvârşită nu poate fi înţeleasă decât ca unitate în existenţă. Dacă e adevărat că iubirii îi este propriu faptul de a uni, atunci trebuie să spunem de asemenea că măsura cunoaşterii corespunde măsurii iubirii. Astfel, în Sfânta Treime, Iubirea absolută şi Cunoaşterea absolută sunt identice, fără ca aceasta să abolească distincţia Lor.

Pentru folosul meu, am formulat ceea ce tocmai s-a spus într-o scurtă schemă, cu scopul de a-mi fixa mai uşor în conştiinţă temeiurile credinţei noastre, aşa cum acest lucru a fost făcut într-un mod general în Simbolul de credinţă ecumenic: „Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotţiitorul, Făcătorul cerului şi al pământului (...)"

„Eu sunt Cel ce este" *(Iş* 3,14) şi „Drept aceea, mergeţi şi învăţaţi toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Duhului Sfânt, învăţându-le să păzească toate câte v-am poruncit Eu vouă. Şi iată, Eu sunt cu voi sunt în toate zilele, până la sfârşitul veacului" *(Mt* 28,19-20): iată Revelaţia ce stă la baza întregii noastre vieţi.

Sesizată în principiul *Ipostasei* (Persoanei), Existenţa divină rămâne veşnic Alta pentru fiinţele create „după chipul şi asemănarea sa". Acest Cu-totul-altul este însă în chip inexplicabil aproape; e Prietenul nostru preaiubit, negrăit de drag inimii noastre (cf. *In* 15,13-15).

Sesizată în „momentul" *Fiinţei,* Existenţa divină este absolut transcendentă creaturii.

Sesizată în momentul *Energiei,* Act al Vieţii, Fiinţa divină intră în toată plinătatea Sa în comuniune reală cu creatura raţională şi devine în fiinţele mântuite „imanentă" creaţiei (cf. *Ef* 3,19).

Ca Existenţă-în-Sine şi Fiinţă-în-Sine, Existenţa divină, nefiind condiţionată de nimic şi excluzând orice proces teogonic de devenire internă, se înfăţişează minţilor create care o contemplă ca un *Dat Pur.*

Fiind absolut realizată, deci Realitate absolută sau expresie desăvârşită a Fiinţei, Existenţa divină exclude prezenţa în Ea a unor posibilităţi

(potențialități) nedezvoltate și, în virtutea acestui fapt, poate fi desemnată drept *Energie Pură.*

Ca *Dat,* Ea este incomunicabilă creaturii și rămâne veșnic *Mister,* inaccesibil oricărei rugăciuni și oricărei creaturi.

Ca Energie — Act, Viață —, este comunicabilă în întreaga Sa plinătate și în întreaga Sa infinitate ființelor raționale create „după chipul și asemănarea Sa".

Faptul că Viața divină e comunicabilă în întreaga Sa plinătate naturii umane îl arată „Omul Iisus Hristos" (1 *Tim* 2, 5). Dumnezeul-om e măsura tuturor lucrurilor, dumnezeiești și omenești, și unicul temei al întregii judecăți. Tot ceea ce mărturisim în legătură cu umanitatea lui Hristos e revelația planului veșnic privitor la om al lui Dumnezeu-Creatorul (cf. *Ef* 1,4-10). Așa cum Hristos cuprinde în umanitatea Sa „trupește toată deplinătatea dumnezeirii" *(Col* 2, 9), și „S-a așezat cu Tatăl Său pe tronul Său" *{Ap* 3, 21), tot așa fiecare dintre noi e chemat de porunca lui Dumnezeu: „Fiți voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este!" *(Mt* 5,48) la aceeași treaptă a îndumnezeirii (cf. *Ef* 3, 19). Dacă n-ar fi așa, această poruncă ar fi lipsită de obiect.

Îndumnezeiți până la capăt prin darul harului, sfinții sunt în așa măsură incluși în Actul veșnic al lui Dumnezeu, încât toate însușirile Divinității le sunt comunicate până la identitate, căci în ei Dumnezeu va fi totul în toate (cf. *1 Co* 15, 28). Până la „identitate" — desigur numai în planul Actului, adică al conținutului Vieții lui Dumnezeu însuși, iar nicidecum după Ființă. Chiar îndumnezeit „până la capăt", omul va rămâne veșnic

diferit de Dumnezeu prin obârșia sa: Dumnezeu e Ființa-prin-Ea-însăși, Creatorul a tot ceea ce există în cer și pe pământ, în timp ce oamenii rămân creaturi.

Cuvintele „până la identitate" — desigur numai în planul Actului — par să aducă acestor afirmații o anume restricție, diminuare sau degradare. Dar nu este de loc așa. Darul lui Dumnezeu acordat celor mântuiți în Hristos e atât de măreț
— e propriu-zis infinit — încât nici un intelect uman aflat între marginile pământului nu e în măsură să și-l reprezinte. Creându -l pe om „după chipul și asemănarea Sa", Dumnezeu Se repetă în noi. Și întreaga plinătate a Vieții divine — fără început și fără sfârșit — va fi posesiunea imprescriptibilă a celor mântuiți. Dumnezeu e atotprezent și atotștiutor și, prin sălășluirea lor în Duhul Sfânt, sfinții devin și ei atotprezenți și atotștiutori. Dumnezeu e Adevăr și Viață (cf. *In* 14, 6), iar în El sfinții devin și ei vii și adevărați. Dumnezeu e Bunătatea absolută și Iubire infinită ce îmbrățișează tot ceea ce este. Iar în Duhul Sfânt sfinții îmbrățișează și ei în iubirea lor tot universul, tot cosmosul. Actul Existenței divine e fără început; în virtutea participării lor la acest Act, oamenii îndumnezeiți devin și ei „fără început". Dumnezeu e Lumină și în El nu este deloc întuneric (cf. *1 In* 1, 5), și, prin sălășluirea Sa în noi (cf. *Mt* 13, 43; *In* 14, 23; *Ap* 7, 15; 21, 3), El face din sfinți o „lumină pură". Existență divină e Realitate Pură, și cei ce au pătruns „dincolo de adâncul catapeteasmă" *(Evr* 6,19) plecând la început de la o stare potențială, se actualizează și ei până la capăt și devin „actualitate pură".

4

Îndumnezeirea

În Hristos, natura umană creată e îndumnezeită până la ultima ei desăvârșire, căci „întru El locuiește trupește toată deplinătatea dumnezeirii" *(Col* 2, 9). Cel două naturi rămân în El într-o unire atât de desăvârșită încât exclude orice diviziune; Hristos este Unul — un singur Dumnezeu-om. Ceea ce în El a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu a atins în veșnicia vieții divine asemănarea desăvârșită, astfel încât în Hristos Cel înviat nu mai există după înălțare nici o „dualitate" — dualitate ale cărei urme le vedem încă în viața Sa pământească până la sfârșitul ei. Ne gândim înainte de toate la rugăciunea din Ghețimani: „Părintele Meu, de este cu putință, treacă pe-alături de Mine paharul acesta!... Dar nu cum voiesc Eu, ci cum voiești Tu", și la strigătul de pe Cruce: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?" *(Mt* 26, 39; 27,46).

În limitele vieții pământești, natura umană a lui Hristos, deși „enipostaziată" de cea de a Doua Persoană a Sfintei Treimi, apare încă drept „perfectibilă"; înainte ca să se săvârșească toate (cf. *In* 19, 30), firea Sa omenească se găsea în starea

de „creştere” (cf. *Lc* 2, 52), suferea ispite (cf. *Lc* 4,1-13; *Evr* 2, 18), şi aceasta până la agonie (cf. *Lc* 22, 44); o anume „diviziune” era prezentă în El, fie şi numai din pricina incomensurabilităţii celor două naturi ale Sale. După înălţare însă, această incomensurabilitate dispare şi Hristos-omul devine egal lui Dumnezeu, „şezând de-a dreapta Tatălui”, desigur nu după Fiinţă, ci după Energie, după Act. Păstrăm intenţionat tăcerea asupra „momentului” ipostatic, căci Cuvântul veşnic şi necreat a rămas ca atare şi după întrupare.

Hristos e temeiul de neclintit şi criteriul ultim al învăţăturii antropologice a Bisericii. Ceea ce mărturisim despre umanitatea lui Hristos e indiciul Providenţei divine veşnice privitoare la om în general. împrejurarea că, în Hristos-omul, Ipostasa era Dumnezeu nu micşorează cu nimic posibilitatea urmării exemplului Său (cf. *In* 13,15) pentru oamenii cărora „li S-a asemănat întru totul” *(Evr* 2,17).

Dacă e adevărat că Hristos e „Fiul omului”, de-o-fiinţă cu noi, urmează de aici că tot ceea ce El a săvârşit în viaţa Sa pământească trebuie să fie deopotrivă de accesibil celorlalţi „fii ai omului”. Dacă îl recunoaştem ca măsură a tuturor lucrurilor, trebuie să admitem şi că toate cele afirmate despre umanitatea lui Hristos-omul reprezintă plinătatea posibilităţilor naturii umane în general. Dacă mărturisim îndumnezeirea Sa deplină şi desăvârşită, atunci trebuie să sperăm în aceeaşi treaptă a îndumnezeirii şi pentru sfinţi în veacul viitor. Dacă n-ar fi aşa, Hristos nu ne-ar fi dat porunca de a fi desăvârşiţi precum Tatăl nostru Celui ceresc desăvârşit este (cf. *Mt* 5,48).

Dacă cineva s-ar îndoi de aceasta, îl vom întreba: „Cine cunoaşte mai bine planul primordial al Creatorului şi posibilităţile reale ale naturii umane: Cel care a creat-o sau noi înşine?"

De aceea, Cuvântul care a asumat firea noastră şi a arătat în ea desăvârşirea, a spus:

„Îndrăzniţi! Eu am biruit lumea!" (In 16, 33).

„Biruitorului, lui îi voi da să şadă cu Mine pe tronul Meu, aşa cum şi Eu am biruit şi am şezut cu Tatăl Meu pe tronul Său" *(Ap* 3, 21).

După mărturia Părinţilor Bisericii, moştenitorii împărăţiei ajung la Viaţa dumnezeiască şi aceasta n-are nici început, nici sfârşit, fiind în afara timpului. Fără a nega incognoscibilitatea lui Dumnezeu, Părinţii vorbesc despre o participare la o Dumnezeire în veacul viitor, când „ceea ce-i în parte se va desfiinţa" *(1 Co* 13,10), şi afirmă că e cu putinţă omului să atingă plinătatea desăvârşirii. Aceasta înseamnă că cei ce se împărtăşesc de Viaţa veşnică devin şi ei veşnici, nu numai în sensul unei prelungiri infinite a vieţii lor, ci şi în aceea că devin „fără început"[6].

Totuşi această viaţă fără de început nu trebuie concepută ca o transformare a naturii create în Fiinţa dumnezeiască, ci ca o comuniune cu Actul veşnic al lui Dumnezeu, comuniune care nu desfiinţează hotarul de netrecut dintre Fiinţa Creatorului şi cea a creatului.

[6] După Sfântul Grigorie Palama, ..pe cei ce se împărtăşesc de energiile necreate şi lucrează împreună cu ele, Dumnezeu îi face prin har dumnezei fără început [anar*chous*] şi fără sfârşit" (cf. Jean Mevendorfv, *Introduction a l' etude de Gregoire Palamas,* Paris, 1959, p. 247).

În timp ce toți Părinții mărturisesc incognoscibilitatea și transcendența Ființei divine, modul lor de a concepe viața veșnică a ființelor raționale create și gradul îndumnezeirii lor nu este întotdeauna identic. Unii dintre ei concep participarea la împărăție ca un urcuș infinit spre desăvârșirea absolută, alții, dimpotrivă, o descriu ca pe o „odihnă veșnică"; aceștia din urmă socotesc că orice existență caracterizată printr-o „devenire" nu este încă desăvârșirea *integrală*.

> Mare ascet și teolog, Sfântul Maxim Mărturisitorul ne vorbește și el despre chemarea noastră supremă: atingerea măsurii plinătății lui Hristos. „Câtă vreme este cineva în viața aceasta, chiar de ar fi desăvârșit după starea de aici și în fapte și în contemplație, are numai în parte cunoștința, prorocia și arvuna Duhului, cu plinătatea însăși. Dacă va ajunge, după isprăvirea veacurilor, la sfârșitul desăvârșit, când se va arăta celor vrednici față către Față însuși Adevărul de sine stătător, nu va mai avea numai o parte din plinătate, ci va primi prin împărtășire însăși plinătatea harului. «Căci vom ajunge toți
> — zicea Apostolul — la starea de bărbat desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos» *[Ef* 4, 13], întru Care sunt ascunse comorile științei și ale înțelepciunii. Arătându-se aceasta, ceea ce e din parte va înceta [1 *Co* 13, 10]"[7].

Între Sfinții Părinții, unii vorbesc mai mult despre posibilitatea și necesitatea pentru om de

7 Sfîntul Maxim Mărturisitorul, *200 de capete teologice și economice* II, 87: *PG* 90,1165B-C [Ftf 2,1947, p. 202].

a atinge cunoașterea desăvârșită a lui Dumnezeu, fapt prin care sunt în deplină conformitate cu spiritul Noului Testament, în timp ce alți Dascăli ai Bisericii subliniază mai curând momentul necuprinderii și inaccesibilității lui Dumnezeu; de aici concepțiile acestora din urmă despre „Teologia mistică" și „vederea lui Dumnezeu în întuneric". În Noul Testament nu întâlnim termenul de „întuneric" în legătură cu arătarea și cunoașterea lui Dumnezeu. Nu spune oare Sfântul Ioan că „Dumnezeu este lumină și că-ntru El nu-i nici un întuneric" *(1 In* 1, 5)? „Întunericul" apare în terminologia creștină în cursul secolului IV. Marii Părinți Capadocieni au recurs la el pentru a respinge pretențiile nebunești ale anumitor eretici care socoteau că ei cunosc însăși Ființa lui Dumnezeu. în lupta cu acești eretici, Părinții, grijulii de a păstra unitatea logică a argumentelor lor privitoare la incognoscibilitatea Ființei divine, au numit-o pe aceasta din urmă „întunericul divin".

Ca și Sfântul Apostol Pavel, vom oferi acum o „hrană tare", potrivită celor desăvârșiți (cf. 1 Co 2,6)[8]. Să ne amintim că Dumnezeu, vrând să facă cunoscută moștenitorilor făgăduinței Sale neschim-

[8] Pentru a nu lungi prea mult expunerea indicând de fiecare dată referințele biblice, rugăm cititorul să recitească capitolele 3-7 ale *Epistolei către evrei,* text remarcabil, atribuit îndeobște de Tradiția Bisericii Apostolului Pavel. Cititorul să ne arate îngăduință pentru acest mod de a proceda devenit puțin obișnuit astăzi, deși era frecvent în epoca patristică.

babilitatea planului Său, S-a angajat printr-un jurământ, ca noi să fim încurajați în a ține cu tărie nădejdea care ne-a fost dată. În aceasta avem ca o ancoră a sufletului nostru, sigură și solidă, și care străbate dincolo de catapeteasmă, acolo unde a intrat ca înainte-mergător al nostru Iisus, devenit în veci Arhiereu după rânduiala lui Melchisedec.

Fără îndoială, Avraam era mare după făgăduința care-i fusese făcută lui de Dumnezeu, dar acest Melchisedec care a venit în întâmpinarea sa și l-a binecuvântat era încă și mai mare decât el. Apostolul spune despre el: „Vedeți deci cu cât mai mare este cel căruia Avraam i-a dat zeciuială din bunurile sale, Melchisedec, regele Salemului, preot al Dumnezeului Celui Preaînalt." Scriptura nu ne vorbește nici despre tatăl său, nici despre mama sa, nici despre urmașii săi. Apostolul spune că Melchisedec, al cărui nume înseamnă „regele Dreptății", este și rege ale Salemului, adică „rege al Păcii". E fără tată, fără mamă, fără genealogie; zilele sale n-au început și viața sa n-are sfârșit. Asemenea întru toate Fiului lui Dumnezeu, el rămâne preot în veac.

Aceste cuvinte pe care le-am extras din *Epistola către evrei* ne îngăduie să precizăm care e sensul vieții noastre, care e chemarea noastră și care sunt posibilitățile noastre, pentru a acționa în această lume într-un mod potrivit ființelor raționale. Apostolul spune despre Melchisedec că e fără tată și mamă, fără genealogie și fără început, nu pentru că n-ar fi avut nici tată, nici mamă, nici genealogie, nici început, ci pentru că era chipul lui Hristos care urma să vină. Aceste

expresii au însă şi un alt sens. în comentariile sale, Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că orice om poate deveni fără tată, fără mamă, fără genealogie, ca Melchisedec.

„Deci tot cel ce şi-a «omorât mădularele de pe pământ» *[Col* 3, 5], şi-a stins cugetul trupesc *[Rm* 8, 3] şi s-a scuturat cu totul de afecţiunea faţă de trup, prin care iubirea datorată de noi numai lui Dumnezeu se împarte, şi şi-a tăgăduit toate semnele afecţiunii trupului şi ale lumii pentru harul dumnezeiesc, încât să poată spune cu fericitul Pavel: „Cine ne va despărţi pe noi de dragostea lui Hristos?" şi celelalte [Rm 8,35], acela s-a făcut ca marele Melchisedec fără tată, fără mamă şi fără neam, ne mai având cum să fie ţinut sub trup şi fire, pentru legătura ce a câştigat-o cu duhul"[9].

La un astfel de om, cunoaşterea, adică cunoaşterea lui Dumnezeu, se transformă în act, şi actul este pătruns cu totul de cunoaşterea lui Dumnezeu. Numai acesta a găsit calea adevăratei cunoştinţe. Dar cel care nu are decât una din aceste două lucruri: sau actul neînsufleţit de cunoaştere, sau cunoaşterea nepusă în lucrare de act, şi-a făcut un idol şi n-a găsit calea cea adevărată. Dumnezeu nu este Tată decât celor ce dau mărturie prin însăşi viaţa lor de naşterea lor de Sus. Căci Dumnezeu nu Se preamăreşte numai în cuvinte.

Sfântul Maxim mai spune despre Melchisedec:

[9] *Ambigua, PG* 91,1144B [PSB 80,1983, p. 143 sq]. 212

„El a fost descris ca «fără tată, fără mamă, fără neam, neavând nici început al zilelor, nici sfârșit al vieții», precum a lămurit despre el cuvântul adevărat al bărbaților purtători de Dumnezeu, nu din pricina firii celei create și a celor din nimic, după care a început și a sfârșit de a fi, ci din pricina harului dumnezeiesc și necreat care exista pururea mai presus decât toată firea și tot timpul, din pururea existentul Dumnezeu, har după care se cunoaște ca fiind născut întreg cu totul prin alegerea voii sale... Depășind prin cunoștință întreg timpul și veacul, lăsând cu o înțelegere superioară în contemplație în urma sa toate câte sunt după Dumnezeu, nezăbovind în nici unul din lucrurile în care se observă sfârșitul, s-a născut din Dumnezeu prin Cuvânt în Duhul între ființele dumnezeiești și fără de început și nemuritoare ale lui Dumnezeu prin rațiune după har, și poartă în sine nevătămată și adevărată asemănarea lui Dumnezeu Care l-a născut, deoarece toată nașterea obișnuiește să facă la fel cu născătorul pe cel născut «căci ceea ce e născut din trup, trup este, iar ceea ce e născut din duh, duh este» *[In* 3, 6]" [10].

„S-a făcut fără început și fără sfârșit, ca unul ce nu mai are întru sine viața mișcătoare și vremelnică ce are început și sfârșit și e tulburată de multe patimi, ci numai pe cea dumnezeiască și veșnică a Cuvântu-lui sălășluit în sine care nu-și are sfârșitul în nici o moarte"[11].

[10] *Ibid.,* col. 1140CD [p. 140 sq],
[11] *Ibid.,* col. 1144C [p. 144].

Deci, dacă păzim porunca lui Hristos de a iubi pe Dumnezeu din toată inima noastră, din tot cugetul nostru și din toată tăria noastră, atunci această iubire unește atât de strâns mintea noastră de întâia Minte a Tatălui Celui Veșnic, încât mintea noastră devine ea însăși fără de început, îmbrățișând întreaga creație, întreg universul într-un act unic, lipsit de extensiune, fără durată și fără limită.

Prin unirea minții noastre cu Dumnezeu se realizează integral în noi planul Creatorului cu privire la noi; el se actualizează atunci atât de deplin încât nu mai subzistă în viața noastră vreo posibilitate nedezvoltată, sau potență neactualizată: viața noastră devine „act pur", după asemănarea lui Dumnezeu. Și fiindcă în ziua a șaptea Dumnezeu S-a odihnit, încheindu-Și toate lucrările Sale, tot așa, după *Epistola către evrei,* omul care vrea să-și realizeze vocația divină trebuie să atingă „nemișcarea odihnei dumnezeiești", nemișcare desigur, dar nu pasivă, moartă, ci veșnic vie. Nici un om, e adevărat, nu atinge deplina realizare a acestei vocații în limitele vieții pământești. Aici e doar începutul ei, plinătatea însă nu se va realiza decât după ieșirea noastră din această lume.

„Pentru aceasta, frați sfinți, părtași ai chemării cerești, luați aminte la Apostolul și Arhiereul mărturisirii noastre, la Iisus Hristos... Hristos a fost credincios ca Fiu peste casa Lui. Și casa Lui suntem noi numai dacă până la sfârșit ținem cu tărie libertatea mărturisirii și mândria nădejdii. De aceea, precum zice Duhul Sfânt:

Astăzi, dacă veți auzi glasul Său, nu vă învârtoșați inimile ca atunci, la Răzvrătire, în ziua ispitirii în pustie, unde părinții voștri M-au ispitit și M-au pus la-ncercare, și timp de patruzeci de ani Mi-au văzut faptele! De aceea M-am mâniat pe neamul acesta și am zis: Ei pururea rătăcesc cu inima și căile Mele nu le-au cunoscut; așa că juratu-M-am întru mânia Mea: întru odihna Mea nu vor intra!... Unii pe alții îndemnați-vă în fiecare zi atâta vreme cât putem s-o chemăm *astăzi,* pentru ca nimeni dintre voi să nu se învârtoșeze cu înșelăciunea păcatului. Căci ne-am făcut părtași ai lui Hristos, numai dacă până la sfârșit vom ține cu tărie începutul ființei noastre întru El... Și cui i S-a jurat că nu vor intra întru odihna Sa, dacă nu celor ce n-au ascultat? Și vedem că din pricina necredinței lor n-au putut să intre... Așadar, atâta vreme cât ne-a fost lăsată făgăduința de a intra întru odihna Sa, să ne temem ca nu cumva cineva dintre voi să pară că n-a mai prins-o din urmă... Fiindcă despre ziua a șaptea astfel a zis undeva: Și în ziua a șaptea S-a odihnit Dumnezeu de toate lucrurile Sale... Fiindcă cel ce a intrat întru odihna lui Dumnezeu s-a odihnit și el de lucrurile lui, așa precum Dumnezeu de ale Sale... Drept aceea, având nou un Mare Arhiereu Care a străbătut cerurile, pe Iisus, Fiul lui Dumnezeu, să ne ținem cu tărie mărturisirea... să ne apropiem deci cu încredere de tronul harului, pentru ca milă să primim și har să aflăm spre ajutor la vreme potrivită" *(Evr* 3,1. 6-11.13-14. 18-19; 4, 1.4-10.14.16).

Aceeași învățătură, după care desăvârșirea ultimă a omului nu se află într-un *elan veșnic* spre Infinitul dumnezeiesc, ci în „odihna" de care vorbește Sfântul Pavel, se găsește expusă de Sfântul Maxim după cum urmează:

„Întreabă unii, cum va fi starea celor ce se învrednicesc de desăvârșire în împărăția lui Dumnezeu? Va fi una de înaintare și de strămutare sau de identitate nemișcată? Apoi cum trebuie să înțelegem că vor fi trupurile și sufletele? La aceasta ar putea răspunde cineva, dându-și cu părerea, că precum în viața trupească rostul mâncării este îndoit, unul pentru creștere, iar altul pentru susținerea celor ce se hrănesc (căci până ajungem la desăvârșirea staturii trupești, ne hrănim în vederea creșterii, iar după ce trupul se oprește din sporirea în mărime, nu se mai hrănește pentru creștere, ci pentru susținere), așa și în privința sufletului, rostul hrănirii este îndoit. Căci se hrănește înaintând în virtuți și contemplații, până când, străbătând toate lucrurile, ajunge la măsură plinătății lui Hristos. Ajungând însă la aceasta, se oprește din înaintarea în creștere și sporire prin cele ce sunt la mijloc, hrănindu-se nemijlocit cu ceea ce e mai presus de înțelegere și de aceea poate mai presus de creștere. De aici înainte, primind un fel de hrană nestricăcioasă spre păstrarea desăvârșirii deiforme ce i-a fost dăruită, și împărtășindu-se de dulceața nesfârșită a acelei hrane, prin care primește puterea de a fi veșnic la fel de fericit, devine Dumnezeu prin împărtășire de harul dumnezeiesc,

odihnindu-se de toate lucrurile minții și ale simțirii și deodată cu aceasta dă odihnă și tuturor lucrărilor naturale ale trupului, care se îndumnezeiește și el împreună cu sufletul, prin împărtășirea de îndumnezeire pe potriva lui. Așa încât nu se mai vede decât Dumnezeu atât prin suflet, cât și prin trup, însușirile naturale fiind covârșite prin natura slavei"[12].

în Dumnezeu, sfinții devin ca și Hristos, atotprezenți, atotputernici, atotștiutori; în Dumnezeu, omul e Dumnezeu și participă la tot ce lucrează Dumnezeu. Trăiește însăși Viața lui Dumnezeu, devine la fel de desăvârșit ca Dumnezeu însuși.

„Iubiților, acum suntem fii ai lui Dumnezeu; și ce vom fi, încă nu s-a arătat. Știm că, dacă El Se va arăta, noi vom fi asemenea Lui, pentru că-L vom vedea pe El așa cum este. Și tot cel ce are această nădejde în El, se curățește pe sine, așa cum Acela curat este" *(1 In* 3, 2-3).

Omul nu poate rămâne veșnic cu Dumnezeu dacă nu este asemenea întru toate. Sfântul Simeon Noul Teolog a proclamat adeseori acest adevăr. Astfel în *Imnul* 44 spune astfel:

„Fiind Nestricăcios și Nemuritor, Duhul lui Dumnezeu dă nestricăciunea și nemurirea; și fiind Lumină neapusă, îi face Lumină pe toți în care Se sălășluiește; și fiind Viață, dă tuturor acelora viață. Fiind de o fire și de o ființă cu Hristos și deopotrivă slăvit cu El, și fiind

[12] *200 de capete teologice și economice* II, 88; *PG* 90, 1165D *[FR* 2, p. 202-203].

una cu El, îi face şi pe aceştia asemenea lui Hristos, căci nu refuză Stăpânul din pizmă ca muritorii să se arate deopotrivă cu El prin har, nici nu socoteşte nevrednici pe robi să se facă asemenea Lui, ci are plăcere şi bucurie să ne vadă pe noi făcuţi după har astfel cum este El prin fire. Căci fiind binefăcător, voieşte să fim astfel ca şi El. Căci dacă n-am fi întocmai asemenea Lui, cum am fi uniţi cu El, precum a spus? Şi cum am rămâne în El nefiind ca El? Şi cum ar rămâne El în noi, dacă am fi de asemenea Lui? Deci ştiind-o aceasta limpede, grăbiţi-vă să primiţi Duhul Cel din Dumnezeu şi dumnezeiesc, ca să vă faceţi astfel cum a arătat cuvântul: cereşti şi dumnezeieşti, aşa cum v-a spus Stăpânul, ca să vă faceţi şi moştenitori ai împărăţiei cereşti în veci"[13].

Mărturisind îndumnezeirea firii omeneşti prin întruparea Logosului, nu pierdem din vedere faptul că, în cazul lui Hristos, e vorba de o îndumnezeire *ipostatică*. Se pune atunci întrebarea: cum poate natura căzută a omului păcătos să ajungă la statura deplină a Celui Ce S-a pogorât din ceruri şi a Cărui umanitate a fost lipsită de orice păcat? Nu există oare aici o diferenţă radicală între Hristos şi ceilalţi oameni?

Nu trebuie să uităm că îndumnezeirea firii omeneşti prin actul întrupării nu exclude existenţa momentului *energetic* în îndumnezeirea umanităţii lui Hristos. Acest al doilea moment e deosebit

[13] *Hymnes* III (SC 196), Paris, 1973, p. 97-99 trad. românească de pr. prof. DUMITRU STĂNILOAE, *Studii de teologie ortodoxă,* Craiova, 1990, p. 620-621].

de important, căci el arată că exemplul lui Hristos e „realizabil" și că, prin urmare, el este „obligatoriu" pentru toți oamenii. Dacă în concepția noastră despre Hristos-omul vom pune accentul pe „diferența radicală" între El și noi, vom schimba prin aceasta întreaga noastră antropologie. În întrupare, kenoza lui Hristos ne așează în fața unui fapt surprinzător: pe de o parte, începând din clipa în care Acesta a luat asupra Sa firea noastră, îndumnezeirea acesteia din urmă era deja împlinită, cum spune Sfântul Ioan Damaschinul; pe de altă parte, numeroase texte ale Scripturii ne arată că Hristos-omul evita tot ceea ce ar prezenta caracterul unei „autoîn- dumnezeiri". într-adevăr, vedem că în întrupare lucrează Duhul Sfânt. „Duhul Sfânt Se va pogorî peste tine... *pentru aceea* și Sfântul Care Se va naște din tine Fiul lui Dumnezeu Se va chema" *(Lc* 1,35). Duhul Sfânt pogoară asupra lui Hristos în clipa botezului Său (cf. *Mt* 3,15). Vorbind despre înviere, Scriptura spune: *Dumnezeu...* L-a înviat din morți și I-a dat slavă" *(1 Ptr* 1, 21). În sfârșit, Hristos însuși spune: „Dacă mărturisesc Eu despre Mine însumi, mărturia Mea nu este adevărată. *Altul* este Celui ce mărturisește despre Mine" (In 5, 31 -32). Același „moment" se reflectă în actul nostru liturgic. Nu înseși cuvintele lui Hristos „Luați și mâncați, aceasta este Trupul Meu" și „Beți dintru acesta toți, acesta este Sângele Meu" sunt socotite sfințitoare, căci acest fapt ar avea caracterul unei „autoîndumnezeiri", ci aceste cuvinte sunt urmate de *epicleză,* de rugăciunea specială prin care cerem Tatălui să trimită pe Duhul Sfânt în a Cărui putere se săvârșește

prefacerea pâinii și vinului în Trupul și Sângele lui Hristos.

Hristos Care a fost întru toate asemenea nouă (cf. *Evr 2,17*), a subliniat El însuși cu insistență umanitatea Sa și îi plăcea să Se numească Fiul Omului. Din contextul Evangheliei reiese limpede faptul că Hristos nu folosea acest nume ca Numele Său propriu, ci ca un nume comun tuturor oamenilor. Dacă lucrurile n-ar sta astfel, fiecare ar putea spune la Judecata de Apoi: „Cum mă poți judeca, cum poate fi oare echitabilă o judecată dacă condițiile de existență ale judecătorului și ale celui judecat nu sunt asemănătoare? Eu sunt slab prin fire și mic; în fiecare clipă amenințarea morții apasă peste mine, în vreme ce puterea Ta este infinită și Tu ești nemăsurat de mare. Așa că judecata Ta e o judecată nedreaptă."

Dar nimeni nu va putea spune așa ceva, pentru că nu Dumnezeu ne va judeca, ci un om. Dumnezeu „Tatăl nu judecă pe nimeni, ci toată judecata I-a dat-o Fiului... și putere I-a dat să facă judecată, pentru că El este Fiul Omului" *(In* 5, 22. 27). Acest Fiu al omului, care e asemenea mie întru toate, Și-a petrecut viața Sa pământească în așa fel încât nici un alt om în întreaga istorie a umanității nu-i va putea răspunde că El, Hristos, S-ar fi găsit în condiții mai bune decât ale sale.

Astfel deci, nici unul dintre noi n-are motive de a se „îndreptăți", pretextând slăbiciunea firii noastre. Porunca lui Hristos: „Fiți voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este" *(Mt* 5, 48) trebuie interpretată nu într-un sens relativ, ca indicarea unei anumite „tendințe" veșnice, ci într-un sens ontologic mai profund, ca

mărturia posibilității realizării acestei sarcini după exemplul lui Hristos-omul Care a împlinit El însuși această poruncă („Eu am păzit poruncile Tatălui Meu" — *In* 15,10) și a șezut de-a dreapta Tatălui, ceea ce, în limbajul Scripturii, înseamnă egalitatea cinstirii.

Obișnuința ne-a făcut neatenți și aproape insensibili la cuvintele Sfintei Scripturi și adesea ne face să pierdem din vedere adevăratele lor dimensiuni. Momentele esențiale ale Revelației divine trec adeseori neobservate, deși în realitate ele sunt răspunsul la aspirațiile noastre cele mai profunde, căci sunt conaturale ființei omenești.

Se poate ca textele scripturistice și patristice pe care le-am citat și care vorbesc despre egalitatea și identitatea omului cu Dumnezeu să tulbure conștiința multor creștini. în realitate însă, această tulburare n-ar fi decât indiciul faptului că ei înșiși, în concepția lor „psihologică" despre smerenie, n-au sesizat adevăratul conținut al Revelației, potrivit căreia diferența între Dumnezeu și om nu va subzista în veșnicie decât în ce privește Ființa, iar nu în ce privește slava și „conținutul" Vieții dumnezeiești.

Când reducem dimensiunile Revelației divine privitoare la om, excludem prin chiar acest fapt posibilitatea de a atinge *adevărata căință.* Socotindu - se doar niște ființe slabe, oamenii își îngăduie și își iartă o mulțime de încălcări ale poruncilor; considerându-se ființe inferioare lui Hristos, oamenii refuză în realitate să-L urmeze pe Golgota. Degradarea în conștiința noastră a planului Creatorului cu privire la om nu e însă o dovadă de smerenie, ci o rătăcire și chiar un mare

păcat. Trebuie să avem curajul de a aborda conținutul Revelației dumnezeiești „cu fața descoperită" și „privind ca-n oglindă slava Domnului, *întru aceeași icoană ne schimbăm* din slavă-n slavă, ca de la Duhul Domnului" *(2 Co* 3,18).

Dacă în plan ascetic smerenia constă în a ne socoti mai răi decât toți, în plan teologic smerenia dumnezeiască e iubirea ce se dăruie în întregime, fără rezerve. Cea dintâi comportă un element de comparație, e încă relativă; cea de-a doua e în afara oricărei comparații, e deci absolută. Pe aceasta din urmă ne poruncește Hristos s-o învățăm de la El atunci când spune: „învățați-vă de la Mine, că sunt blând și smerit cu inima" *(Mt* 11,29).

Experiența milenară a vieții în Hristos ne arată că Dumnezeu Se comportă cu noi ca și cu egalii Săi, neîngăduindu-Și vreodată să Se impună cu forța. Hristos spune: „Acolo unde sunt Eu, va fi și slujitorul Meu"; dar acest lucru nu este adevărat decât dacă slujitorul îl urmează până la capăt, „luând crucea Sa". Dacă vom concepe mântuirea ca îndumnezeire, nu trebuie niciodată să uităm că ea este condiționată de viața noastră pe pământ și, dacă aceasta nu e asemănătoare celei a lui Hristos, cum poate oare omul deveni asemenea lui Hristos în veșnicie trecând pur și simplu prin moarte în lumea de dincolo?

Potrivit învățăturii Părinților, tocmai în măsura asemănării cu „Dumnezeul arătat în trup" omul devine asemenea lui Dumnezeu în existența sa veșnică.

Nu o dată auzim în Evanghelie mărturia Tatălui dată despre Hristos ca despre Fiul Său Cel Iubit. Dar iată că Hristos spune că toți cei ce

săvârșesc voia Tatălui sunt iubiți de Tatăl așa cum este iubit El însuși:

„Dar nu numai pentru ei Mă rog [pentru apostoli], ci și pentru cei ce prin cuvântul lor vor crede în Mine... Și slava pe care Tu Mi-ai dat-o, Eu le-am dat-o lor... să cunoască lumea... *că i-ai iubit pe ei așa cum M-ai iubit pe Mine.* Părinte, vreau ca acolo *unde sunt Eu* să fie împreună cu Mine și cei pe care Mi i-ai dat, ca să-Mi vadă slava pe care Tu Mi-ai dat-o... Le-am făcut cunoscut Numele Tău și li-l voi face, pentru ca iubirea cu care Tu M-ai iubit să fie într-înșii, și Eu întru ei" *(In* 17, 20-26).

Apostolul Filip i-a cerut lui Hristos: „Arată-ni-L nouă pe Tatăl", și Domnul i-a răspuns: „Cel ce M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl" *(In* 14,9). Dar din înlănțuirea acestor cuvinte și întemeindu-ne pe alte texte ale Scripturii, putem foarte bine trage concluzia că cine L-a văzut pe Hristos s-a văzut de fapt pe sine însuși așa cum trebuie să fie potrivit planului veșnic al Tatălui,

„Într-acest chip ne-a și ales întru el mai-nainte de întemeierea lumii, pentru ca-ntru iubire să fim în fața lui sfinți și fără prihană, mai dinainte rânduindu-ne ca, după buna socotință a voii Sale, întru El prin Iisus Hristos să ne înfieze spre lauda slavei harului Său cu care ne-a dăruit întru Cel-Iubit" *(Ef,* 4-6).

5

Calea unității

În epoca Sinoadelor Ecumenice, dascălii Bisericii, încercând să-i apropie pe contemporanii lor de cunoașterea revelației Dumnezeului întreit- unul, recurgeau la diverse analogii extrase din lumea văzută sau din structura spirituală a omului. Ei luptau în acest fel împotriva lipsei de înțelegere a oamenilor pentru care învățătura despre cele Trei Ipostase, pe deplin ireductibile Una la Cealaltă, părea a distruge Unitatea divină absolută. Acest mijloc de abordare a misterului Existenței divine prezintă însă unele inconveniente care adeseori în loc să faciliteze, fac dimpotrivă încă și mai dificilă înțelegerea dogmei; fiindcă în întreg universul creat nu există nimic care să fie pe deplin analog Unimii-Treime. Analogia cu soarele care luminează și, în același timp, încălzește, cea a unității omului în treimea facultăților sale spirituale — adică mintea concepută ca imagine a Tatălui, cuvântul ca imagine a Fiului, și forța vitală, suflul, ca imagine a Duhului Sfânt — aceste analogii sunt neputincioase în a reda ceea ce trebuie exprimat, căci în Unimea-Treime

dumnezeiască Cuvântul și Duhul nu sunt energii ale Minții Tatălui, ci Ipostase. în același fel trebuie înțeles și chipul lui Dumnezeu în om, adică în sensul că umanitatea, fiind una în ființa ei, cuprinde o pluralitate de ipostase, fiecare dintre ele trebuind în cele din urmă să înglobeze întreaga plinătate a existenței divino-umane[14] și să se prezinte nu numai ca o parte a naturii umane, ci ca întreaga plinătate a existenței umane, altfel spus, să devină *om universal.* Și aceasta nu se realizează pe deplin decât în Biserică și prin Biserică.

Existență după chipul Sfintei Treimi, Biserica prezintă deopotrivă în ființa sa caracterul antinomic al identității și diversității simultane. Ca și Existența divină în care distingem trei momente: Persoana, Ființa și Energia, în Biserică vedem persoanele, natura umană și actele, care în realizarea ultimă a ființei umane trebuie să devină identice. Așa cum în Treime fiecare Ipos- tasă poartă plinătatea absolută a Existenței divine, așa și în existența noastră umană fiecare ipostasă trebuie să devină în realizarea sa supremă purtătoare a întregii plinătăți divino- umane, condiție „sine qua non" a unității după chipul Sfintei Treimi. Căci dacă identitatea nu este desăvârșită, unitatea rămâne și ea nedesăvârșită.

14 „(Omul) [...] rămânând în întregime om, suflet și trup, prin fire și devenind în întregime dumnezeu, suflet și trup, prin har" (Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua).*

Problema unității Bisericii [15] prezintă o actualitate deosebită pentru lumea întreagă. Privită în întreaga ei amploare, această problemă se identifică cu cea a unității umanității pe toate planurile, în timp și în spațiu. în epoca noastră ea trebuie pusă în întreaga ei profunzime și integralitate. în virtutea unui elan conatural omului, lumea aspiră mereu spre pace, spre unitate, spre bine și chiar spre Binele absolut, lucru care în sensul cel mai profund este o căutare a lui Dumnezeu. Dar toate acestea n-au luat încă forma unei cunoașteri lucide și, adeseori, au un caracter haotic. în ce ne privește, suntem convinși că în fond oamenii caută Biserica, căci numai în Biserică se găsește existența desăvârșită, existența după chipul Sfintei Treimi, așa cum spunea Hristos:

„Mă rog... pentru ca toți să fie una; așa cum Tu, Părinte, ești întru Mine și Eu întru Tine, tot astfel și ei să fie una întru Noi... Și Slava pe

15 În scurtul nostru studiu ne-am propus un obiectiv limitat: sublinierea importanței temeiurilor credinței noastre, punând în evidență principiile ce trebuie să constituie rațiunea tuturor manifestărilor vieții noastre. întrucât există numeroase monografii teologice consacrate diverselor aspecte ale învățăturii Bisericii și, între ele, și tratate despre natura Bisericii și a unității ei, am crezut că e de prisos să revenim asupra unor teze amplu demonstrate de alți autori. Notăm cu bucurie prezența în recentele lucrări teologice ale diferitelor confesiuni creștine o apropiere considerabilă în concepțiile doctrinare, deși trebuie spus că mai avem, cu toții, un lung drum de parcurs, presărat cu multe obstacole pe care trebuie să le depășim, înainte de a ajunge la unitate.

care Tu Mi-ai dat-o, Eu le-am dat-o lor, pentru ca ei să fie una, așa cum Noi una suntem; Eu întru ei și Tu întru Mine, pentru ca ei să fie *desăvârșiți întru una" (In* 17, 20-23).

Realizarea acestei unități după chipul Sfintei Treimi e intim legată de antropologia noastră creștină. Uitând ceea ce este omul, în ce sens și în ce măsură este el după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, nu vom putea rezolva problema unității noastre. Este deci necesar să credem că, în planul veșnic al Tatălui, am fost concepuți ca plinătate a desăvârșirii.

Expunerea cea mai completă a antropologiei patristice o găsim la Sfântul Grigorie al Nyssei în tratatul *Despre alcătuirea omului,* și la Sfântul Maxim Mărturisitorul [în *Ambigua*]. Iată ce spune Sfântul Grigorie:

„Care este deci deosebirea între Dumnezeu și om? Divinul este necreat, în timp ce omul își primește subzistența printr-un act creator"[16].

Când Scriptura spune: «Dumnezeu l-a făcut pe om», prin nedeterminarea acestei expresii ea desemnează întreg omul. într-adevăr, în această creație Adam nu este numit, cum face mai pe urmă istoria biblică: numele dat aici omului creat nu este «cutare» sau «cutare», ci acela de *om universal.* Deci prin desemnarea universală a naturii sau firii suntem conduși să presupunem că prin prestiința și puterea

[16] *De hominis opificio* 16, *PG* 44,184AC; cf. V. Lossky, *op. cit.,* p. 114.

dumnezeiască în această primă creație e îmbrățișată întreaga umanitate"[17].

„Căci chipul nu se găsește într-o parte a firii, așa cum grația nu stă într-o însușire deosebită a unei ființe, ci această însușire a chipului se întinde la întregul neam omenesc"[18].

„Nu există diferență între omul ivit în prima creație a lumii și cel care se va naște după sfârșitul a toate: amândoi poartă deopotrivă chipul dumnezeiesc. De aceea, întregul e numit un singur om, fiindcă pentru puterea lui Dumnezeu nu există nici trecut, nici viitor, ci atât ceea ce urmează să se întâmple, cât și ceea ce a trecut sunt deopotrivă stăpânite de lucrarea Lui care îmbrățișează toate. Așadar, întreaga fire ce se întinde de la început și până la sfârșit este un chip unic al Celui ce este"[19].

„Mă întrebați care e motivul pentru care această existență dureroasă nu se schimbă de îndată în cea pe care o dorim și de ce se prelungește în grosimea trupească până la anumite răstimpuri și așteaptă capătul împlinirii universale pentru care viața omenească, eliberată fiind ca de un frâu, să se întoarcă iarăși, ușoară și liberă, la viața fericită și nepătimașă. Adevărul singur ar putea spune dacă motivul pe care îl invocăm se apropie de adevărul celor cercetate. în orice caz, iată ce mi-a venit în

[17] Gregoire de Nyssk, *La Creation de l homme* (SC 6), Paris, 1944, P-159.

[18] *Ibid.,* p. 160.

[19] *Ibid.,* p. 161.

minte. Reiau ceea ce spuneam la început: «Şi a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul şi asemănarea Noastră. Şi l-a făcut Dumnezeu pe om; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut.» Acest chip al lui Dumnezeu, care se vede în firea omenească luată în întregul ei, şi-a avut desăvârşirea. Dar Adam nu fusese făcut încă. într-adevăr, cei ce cunosc limba ebraică spun că etimologic Adam înseamnă «plăsmuit din ţărână». De aceea Apostolul, care cunoştea bine limba sa maternă, numeşte pe omul făcut din ţărână «om pământesc»[20], traducând astfel în greceşte numele lui Adam. Deci după chip a fost făcut omul, natura universală, lucrul asemănător divinului Dumnezeu, atotputernicia înţelepciunii Sale făcând nu doar o parte din acest întreg, ci în bloc toată «plinătatea» naturii sau firii noastre"[21].

Vedem astfel că

„oamenii au o natură comună, o singură natură în mai multe persoane umane. Această distincţie între natură şi persoană în om nu este mai uşor de sesizat decât distincţia analogă dintre natura una şi cele Trei Persoane în Dumnezeu. Trebuie să ne dăm seama înainte de toate că nu ştim ce este persoana, ipostasa umană în expresia ei adevărată, pură de orice amestec. Ceea ce numim îndeobşte «persoane», «personal», desemnează mai curând indivizii, individualul. Ne-am obişnuit să vedem în aceşti

[20] *1 Corinteni* 15,47.

[21] Gregoire de Nysse,*op. cit.,* p. 183-184.

doi termeni — persoană și individ — aproape niște expresii sinonime... Or, într-un anume sens, individ și persoană au o semnificație contrară"[22].

Câtă vreme ipostasele umane nu depășesc limitațiilc inerente planului individual, ele rămân incapabile de a realiza împlinirea universală de care ne vorbește Sfântul Grigorie și de a purta realmente în ele întreaga plinătate a Existenței. Ipostasele neuniversale, adică „indivizii umani", nu vor ajunge în relațiile cu semenii lor la unitatea deplină și universală, și nu vor rămâne decât parțial unite, în limitele capacităților lor.

Sfântul Maxim spune:

„în Hristos, Care e Dumnezeu și Cuvântul Tatălui, sălășluiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii (cf. *Col* 2, 9) după Ființă, în timp ce în noi plinătatea Dumnezeirii rămâne după har... Căci nu e de neconceput ca și în noi să rămână plinătatea Dumnezeirii" [23].

În aceasta, Sfântul Maxim e în deplin acord cu Sfântul Pavel, care spune: „ca să vă umpleți de toată plinătatea lui Dumnezeu" (Ef 3,19). Altundeva, Sfântul Maxim scrie:

„Prin iubire, [omul] unește și firea creată cu cea necreată (o minune a iubirii de oameni a lui Dumnezeu față de noi), arătându-se *una și aceeași* prin posesiunea harului ca putere

[22] V. LOSSKY, *op. cit.*, p. 116.

[23] *200 capete teologice și economice* II, 21; *PG* 90, 1133D *[FR* 2,1947, P 174]

habituală. Ajuns aici, omul se află întreg și în chip integral într-o întrepătrundere cu Dumnezeu întreg, *devenit tot ce este și Dumnezeu, afară de identitatea după ființă.* El îl are pe Dumnezeu însuși întreg în locul său însuși și agoniseşte ca premiu unic al urcușului pe Dumnezeu însuși ca *țintă finală a mișcării celor ce se mișcă* și stabilitate neclintită și nemișcată a celor purtate spre el, și ca graniță și margine nehotărnicită și nesfârșită la toată granița și regula și legea, rațiunea și mintea și firea"[24]

Putem spune că prin întrupare, prin moartea pe Golgota, prin învierea din morți, prin înălțarea firii omenești până la egalitatea cu Tatăl și prin pogorârea Duhului Sfânt Dumnezeu a săvârșit absolut toate cele necesare pentru mântuirea noastră. Și dacă în istoria lumii unitatea rămâne nerealizată, aceasta nu e decât consecința rezistenței oamenilor la iubirea lui Hristos. Unitatea nu se poate realiza decât prin eforturile oamenilor înșiși, căci iubirea nu poate fi impusă dinafară. Așa cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, când Dumnezeu a adus la existență ființele raționale, El le-a împărtășit patru însușiri dumnezeiești: existența și existența veșnică, bunătatea și înțelepciunea. Dintre aceste însușiri, primele două
— existența și existența veșnică — au fost și sunt date pur și simplu firii raționale de către Dumnezeu, în timp ce celelalte două — bunătatea și înțelepciunea — atârnă de voința omenească, pentru ca ceea ce El, adică Dumnezeu, e prin Ființă,

[24] *Ambigua, PG* 91,1308BC [PSB 80,1983, p. 262].

creatura Sa să devină prin participare. Existența sau nonexistența atârnă de Creator, dar participarea la bunătatea și înțelepciunea divină *nu depind nutnai de Dumnezeu, ci și de voința omului*[25].

Pentru a încheia, să citățm și aceste rânduri ale eminentului teolog rus, părintele Gheorghi Florovsky:

„Biserica este una. Această unitate e existența însăși a Bisericii. Biserica *este* unitatea, unitatea în Hristos, «unitatea Duhului întru legătura păcii» *(Ef* 4, 3). Biserica e întemeiată și se zidește în lume tocmai în vederea unității și a unirii «ca toți să fie una» *(In* 17, 21). Biserica e un trup unic, adică Trupul lui Hristos. «Noi toți într-un Duh ne-am botezat pentru ca să fim un singur trup» (1 Co 12, 13). Și numai în Biserică sunt posibile și realizabile această unire și această unitate adevărată și reală, în taina lubirii lui Hristos, în puterea transfiguratoare a Duhului, după chipul și asemănarea Treimii Celei de-o-ființă"[26].

[25] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *400 capete despre iubire* III, 25 și 27 [FR 2,1947, p. 81-82].

[26] *Put* [Calea], revistă de filozofie religioasă rusă, Paris, nr. 37,1933, P. 1

Personalitatea arhimandritului Sofronie (1896–1993) poate fi cel mai exact caracterizată prin câteva cuvinte: *ucenicul şi legatarul testamentar al Cuviosului Siluan Athonitul*. Ajuns la Athos după o perioadă de căutări estetice, ca artist avangardist, şi religioase, concretizate în experienţe de tip yoga şi budist, şi studii teologice abandonate, descoperă la Sfântul Munte, sub îndrumarea de excepţie a „stareţului" Siluan, adevărata viaţă mistică de asceză şi rugăciune după care aspira de mult.

Volumul de faţă este o sinteză a învăţăturii şi practicii rugăciunii aşa cum s-au cristalizat acestea în tradiţia duhovnicească a Bisericii Ortodoxe şi aşa cum arhimandritul Sofronie le-a trăit şi practicat în întreaga sa viaţă. Scris pentru omul frământat al secolului XX, acest veritabil catehism duhovnicesc evidenţiază în primul rând unitatea indisolubilă a experienţei ecleziale ortodoxe, în acelaşi timp biblică şi mistică, dogmatică şi liturgic-sacramentală. În această perspectivă, rugăciunea încetează de a mai fi o simplă tehnică de meditaţie subiectivă, intelectuală, şi devine ontologie în act, artă supremă cu forţă restauratoare, de refacere a frumuseţii şi integrităţii originare a omului şi a întregii fiinţe în comuniunea cu Dumnezeul Personal al Revelaţiei Bisericii.